

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:

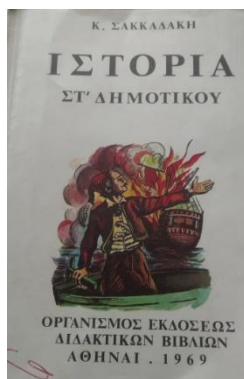
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ Κ. ΣΠΗΛΙΩΤΗ

A.M:1012201703031

Θέμα: «Η νεότερη ιστορία στα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου της περιόδου 1950-1974. Γνωστικοί άξονες και ιδεολογικοί προσανατολισμοί»

Επιβλέπων καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη
Συνεπιβλέπων καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Το πολιτικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο της περιόδου 1950-1964	10
A1. Η εκπαίδευση στα χρόνια της Κατοχής και του εμφυλίου	10
A2. Εδραίωση του συντηρητικού μετεμφυλιακού κράτους και εκπαιδευτικές επιλογές	17
A3. Τα αναλυτικά προγράμματα και το θεσμικό πλαίσιο συγγραφής των σχολικών εγχειριδίων της Ιστορίας του 1950 και 1956	25
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Από τη σύντομη «άνοιξη» του '64 στον επταετή χειμώνα του 1967-1974.....	34
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Δομή των σχολικών εγχειριδίων και κατανομή της ύλης.....	39
Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Κριτική ανάλυση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων	45
Δ1. Η περίοδος της Τουρκοκρατίας: Θρησκευτική και πολιτική οργάνωση – Εθνικοί μύθοι και αλήθειες	45
Δ2. Η Γαλλική επανάσταση και η επίδρασή της στην ελληνική εξέγερση μέσω των Κοραή, Ρήγα και Φιλικής Εταιρείας.....	50
Δ3. Ελληνική Επανάσταση: Ηρωική αφήγηση και εξιδανίκευση;.....	55
Δ4. Η αρχαιότητα ως μέσο διαμόρφωσης της εθνικής μας ταυτότητας.....	58
Δ5. Βασιλεία- Δημοκρατία- Κοινοβουλευτισμός.....	62
Δ6. Η σκιαγράφηση του «εχθρού»	70
Δ7. Η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και ο «εθνικός εαυτός».....	77
Δ8. Η «δύσκολη» δεκαετία 1940-1950.....	81
Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων.....	90
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	97
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	99
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	107
A. Πίνακες	107

B. Εξώφυλλα εγχειριδίων	110
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	123

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*Το παρελθόν είναι εξ ορισμού ένα δεδομένο
που τίποτε στο μέλλον δεν μπορεί να αλλάξει.*

*Όμως η γνώση του παρελθόντος είναι κάτι το προοδευτικό, το οποίο
βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς μεταμόρφωσης και τελειοποίησης»¹*

Marc Bloch

Η ιστορία είναι το εργαλείο κατανόησης όχι μόνο του παρελθόντος αλλά και του παρόντος. Τα ιστορικά γεγονότα μπορεί να μην αλλάζουν, αλλάζει όμως το οπτικό πρίσμα μέσα από το οποία γίνονται αντιληπτά. Την οπτική σκοπιά μέσα από την οποία διαβάζουμε την ιστορία, τη διαμορφώνει κυρίως το σχολείο. Η ιστορία που μαθαίνουμε ως παιδιά, ακολουθεί τους περισσότερους από εμάς σε όλη μας τη ζωή, αφού ελάχιστοι είναι αυτοί που έχουν την ευκαιρία αργότερα στην πορεία τους, να αναστοχαστούν πάνω σε όλα αυτά που έχουν μάθει να θεωρούν ως εθνικά δόγματα. Σε όλα τα σχολικά εκπαιδευτικά συστήματα η σχολική ιστορία μαζί με τη γεωγραφία και τη γλώσσα, είναι τα κατεξοχήν μαθήματα - εργαλεία διαμόρφωσης και αναπαραγωγής της εθνικής ταυτότητας και προώθησης της πολιτισμικής ομοιογένειας του κάθε έθνους. Αυτό που διαφοροποιεί τα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα μεταξύ τους, είναι η έμφαση που δίνεται στην επίτευξη του παραπάνω στόχου.

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ο εθνοκεντρικός προσανατολισμός της σχολικής ιστορίας είναι ιδιαίτερα εμφανής. Η ελληνική σχολική ιστορία, μέσα από τις αφηγήσεις αλλά και μέσα από παραλείψεις, αποσιωπήσεις ή επιλεκτικές ενσωματώσεις δεδομένων, οικοδομεί «εθνικούς» μύθους, διακινεί ισχυρές εθνικές αναπαραστάσεις και διαμορφώνει την επιθυμητή εικόνα του εθνικού «εαυτού» μέσω της οποίας αξιολογεί τόσο τον εαυτό της όσο και τους άλλους.

Η παρούσα μελέτη εστίασε στην έρευνα των σχολικών εγχειριδίων της ΣΤ΄ δημοτικού της περιόδου 1950-1974. Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος επιλέχθηκε διότι κατά τη διάρκεια αυτών των ετών εδραιώθηκαν τα χαρακτηριστικά του

¹ Marc Bloch, *Απολογία για την ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού*, Αθήνα 1994, σελ.83

μεταπολεμικού ελληνικού κράτους. Εστίασαμε δε, στα εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για αυτή την έρευνα, διότι λόγω της τεράστιας διαρροής του μαθητικού δυναμικού από την πρωτοβάθμια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αυτά σήκωσαν το κύριο βάρος στην επίτευξη του εθνικού στόχου, δηλαδή στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των μελλοντικών πολιτών του κράτους .

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για την στήριξη και τη γενικότερη συμβολή του σε αυτή την εργασία, τον καθηγητή μου κ. Θανάση Χρήστου. Επίσης το προσωπικό της Μπενακείου Βιβλιοθήκης για τη βοήθειά τους στον εντοπισμό των εγχειριδίων καθώς και τη Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας για τη διάθεση του σχετικού αρχειακού υλικού της.

Θα ήθελα επίσης κλείνοντας, να εκφράσω τη θλίψη μου για το αφημένο στη φθορά του χρόνου, αρχειακό, βιβλιογραφικό και εποπτικό υλικό των κατηρηγμένων ολιγοθέσιων δημοτικών σχολείων της ελληνικής υπαίθρου, σε πολλά από τα οποία κατέφυγα προς αναζήτηση παλαιότερων σχολικών εγχειριδίων. Ας ελπίσουμε να εκτιμηθεί αυτή η κληρονομιά και να βρεθεί τρόπος συλλογής και αξιοποίησης αυτού του πολύτιμου υλικού, που μέσα του κλείνει την ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης του 20^{ου} αιώνα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*«Τα σχολικά βιβλία είναι τα καλύτερα παρατηρητήρια για να μελετήσει κανείς την ιστορική νοοτροπία μιας εποχής».*²

Jacques Le Goff

Η μακρόχρονη προσωπική πορεία μέσα στις σχολικές τάξεις, η εκ των έσω παρατήρηση των αγκυλώσεων του συγκεντρωτικού ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και η διαπίστωση του βαθμού δυσκολίας της αποδοχής των εκάστοτε επιχειρούμενων εκπαιδευτικών αλλαγών, αποτέλεσαν το έναυσμα αυτής της μελέτης. Τα σχολικά εγχειρίδια συνεχίζουν ακόμα και σήμερα να αποτελούν σε μεγάλο βαθμό το κύριο εργαλείο της διδασκαλίας, τη μεγαλύτερη - αν όχι τη μοναδική- πηγή γνώσης για την πλειοψηφία των μαθητών και για αυτόν ακριβώς το λόγο βρίσκονται στο επίκεντρο της κριτικής από όλες τις συνιστώσες του εκπαιδευτικού συστήματος εκπαιδευτικούς, γονείς, μαθητές καθώς και από ευρύτερα κομμάτια του κοινωνικού συνόλου.

Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τα εγχειρίδια της ιστορίας, η διαπίστωση του πόσο δύσκολο είναι να αλλάξει ένα παγιωμένο ιστορικό αφήγημα και οι αντιδράσεις που προκαλούν οι επιχειρούμενες αλλαγές, αποτελεί κοινό τόπο. Άλλωστε μελετώντας κανείς την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης θα βρει πολλά παραδείγματα σφοδρών αντιδράσεων απέναντι στο «νέο» ιστορικό αφήγημα, αν αυτό ξεφεύγει από τις πεπατημένες «εθνοκεντρικές» οδούς και αναπαραστάσεις. Πολλές από αυτές είναι πρόσφατες και οδηγούν σχεδόν πάντα σε απόσυρση των βιβλίων με τις «αιρετικές» απόψεις.³

Το ελληνικό σχολείο έχει, κατά κοινή ομολογία, αναλάβει την ομογενοποίηση των μαθητών με σκοπό την καλλιέργεια μιας κοινής ταυτότητας

² Le Goff J., *Ιστορία και μνήμη*, Αθήνα 1998, σελ.211

³ Πρόσφατα παραδείγματα το βιβλίο *Ιστορίας της Γ' Λυκείου Ιστορία του νεότερου και Σύγχρονου κόσμου* του Γ. Κόκκινου (που προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις της Κυπριακής Κυβέρνησης το2002) και της ΣΤ' Δημοτικού της Μ. Ρεπούση (απεσύρθη το 2008)

βασισμένη πάνω στα κυρίαρχα εθνικά, πολιτικά και κοινωνικά ιδεώδη⁴. Ιδιαίτερα μετά τον εμφύλιο πόλεμο που η κοινωνική συνοχή είχε πλήρως διαρραγεί και οι πληγές ήταν χαίνουσες, η χειραγώγηση της ιστορικής μνήμης αποτέλεσε βασικό μέλημα του μεταπολεμικού καθεστώτος. Η σχολική ιστορία επομένως, ήταν για το μετεμφυλιακό κράτος το πλέον πρόσφορο μέσο έτσι ώστε να μπορέσει να πείσει για τη δική του αλήθεια και να καταφέρει να την αποτυπώσει και να την εδραιώσει στη συνείδηση των αυριανών πολιτών του. Άλλωστε σύμφωνα με τον Marc Ferro: «ελέγχοντας κανείς το παρελθόν μπορεί να κυριαρχήσει ευκολότερα στο παρόν, να νομιμοποιήσει εξουσίες και διαμφισβητήσεις».⁵

Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η παρούσα μελέτη ασχολήθηκε με τα ιστορικά σχολικά εγχειρίδια της περιόδου 1950 - 1974. Στόχος της είναι να διερευνήσει το κατά πόσο τα σχολικά εγχειρίδια της ιστορίας εκτός από τη μετάδοση γνώσης, που είναι και ο κυρίαρχος ρόλος τους, εξυπηρετούν ταυτόχρονα την εθνική διαπαιδαγώγηση και πάνω σε ποιες αρχές γίνεται αυτή η διαπαιδαγώγηση. Ποιες είναι οι αντιλήψεις και ποια τα ιδεολογήματα που επιχειρεί το μετεμφυλιακό κράτος να εμψύσει στη νέα γενιά; Μέσα από ποιο οπτικό πρίσμα παρουσιάζονται και ερμηνεύονται τα ιστορικά γεγονότα;

Μέσω της ανάλυσης του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων θα προσπαθήσουμε να διαπιστώσουμε εάν και κατά πόσον οι πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις της μετεμφυλιακής περιόδου επηρέασαν όχι μόνο την φυσιογνωμία του μεταπολεμικού κράτους και την συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας αλλά και τον προσανατολισμό της σχολικής ιστορίας. Θα ελέγξουμε αν η αντίληψη της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού Έθνους είναι αυτή γύρω από την οποία εξυφαίνεται όλη η ιστορική αφήγηση. Επίσης θα εξετάσουμε αν και σε ποιο βαθμό, η σχολική ιστορία καλλιεργεί τον εθνοκεντρισμό και αντιμετωπίζει στερεοτυπικά τόσο τον «εθνικό εαυτό» όσο και τους «εθνικούς άλλους».

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί πως στα προς μελέτη εγχειρίδια έχει σκοπίμως ενταχθεί και ένα εγχειρίδιο το οποίο εκδόθηκε το 1946 (πρόκειται για επανέκδοση παλαιότερου) δηλαδή πριν τον εμφύλιο, με το σκεπτικό της αναζήτησης και

⁴ Αβδελά Ε, *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι»* στο Φραγκουδάκη Αν- Δραγώνα Θ. «Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση», Αθήνα σελ. 30

⁵ Ferro Marc, *Πώς αφηγούνται την ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο*, Αθήνα 2016 , σελ. 18

επισήμανσης τυχόν διαφορών της ιστορικής αφήγησης σε σχέση με τα υπόλοιπα εγχειρίδια τα οποία διδάχτηκαν στα σχολεία αμέσως μετά τη λήξη του εμφυλίου, λόγω της ολοκληρωτικής αντιστροφής του πολιτικού σκηνικού.

Την ανάλυση του περιεχομένου των εγχειριδίων την προσεγγίσαμε μεθοδολογικά αξιοποιώντας στοιχεία της κριτικής ανάλυσης λόγου⁶, εστιάζοντας σε ευρύτερες κατηγορίες ανάλυσης (όπως π.χ. «ο εθνικός εαυτός») και αναζητώντας σχετικά στοιχεία όχι σε μια συγκεκριμένη ενότητα αλλά στο σύνολο του περιεχομένου των εγχειριδίων.

Στο πρώτο κεφάλαιο ασχοληθήκαμε με το πολιτικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο της περιόδου 1950-1964 καθώς και με τα Αναλυτικά Προγράμματα και το θεσμικό πλαίσιο συγγραφής των σχολικών εγχειριδίων, παρουσιάζοντας τα νομοθετήματα βάσει των οποίων προκηρύχτηκαν οι διαγωνισμοί και εγκρίθηκαν τα αντίστοιχα εγχειρίδια.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάσαμε τις εκπαιδευτικές αλλαγές που έλαβαν χώρα την περίοδο 1964-1974, οι οποίες όμως δεν κατέληξαν σε συγγραφή νέων εγχειριδίων όσον αφορά την ιστορία της ΣΤ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου, με εξαίρεση του μοναδικού εγχειριδίου που χρησιμοποιήθηκε κατά την επταετή χούντα.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε την δομή των σχολικών εγχειριδίων, τον τρόπο κατανομής και έκτασης της ύλης τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, που αποτελεί και το κύριο μέρος αυτής της μελέτης, προχωρήσαμε στην κριτική ανάλυση του περιεχομένου των εγχειριδίων. Ειδικότερα εξετάσαμε την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τον τρόπο που αυτή παρουσιάζεται μέσα στα σχολικά βιβλία. Μελετήσαμε τις αναφορές στη Γαλλική επανάσταση, καθώς και το εάν και κατά πόσο οι σχολικοί συγγραφείς θεωρούν πως αυτή είχε αντίκτυπο στη διαμόρφωση επαναστατικής κουλτούρας και διάθεσης στη σκλαβωμένη Ελλάδα. Στη συνέχεια αναλύσαμε την ιστορική αφήγηση σχετικά με την ελληνική επανάσταση και το πρίσμα κάτω από το οποίο αυτή φωτίζεται.

⁶ Σχετικά με τη μέθοδο της κριτικής ανάλυσης του λόγου, βλ. Μπονίδης Κυρ., *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας, Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα 2004

Ακολουθώς ασχοληθήκαμε με τον τρόπο με τον οποίο η αρχαιότητα και το «προγονικό μεγαλείο» διαπερνά την ιστορική αφήγηση προσπαθώντας να νοηματοδοτήσει και να ισχυροποιήσει την εθνική ταυτότητα και το πώς η σχολική ιστορία αναπαράγει στερεοτυπικές εικόνες τόσο του εθνικού «εαυτού» όσο και του «εχθρού». Ανιχνεύσαμε τον τρόπο με τον οποίο η σχολική ιστορία αντιμετωπίζει τους πολιτειακούς θεσμούς και εστίασαμε ιδιαίτερα στην παρουσίαση και νοηματοδότηση της πρόσφατης ιστορίας, αυτής της δεκαετίας 1940-1950.

Ολοκληρώσαμε την εργασία μας με τη μελέτη στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο μιας άλλης, εξίσου σημαντικής πτυχής των σχολικών εγχειριδίων, αυτήν που αφορά την εικονογράφησή τους, πιστεύοντας ακράδαντα πως οι εικόνες σε ένα διδακτικό βιβλίο παίζουν έναν διόλου ευκαταφρόνητο ρόλο, επιτελώντας διττή λειτουργία, τόσο διδακτική όσο και ιδεολογική.

Μέσα από αυτήν την έρευνα και τις αναλυτικές προσεγγίσεις, ελπίζουμε να δοθεί μια αρκετά διαφωτιστική εικόνα τόσο για το πολιτικό όσο και για το εκπαιδευτικό περιβάλλον της εποχής, όπως επίσης και για τους γνωστικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς της σχολικής ιστορίας της εξεταζόμενης περιόδου.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το πολιτικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο της περιόδου 1950-1964

A1. Η εκπαίδευση στα χρόνια της Κατοχής και του εμφυλίου

Η είσοδος της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η κατοχή της από τα στρατεύματα του Άξονα την άνοιξη του 1941, σηματοδότησε την έναρξη μιας μακράς και επώδυνης περιόδου για τον ελληνισμό σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητάς του. Η ήδη αδύναμη οικονομία της χώρας κατέρρευσε υπό το βάρος των αναγκαστικών δανείων προς τις κατοχικές δυνάμεις, ο πληθωρισμός έφθασε σε δυσθεώρητα ύψη και η έλλειψη τροφίμων άρχισε τον χειμώνα του 1941-1942 να γίνεται έντονη καθώς είχε ήδη κάνει την εμφάνισή του το φαινόμενο της μαύρης αγοράς.

Ο χώρος της εκπαίδευσης, όπως ήταν φυσικό, δεν έμεινε αλώβητος. Σχολικά κτήρια καταστράφηκαν από τους βομβαρδισμούς ή και επιτάχθηκαν και υπήρχε μεγάλη έλλειψη διδακτικού προσωπικού. Το σχολικό έτος 1940-1941 θα διαρκέσει μόνο 3 μήνες και το σχολικό έτος 1941-1942 μόνο 20 ημέρες.⁷ Μόνο 719 διδακτήρια από τα 8.345 έμειναν λειτουργικά ενώ τα υπόλοιπα είτε καταστράφηκαν ολοσχερώς είτε υπέστησαν σημαντικές ζημιές. Στη δε ανατολική Μακεδονία και στη δυτική Θράκη- περιοχές που είχαν περάσει στις βουλγαρικές δυνάμεις κατοχής- όλα τα σχολεία έκλεισαν. Υπολογίζεται πως την πενταετία 1940- 1945 περίπου 600.000 παιδιά δεν είχαν φοιτήσει στο Δημοτικό σχολείο.⁸

Σύμφωνα επίσης με τον Ε. Χατζημανώλη, την περίοδο του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και του εμφυλίου που ακολούθησε, εκτός από το 70% των σχολικών κτηρίων που καταστράφηκαν, χάθηκε το 90% των σχολικών επιπλώσεων, το 7% των δασκάλων σκοτώθηκαν και ένα μεγάλο ποσοστό αυτών σύρθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και περίπου 350.000 παιδιά έμειναν ορφανά. Ο αριθμός των μαθητών που φοιτούσαν στο δημοτικό υπέστη δραματική συρρίκνωση και από 99% που ήταν

⁷ Σακελλαρίου Χ. , *Η παιδεία στην Αντίσταση*, Αθήνα 2003, σελ.29 , Μπουζάκης Σ. *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)* , Αθήνα 1991 , σελ. 90

⁸ Κάτσικας Χ. – Κ.Θερνανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2004. σελ.180

το 1939, έπεσε στο 65% το 1944 με μόνο το 12% εξ αυτών να συνεχίζουν τη φοίτησή τους στο Γυμνάσιο.⁹

Το 1944 στις απελευθερωμένες περιοχές της Ελλάδας συγκροτείται από το ΕΑΜ η ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης) η οποία και επιδεικνύει ιδιαίτερη μέριμνα για την εκπαίδευση. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της Κατοχής, διανοούμενοι του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ με πρωτεργάτη τον Δ. Γληνό, είχαν εκπονήσει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που φιλοδοξούσε να αντιστρέψει την δεινή κατάσταση στην οποία είχε βρεθεί ο ελληνικός λαός και κυρίως ο μαθητικός πληθυσμός της χώρας. Αξίζει δε να σημειωθεί πως αυτή την τόσο τραγική περίοδο για την χώρα, που η γερμανική κατοχή την είχε ισοπεδώσει κυριολεκτικά και η αβιταμίνωση και η πείνα θέριζαν τον λαό και ιδιαίτερα τα μικρά παιδιά ως το πλέον ευάλωτο κομμάτι του πληθυσμού, ορισμένοι από τους «πνευματικούς ταγούς» της χώρας - καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών -θεωρούσαν ως μείζον ζήτημα, όχι την εξεύρεση λύσης για παροχή στοιχειώδους τροφής και εκπαίδευσης στα παιδιά, αλλά το πρόβλημα του τονισμού των λέξεων!

Έτσι η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών καταγγέλλει στη Σύγκλητο τον καθηγητή αρχαίας φιλολογίας Ι. Κακριδή για το εγχείρημά του να εκδώσει βιβλίο με τίτλο *Ελληνική Κλασική Παιδεία*, στο οποίο πρότεινε την αλλαγή του ορθογραφικού συστήματος και την κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων. Ο κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής Κακουλές με έγγραφό του προς την Πρυτανεία του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 27/11/1941 εισηγείται την τιμωρία του διότι «...ο καθηγητής Ι. Κακριδής, γνωστός διά τας αριστεράς αυτού γλωσσικάς θεωρίας, ενόμισον εύκαιρον σήμερον, όπως, εκδίδων εις β'έκδοσιν ομιλίαν του... προβή...εις την κατάργησιν των τόνων και των πνευμάτων, να διαδώσει δε δια του περιεχομένου του δημοσιεύματος ιδέας, αι οποίαι προσπαθούσι να μειώσωσι την αληθνήν αξίαν της κλασσικής παιδείας και να κλονίσωσι την πίστην των σπουδαζόντων φοιτητών ...», και διότι «...εκφέρει εν αυτοίς κρίσεις περί του αρχαίου ελληνικού κόσμου και της ελληνικής παραδόσεως αυτόχρημα αντεθνικάς».¹⁰

⁹ Χατζηστεφανίδης Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2010, σελ.281

¹⁰ Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τ. Β'1895-1967*, Αθήνα 1987, σελ.194-195

Η Σύγκλητος τον παρέπεμψε στο Πειθαρχικό Συμβούλιο με την «ευχήν της απολύσεως»¹¹ και παρόλο που στην απολογία του ο Κακριδής δικαιολόγησε την άποψή του λέγοντας πως « οι αρχαίοι δεν εχρησιμοποιούν πνεύματα και τόνους, σημεία τα οποία πολύ αργότερα εισήχθησαν εις την γλώσσαν μας...»,¹² το Πειθαρχικό συμβούλιο του επέβαλλε την ποινή της δίμηνης προσωρινής απόλυσης .

Ο Πέτρος Κόκκαλης, ως αναπληρωτής γραμματέας Παιδείας, είναι αυτός που θα εισηγηθεί το «Σχέδιο για μια Λαϊκή Παιδεία» στην ΠΕΕΑ τον Μάιο του 1944 στους Κορυσχάδες Ευρυτανίας. Η Ρόζα Ιμβριώτη, ο Μιχάλης Παπαμάυρος και ο Κώστας Σωτηρίου, είναι αυτοί που πρωτοστατούν στο σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος του ΕΑΜ, το οποίο εν πολλοίς οφειλόταν στον εμπνευσμένο δάσκαλο και οραματιστή Δ. Γληνό, ο οποίος δυστυχώς είχε πεθάνει το 1943. Το κείμενο του Σχεδίου αυτού παραμένει ως σήμερα επίκαιρο, αφού κάνει λόγο για την ανάγκη ύπαρξης μιας παιδείας καθολικής που θα διασφαλίζει σε όλους ίσα δικαιώματα στην μόρφωση σε όλες τις βαθμίδες της «...χωρίς οικονομικούς ή κοινωνικούς περιορισμούς και με μόνο κριτήριο την ικανότητα και τη φυσική κλίση του καθενός.»¹³

Γίνεται αναφορά στη δια βίου εκπαίδευση, στην μορφωτική αξία της τέχνης, στην ισόρροπη καλλιέργεια πνεύματος και σώματος, στην ανάγκη να «είναι παιδεία εθνική που θα εμπνέει τα παιδιά όλα, αγόρια και κορίτσια, ως υπέρτατο χρέος τους να εργάζονται πάντα για την υπεράσπιση των λαϊκών κατακτήσεων, για την εδαφική ακεραιότητα , την οικονομική ανεξαρτησία και την εθνική ελευθερία της Ελλάδας»¹⁴. Οι συντάκτες του Σχεδίου διαβλέπουν τη σημασία της σύνδεσης της εκπαίδευσης με το περιβάλλον κάνοντας λόγο για την ανάγκη της ένταξης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα σχολεία, κάτι που μόνο κατά τα πρόσφατα χρόνια έχει εφαρμοστεί¹⁵. Καταδικάζει τον αριθισμό και τον ατομικισμό καθώς και τον άκριτο μιμητισμό ξένων προτύπων χωρίς όμως να απορρίπτει κάθε στοιχείο που προσαρμοζόμενο μπορεί να εφαρμοστεί στην ελληνική πραγματικότητα¹⁶. Μιλάμε δηλαδή για μια εξόχως διορατική και εμπνευσμένη αντίληψη των εκπαιδευτικών πραγμάτων που δυστυχώς μέχρι τις μέρες μας το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν

¹¹ Δημαράς Α. , ό.π., σελ.197

¹² Δημαράς Α., ό.π., σελ.199

¹³ Δημαράς Α. , ό.π. σελ.203

¹⁴ Δημαράς Α. , ό.π..σελ.204

¹⁵ Καραφύλλης Α. , *Νεοελληνική Εκπαίδευση , Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών* , Αθήνα 2002 , σελ.121

¹⁶ Δημαράς Α. , ό.π., σελ.204

έχει καταφέρει να ενστερνιστεί, αφού για δεκαετίες παρατηρούμε την προσπάθεια των όποιων μεταρρυθμιστών να εφαρμόζουν εκπαιδευτικές πρακτικές (συνήθως παρωχημένες) ξένων εκπαιδευτικών συστημάτων άκριτα στο ελληνικό σχολείο.

Το πλέον σημαντικό στοιχείο είναι η στόχευση προς μια Παιδεία που «...δεν θα καλλιεργεί μίσση ανάμεσα στους λαούς... που θα εμπνέει στα παιδιά τον σεβασμό στις πατρίδες των άλλων ανθρώπων, θα τα κεντρίζει με την ιδέα της ευγενικής άμιλλας, που ωθεί να αναδείξουμε την πατρίδα μας μέσα στον παγκόσμιο στίβο ως μια δύναμη πρόοδο, και θα καλλιεργεί την τάση της συνεργασίας όλων των εθνών για την πρόοδο του ανθρώπινου πολιτισμού»¹⁷.

Ικανή και αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη των προαναφερόμενων στόχων θεωρούν οι εισηγητές του *Σχεδίου για τη Λαϊκή Παιδεία*, τη μόρφωση των δασκάλων μέσω της φοίτησής τους σε ανώτατες πανεπιστημιακές σχολές (προβλέπονται τετράχρονα Παιδαγωγικές Ακαδημίες) και την περαιτέρω κατάρτιση των εκπαιδευτικών της μέσης εκπαίδευσης σε ζητήματα παιδαγωγικής. Εισηγούνται επίσης την παροχή δωρεάν ιματισμού, συσσιτίου, βιβλίων και γραφικής ύλης στους μαθητές, την θέσπιση υποτροφιών, την ίδρυση ειδικών σχολείων και οικοτροφείων, την ύπαρξη σε κάθε σχολείο γιατρού και νοσοκόμας(!), την συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών, την ανταλλαγή επισκέψεων μαθητών στο εσωτερικό και στο εξωτερικό με κρατικά έξοδα¹⁸.

Προτείνει τη δημοτική ως τη μόνη γλώσσα διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος και την κατάργηση της ιστορικής ορθογραφίας¹⁹. Το τελευταίο, αποτελούσε πεποίθηση του Δ. Γληνού αφού για αυτόν το «γράφουμε όπως μιλάμε», ήταν ο μόνος τρόπος για να ανέβει το μορφωτικό επίπεδο του λαού και να σταματήσει έτσι η διαρροή των μαθητών από τις σχολικές τάξεις λόγω της αδυναμίας εμπέδωσης πολύπλοκων γραμματικών κανόνων, που οδηγούσε αυτόματα στον αποκλεισμό τους από το αγαθό της μόρφωσης.

Σύμφωνα με το *Σχέδιο* η εκπαίδευση οργανώνεται σε τέσσερις κύκλους ανάλογα με την ηλικία των παιδιών.

- την προσχολική περίοδο (0-6 ετών)

¹⁷ Δημαράς Α., ό.π., σελ.205

¹⁸ Δημαράς Α, ό.π., σελ.205

¹⁹ Δημαράς Α. , ό.π., σελ.206

- την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (7-14)
- τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (15-18)
- την τριτοβάθμια εκπαίδευση (19-22)

Αμέσως μετά τη λήξη της Εθνοσυνέλευσης των Κορυσκάδων η ΠΕΕΑ θα αναλάβει το δύσκολο έργο της ανασυγκρότησης της εκπαίδευσης. Οι ελλείψεις σε κτήρια, βιβλία, εκπαιδευτικό προσωπικό ήταν τεράστιες. Τα βιβλία που υπήρχαν ήταν διαποτισμένα από το φασιστικό πνεύμα της δικτατορίας του Μεταξά και έτσι γίνονται προσπάθειες να γραφούν νέα²⁰. Πρόλαβαν και γράφτηκαν δύο αναγνωστικά, ένα για την Γ'-Δ' τάξη και ένα για την Ε'-ΣΤ'.

Η έλλειψη δασκάλων αποτελούσε ένα μείζον πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίστηκε με την ίδρυση Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων. Ιδρύθηκαν 6 Παιδαγωγικά Φροντιστήρια, με κυριότερα αυτό της Τύρνας υπό τη διεύθυνση της Ρόζας Ιμβριώτη, στο οποίο το πρωί γίνονταν τα θεωρητικά μαθήματα και το βράδυ ακολουθούσε η πρακτική άσκηση των μελλοντικών δασκάλων στο κατεστραμμένο δημοτικό σχολείο της περιοχής,²¹ και αυτό του Καρπενησίου υπό τη συνδιεύθυνση των Κώστα Σωτηρίου και Μ. Παπαμαύρου²². Αυτά τα δύο φροντιστήρια ανέλαβαν και την συγγραφή των δύο αναγνωστικών που αναφέρθηκαν παραπάνω. Εκτός από τα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια ιδρύθηκαν και Γεωργικές σχολές και αφού ανασυστάθηκε η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος, οργανώθηκε παιδαγωγικό συνέδριο στη Λάσπη Ευρυτανίας προκειμένου να ανταλλαχθούν απόψεις πάνω σε ζητήματα Παιδείας.

Δυστυχώς όμως όλες αυτές οι πρωτοπóρες και καινοτόμες δράσεις δεν θα προλάβουν να εφαρμοστούν, αφού τελειώνοντας ο πόλεμος, η χώρα θα εμπλακεί σε έναν καταστρεπτικό εμφύλιο που θα ανακόψει κάθε προσπάθεια για αναδιοργάνωση και εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης. Αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου εδραιώνεται η επιβολή της ξένης εξάρτησης και διαμορφώνεται ένα κράτος «μαριονέτα» που τα νήματά του τα κινούν αρχικά οι Εγγλέζοι και από το 1947 και μετά οι Αμερικάνοι. Τη διοίκηση την ασκούν Αμερικάνοι διπλωμάτες, με

²⁰ Μπουζάκης Σ. *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα 1991, σελ. 93

²¹ Ιμβριώτη Ρόζα, «*Το Φροντιστήριο της Τύρνας*», Επιθεώρηση Τέχνης τ.87-88, Μάρτιος- Απρίλιος 1962

²² Παπαμαύρος Μ., «*Η παιδεία στην Ελεύθερη Ελλάδα τον καιρό της Κατοχής*» Επιθεώρηση Τέχνης τ.87-88, Μάρτιος- Απρίλιος 1962

<http://politis.eu.org/index.php/details/1/68-087-88-3-4-1962>

προεξάρχοντα τον Αμερικανό πρέσβη Πιουριφόνι, οι οποίοι και ανεβοκατεβάζουν κυβερνήσεις εναλλάσσοντας πρωθυπουργούς κατά το δοκούν.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου, στις πρώτες κιόλας εξαγγελίες του μετά την απελευθέρωση της χώρας, τονίζει πως κύριος σκοπός της Παιδείας είναι το «Εθνικόν ιδεώδες» και πως ο δάσκαλος είναι «η πρώτη υπόθεσις της παιδείας» που βασικό γνώρισμά του είναι η πίστη στα ιδεώδη μιας «εθνικής αποστολής»²³. Όμως παρά τις διακηρύξεις αυτές, ακολούθησαν μαζικές εκκαθαρίσεις και απολύσεις εκπαιδευτικών, κυρίως μετά την υπογραφή της συνθήκης της Βάρκιζας σε μια προσπάθεια «αποεαμοποίησης» της ελληνικής κοινωνίας και ειδικότερα του δημόσιου τομέα. Σύμφωνα με αναφορές κατά τη διάρκεια του εμφυλίου απολύθηκαν περίπου 4.800 εκπαιδευτικοί²⁴. Η πρόσληψη του διδακτικού προσωπικού γίνεται πλέον από τους δήμους και τις κοινότητες, επαναφέρονται τα δίδακτρα με τον αναγκαστικό νόμο 388/1948 και ιδρύεται το «Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαιδευσεως» (Κ.Δ.Γ.Σ.Ε.) με τα Β.Δ. της 7/5/1948 και 10/8/1948 με σκοπό την σύνταξη αναλυτικών προγραμμάτων, την εποπτεία των επιθεωρητών και κυρίως τον ιδεολογικό και πολιτικό έλεγχο των εκπαιδευτικών²⁵.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί, πως την περίοδο που ακολούθησε την απελευθέρωση και καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, βρισκόταν σε εξέλιξη μια διαρκής διαμάχη ανάμεσα σε εκπροσώπους διαφορετικών παιδαγωγικών αλλά και ιδεολογικών αντιλήψεων σε ζητήματα που αφορούσαν την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό πως μέσα σε 15 μήνες (Ιανουάριος '45-Απρίλιος '46) άλλαξαν 6 υπουργοί Παιδείας, χωρίς να κατορθωθεί να χαραχθεί μια ενιαία εκπαιδευτική πολιτική παρά την προσπάθεια της κυβέρνησης Πλαστήρα για κλίμα συναίνεσης και κοινωνικής συμφιλίωσης. Έτσι, αναλαμβάνοντας ο Παπανούτσος ως Γενικός Διευθυντής Παιδείας το 1945 προσπαθεί να προωθήσει μια δημοκρατική εκπαιδευτική ατζέντα. Εισηγείται τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά ο αρχιεπίσκοπος και αντιβασιλέας Δαμασκηνός αρνείται να υπογράψει το σχετικό νόμο. Καταργεί το διορισμένο από τον Μεταξά εκπαιδευτικό Συμβούλιο, αλλά αυτό όμως δεν εμποδίζει τους συντηρητικούς

²³ Νούτσος Χ. , *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική αλλαγή στην Ελλάδα: 1944-1946*, Αθήνα 2003 , σελ.34

²⁴ Καραφύλλης Α. , *Νεοελληνική Εκπαίδευση , Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών* , Αθήνα 2002 , σελ.123

²⁵ Τζάνη Μ.- Παμουκτσόγλου Τ., *Το ελληνικό Εκπαιδευτικό σύστημα «Ταυτόν και αλλοτριμορφοδίαυτον»* Αθήνα 1998 , σελ. 143

εκπαιδευτικούς κύκλους να πιάσουν το Συμβούλιο και να πετύχουν την επανακυκλοφορία των σχολικών εγχειριδίων της μεταξικής και κατοχικής περιόδου αφαιρώντας απλώς «*όλα εκείνα τα τμήματα των σελίδων – κείμενα και εικονογράφηση- που υμνούσαν απροκάλυπτα τον Ι. Μεταξά και το καθεστώς του*»²⁶.

Εν μέσω εμφυλίου και αντιδρώντας στην έκδοση νέων σχολικών εγχειριδίων από την ΠΕΕΑ, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, το Υπουργείο Παιδείας απαγορεύει με εγκύκλιό του τη χρήση βοηθητικών βιβλίων «*αναρχικών συγγραφέων, ανεθνικώς δρώντων ατόμων, ... ανωνύμων συγγραφέων... ή επιτροπών*»²⁷.

Ο εμφύλιος θα τελειώσει το 1949 με νικητή την ελληνική αστική τάξη και η εκπαιδευτική πολιτική θα διαμορφωθεί έχοντας βασικό της άξονα την καλλιέργεια της πολυπόθητης «εθνοφροσύνης» .

²⁶ Νούτσος Χ. , "Το σχολείο της εθνοφροσύνης» 1945-1952, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα* , Ανασυνγκρότηση- Εμφύλιος- Παλινόρθωση 1945-1952 , τ. Δ2 , Αθήνα 2009, σελ.110

²⁷ Διδασκαλικό Βήμα , περίοδος Γ΄, αρ. φύλλου 89 , 10/11/1948

A2. Εδραίωση του συντηρητικού μετεμφυλιακού κράτους και εκπαιδευτικές επιλογές

Η Ελλάδα διαβαίνει το κατώφλι της νέας δεκαετίας κουβαλώντας τις πληγές του εμφυλίου και έχοντας μπροστά της τεράστια προβλήματα, τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά και πολιτικά, που πρέπει να διευθετηθούν. Από τις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου του 1950 και για διάστημα ενάμισι έτους, δεν καθίσταται δυνατός ο σχηματισμός μιας σταθερής κυβέρνησης λόγω της κατάτμησης των κεντρικών δυνάμεων. Στις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951 σχηματίζεται κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Πλαστήρα. Και αυτή όμως ήταν βραχύβια αφού προσπαθούσε ανεπιτυχώς να ακολουθήσει «τον δρόμο της καμήλας»²⁸. Έτσι η προσπάθειά του να ισορροπήσει μεταξύ αντικομμουνισμού και συναίνεσης δίνοντας λαβή στους συντηρητικούς του αντιπάλους να τον κατηγορούν για «συνοδοιοπορία», η δίκη και η εκτέλεση του Μπελογιάννη και η ασθένεια του ίδιου οδήγησαν τη χώρα σε νέες εκλογές στις 16 Νοεμβρίου του 1952. Αυτές έδωσαν απόλυτη κυβερνητική πλειοψηφία στην συντηρητική παράταξη η οποία και θα κρατήσει τα ηνία της χώρας για πάνω από μια δεκαετία.

Οι μετεμφυλιακές κυβερνήσεις εξαπέλυσαν έναν λυσσαλέο κυνηγητό εναντίων των ηττημένων του εμφυλίου. Οι φυλακές και τα ξερονήσια γέμισαν όχι μόνο από κομμουνιστές αλλά και από αυτούς για τους οποίους υπήρχαν αποχρώσεις ενδείξεις συμπάθειας προς την κομμουνιστική ιδεολογία. Η διαδικασία της «από-ΕΑΜοποίησης» του πληθυσμού αποτέλεσε κύριο έργο του μετεμφυλιακού κράτους. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Τσουκαλάς: «*Το κυριότερο πρόβλημα ήταν πώς να δυσφημιστούν όχι μόνο τα πολιτικά σχέδια του ΕΑΜ αλλά και η καθημερινή του δράση και πρακτική... αυτό το καινούριο συναίσθημα της συλλογικής δύναμης, το νέο πνεύμα του λαϊκού αυθορμητισμού και της πρωτοβουλίας έπρεπε οπωσδήποτε να εξουδετερωθεί*»²⁹.

²⁸ Αποτελεί δημόσια δήλωση-προτροπή του Άγγλου υπουργού Μακμίλλαν προς τον Πλαστήρα το 1945, εννοώντας να βαδίζει σταθερά στον ίδιο δρόμο, τον δρόμο της καμήλας και να μην παρασυρθεί ούτε προς τα αριστερά ούτε προς τα δεξιά. Βλ. αναλυτικά Νούτσος Χ. *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο*, Αθήνα 2003

²⁹ Τσουκαλάς Κ. «*Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου*», *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 2006, σελ.571-572

Έτσι έχουμε προσπάθεια ανασυγκρότησης των μικροαστικών στρωμάτων που είχαν εξασθενήσει κατά τη διάρκεια της κατοχής³⁰ και ενίσχυσής τους μέσω αφενός της νομιμοποίησης των ύποπτων πρακτικών πλουτισμού τους κατά τη διάρκεια της κατοχής και αφετέρου της ανάπτυξης ενός νέου δικτύου πελατειακών σχέσεων έτσι ώστε να αποτελέσουν την ραχοκοκαλιά του νέου εθνικού κράτους, αφού «η μεσαία τάξις ενεργεί πάντοτε ως φύλαξ του καθεστώτος»³¹. Από την άλλη πλευρά μονιμοποιούνται ως πρακτική τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ο στρατός αποτελεί έναν ισχυρότατο πόλο εξουσίας, η αστυνομία με τη μορφή του χωροφύλακα είναι ο δυνάστης της επαρχίας, η δημόσια διοίκηση εκκαθαρίζεται από «αντεθνικά στοιχεία»³² και το «πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων» αποτελεί το μοναδικό διαβατήριο για κάθε είδους ατομική δραστηριότητα.

Με άλλα λόγια η πόλωση που χαρακτηρίζει τη μεταπολεμική ελληνική κοινωνία ήταν, περισσότερο από καθετί άλλο, αποτέλεσμα μιας εσκεμμένης ιδεολογικής και πολιτικής επιθετικής επιχείρησης³³. Το διεθνές σκηνικό του Ψυχρού Πολέμου που έχει ήδη διαμορφωθεί, συμβάλλει έτσι ώστε το μετεμφυλιακό κράτος όχι μόνο να θέσει την Αριστερά εκτός νόμου αλλά και προσπαθήσει να την ταυτίσει με τον «εχθρό» συνδέοντάς την με μια εξωτερική απειλή, αυτή του σλαβικοκομμουνισμού.

Από την άλλη πλευρά το έθνος ταυτίστηκε με το κράτος, οπότε όποιοι ήταν αντίθετοι με την κρατική εξουσία και την κυβέρνηση αυτόματα λογίζονταν ως εχθροί του έθνους, επομένως δεν μπορεί να νοούνταν Έλληνες. Το «υγιές» εθνικό σώμα απέκλειε τους κάθε λογής διαφωνούντες ως μιάσματα και η «εθνικοφροσύνη» αναδείχτηκε ως η μοναδική και η υπέρτατη ηθική αξία της νεοελληνικής κοινωνίας.

Και ποιος θα μπορούσε να είναι καταλληλότερος χώρος εδραίωσης της εθνικοφροσύνης από αυτόν της εκπαίδευσης; Αυτή είναι η οποία θα κληθεί να συμβάλλει «ώστε να επιτευχθεί η ιδεολογική αποεαμοποίηση μεγάλου μέρους του ελληνικού λαού και να νομιμοποιηθεί η απολάκτιση της Αριστεράς από την πολιτική

³⁰ Θωμαδάκης Σ., «Μαύρη αγορά, πληθωρισμός και βία στην οικονομία της κατεχόμενης Ελλάδας», *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 2006, σελ.129-136

³¹ Βεργόπουλος Κ., «Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης 1944-1952», *Η Ελλάδα στη δεκαετία....* ό.π. σελ 538

³² ν. 1911/1951, «δημόσιος υπάλληλος δεν διορίζεται αν μη κέκτηται το προσήκον εις δημόσιον ήθος. Εις το ήθος περιλαμβάνονται και αι υγιείς κοινωνικά αντιλήψεις των υπαλλήλων.» <http://www.et.gr> (ημερ.πρόσβασης 12/4/19)

³³ Τσουκαλάς Κ. «Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου», ό.π., σελ.574

σκηνή»³⁴. Και αυτό χρειαζόταν επίπονη και συστηματική προσπάθεια αν αναλογιστεί κανείς ποιοι ήταν οι αποδέκτες της εκπαίδευσης. Ήταν παιδιά που είχαν βίαια μεγαλώσει στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν σε συνθήκες πολέμου και κατοχής. Παιδιά που τον πόλεμο δεν τον γνώρισαν μέσα από τα παιχνίδια τους στις γειτονιές αλλά τον βίωσαν ως μέρος της καθημερινότητά τους κάνοντας πότε τον σαλταδόρο , πότε τον τσιλιαδόρο και έχοντας βιώσει, τα περισσότερα από αυτά, τις συνέπειες του μετρώντας απώλειες συγγενικών τους προσώπων. Επομένως το κράτος έπρεπε να επιστρατεύσει όλα του τα όπλα για να πετύχει τους στόχους του, όπως νομοθετήματα, σχολικά εγχειρίδια, ασφυκτικό ιδεολογικό έλεγχο των εκπαιδευτικών, αναλυτικά προγράμματα³⁵.

Με τον Α.Ν. 1823/1951 «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως» διαγράφεται και το ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο θα κατευθυνθεί η εκπαίδευση πριν ακόμα την έγκριση και τη δημοσίευση του νέου συντάγματος της χώρας³⁶. Σύμφωνα με τον Α.Ν. στο άρθρο 1. « η μέση εκπαίδευσις επιδιώκουσα την διάπλασιν χρηστών πολιτών εν τω πλαισίω των ιδεωδών του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού σκοπόν έχει τούτο μεν να παράσχη την αναγκαίαν διά τον βίον γενικήν μόρφωσιν τούτο δε να παρασκευάση επιστημονικώς τους επιειμένους να ακολουθήσωσιν ανωτέρας ειδικάς σπουδάς»³⁷. Παρόλο που αυτός ο νόμος έμεινε κατ' ουσία ανεφάρμοστος και επιχειρήθηκε ένα χρόνο αργότερα με άλλον νόμο να αναμορφωθεί³⁸, εντούτοις το προαναφερθέν άρθρο ήταν το μόνο που παρέμεινε σε ισχύ και που αργότερα κατοχυρώθηκε και συνταγματικά σηματοδοτώντας την κατεύθυνση που θα εφάρμοζε στην εκπαίδευση το μεταπολεμικό αστικό κράτος. Ιδιαίτερη σημασία έχει πως αυτός ο Α.Ν. προωθείται από μια κυβέρνηση

³⁴ Λυμπεράτος Μ. , *Στα πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου, Κοινωνική Πόλωση , Αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα 2006 , σελ.11

³⁵ Μαριόλης Δ., *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού της μετεμφυλιακής περιόδου, μεταπτυχιακή εργασία* , Αθήνα 2013, σελ. 18

³⁶ Είχε ήδη από το 1946 συγκροτηθεί μια κοινοβουλευτική επιτροπή με σκοπό την κατάρτιση σχεδίου νέου συντάγματος ,αφού η βουλή που προέκυψε από τις εκλογές της 31/3/1946 ήταν αναθεωρητική. Το προσχέδιο όμως που συνέταξε αυτή η επιτροπή απορρίφθηκε από την ολομέλεια της βουλής και με νέο ψήφισμα της 2 /7/1949 συγκροτείται νέα επιτροπή για την κατάρτιση σχεδίου συντάγματος. Όμως ούτε αυτό το σχέδιο ψηφίστηκε αφού έγιναν νέες εκλογές στις 5/3/1950 .Η κυβέρνηση που προέκυψε από αυτές τις εκλογές δεν προχώρησε στη ψήφιση νέου συντάγματος. Τελικά η βουλή που προέκυψε μετά τη νέα εκλογική αναμέτρηση της 9/9/1951 κυρώνει το σχέδιο που είχε καταρτίσει η επιτροπή του 1949 και το νέο σύνταγμα θα τεθεί σε ισχύ την 1/1/1952.

³⁷ <http://www.et.gr/idoscs-nph/pdfimageSummaryviewer.html?> (ημ. πρόσβασης 12/4/2019)

³⁸ Πρόκειται για σχέδιο νόμου του 1952 , που όμως δεν υποβλήθηκε προς ψήφιση , γνωστός ως «ο νόμος που δεν έγινε» , βλ. Δημαράς Α. ό.π., σελ.222

φιλελεύθερης κατεύθυνσης, γεγονός που καταδεικνύει τη συμπόρευση των αστικών κομμάτων σε ό,τι αφορά τον ιδεολογικό προσανατολισμό του έθνους.

Το σύνταγμα του 1952 στηρίχθηκε πάνω στα πορίσματα των κοινοβουλευτικών επιτροπών του 1946 και του 1949 στα οποία οι απόψεις, μεταξύ των εκπροσώπων της φιλελεύθερης πτέρυγας και αυτών της συντηρητικής, συγκλίνουν ως προς το στόχο και τον σκοπό της εκπαίδευσης. Το μείζον ζήτημα που τους απασχολεί είναι η άμυνα έναντι του «εσωτερικού εχθρού», δηλαδή του κομμουνισμού. Οι διαφορές τους απλώς *«εντοπίζονται στον τρόπο και στα μέσα αντιμετώπισης του ιδεολογικού- πολιτικού αντίπαλου»*³⁹.

Έτσι, ως ένα από τα όπλα εναντίον του κομμουνισμού αναγορεύεται η χρήση της καθαρεύουσας αφού, μέσα στις εμφυλιοπολεμικές συνθήκες, η δημοτική είχε ταυτιστεί με τον κομμουνισμό. Οι δε υποστηρικτές της δημοτικής, αναφέρει ο Δ. Χαραλάμπους, απλώς ισχυρίζονταν πως η δημοτική θα αποτελούσε ένα καλύτερο μέσο *«δια να μπορέσωμεν να επικοινωνήσωμεν περισσότερον και καλλίτερον ψυχικώς με τας μεγάλας μάζας του ελληνικού λαού...»* και πως δεν θα πρέπει *«υπό τα σημερινάς ιδίως συνθήκας, την γλώσσαν αυτήν να την στερηθώμεν ως οργάνου, ως μέσου, έστω προπαγάνδας για να πλησιάσουμε ψυχικά τις λαϊκές μάζες»*⁴⁰.

Το σύνταγμα, που όπως έχει ήδη αναφερθεί τέθηκε σε ισχύ την 1/1/1952, τελικά θα κατοχυρώσει την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους και στο άρθρο 16 θα δηλώσει ρητά πως *«...η διδασκαλία αποσκοπεί την ηθικήν και πνευματικήν αγωγήν και την ανάπτυξιν της ηθικής συνειδήσεως των νέων επί τη βάση των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*⁴¹. Πρώτη φορά εμφανίζεται ο όρος «Ελληνοχριστιανικός Πολιτισμός» και μάλιστα διατυπωμένος στο Σύνταγμα της χώρας μας. Χαρακτηριστικά του συντάγματος αυτού ήταν *«ο περιορισμός των ατομικών ελευθεριών και η διατήρηση της αντικομμουνιστικής ιδεολογίας ως κυρίαρχη, τόσο για τον προσδιορισμό του είδους των σχέσεων των πολιτών με το κράτος όσο και για την ανάδειξη της ιδεολογικής ταυτότητας του*

³⁹ Χαραλάμπους Δ., *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1990, σελ.111 <http://thesis.ekt.gr/thesis> (ημ. πρόσβασης 12/4/2019)

⁴⁰ Χαραλάμπους Δ., *Εκπαιδευτική πολιτική.....*, ό.π., σελ.113

⁴¹ *Σύνταγμα της Ελλάδος*, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 1 Ιανουαρίου 1952, τεύχος 1^ο αρ. φυλ.1,αρθρο 16. σελ.5 <https://library.parliament.gr> (ημ.πρόσβασης 12/4/2019)

κρατικού μηχανισμού, μιας ταυτότητας που εν πολλοίς διατηρήθηκε μέχρι και το μεταπολιτευτικό σύστημα του 1975».⁴²

Το σύνταγμα του 1952 κατά τον Αλιβιζάτο «*ρύθμιζε το επιφανειακό μέρος των σχέσεων των πολιτών με το κράτος: το άλλο μέρος των σχέσεων αυτών, το πιο ουσιαστικό, «ενέπιπτε» στην έκτακτη νομοθεσία, δηλαδή στο παράλληλο συνταγματικό οπλοστάσιο [...], ρύθμιζε τις σχέσεις κράτους και εθνοκοφρώνων πολιτών, ενώ τα «έκτακτα» μέτρα συνιστούσαν ένα δεύτερο σύνταγμα, ένα «παρασύνταγμα» που αφορούσε τους μη εθνοκοφρώνες. [...] Αντανακλούσε επίσης τη διάκριση των πολιτών με βάση τις πολιτικές τους πεποιθήσεις»⁴³.*

Αποτυπώνεται έτσι ξεκάθαρα το πνεύμα της μετεμφυλιακής περιόδου, κατά την οποία το ενδιαφέρον της πολιτικής εξουσίας είναι η ιδεολογικοπολιτική σταθερότητα του κοινωνικού καθεστώτος. Η εκπαίδευση είναι αυτή που θα κληθεί να συμβάλλει στην σταθερότητα αυτή, θα στραφεί προς το «ένδοξο» παρελθόν και με οδοδείκτη τις «διαχρονικές» και «αιώνιες» αξίες της αρχαίας κυρίως Ελλάδας, θα εστιάσει στην ηθική και πνευματική αγωγή των πολιτών και στην ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης σύμφωνα με το ιδεώδες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Οι δάσκαλοι είναι αυτοί που θα αναλάβουν τη «φρούρηση» αυτού του ιδεώδους και για αυτό ακριβώς το λόγο, η επιλογή τους έπρεπε να είναι αυστηρή έτσι ώστε να αποκλειστούν οι «μη νομιμόφρονες», όχι μόνο από τη δημόσια εκπαίδευση αλλά και από την ιδιωτική, αφού άλλος αναγκαστικός νόμος προέβλεπε την παροχή άδειας ίδρυσης ιδιωτικών σχολείων μόνο σε αυτούς που δεν είχαν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα.

Ο δε έλεγχος των δασκάλων γίνεται ασφυκτικός μέσω του κρατικού δικτύου των επιθεωρητών που και αυτοί έπρεπε να έχουν «άμεπτο ήθος»⁴⁴. Η αξιολόγηση των δασκάλων από την επίσημη πολιτεία δεν αφορούσε στη διδακτική τους επάρκεια, στην ευσυνειδησία τους ή στην αποτελεσματικότητα των διδακτικών τους μέσων, αλλά στην ευθυγράμμισή τους με τις οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας. Ο δάσκαλος

⁴² Μεταξοδης Ε., «*Η εκπαίδευση στη μετεμφυλική Ελλάδα. Ανάλυση των εκπαιδευτικών εργασιών και πολιτικών μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '50*», άρθρο στο <https://www.academia.edu/www.academia.edu> (ημερ. πρόσβασης 13/4/2019)

⁴³ Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974): Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1986, σελ.598

⁴⁴ Καραφύλλης Α., *Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις «Εκθέσεις Επιθεωρηθέντων Σχολείων και Δημοδιδασκάλων» στη δεκαετία 1950-1960*, στο Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης, 2001, τεύχ.58, σελ.77-82

ελεγχόταν σε όλες τις πτυχές όχι μόνο της επαγγελματικής του ζωής αλλά και της προσωπικής καθώς και της κοινωνικής του δραστηριότητας, αφού όταν *«η δράσις του δεν απλώνεται πέραν των τεσσάρων τοίχων της αιθούσης, έχομεν καλόν μεν έργον, πλην όμως δεν έχομεν το μέγιστον το οποίον αναμένει η πολιτεία εκ μέρους του διδασκάλου»*⁴⁵. Όλες του οι κινήσεις και οι ενέργειες ήταν υπό το μικροσκόπιο του επιθεωρητή, ο οποίος *«δια της παρακολουθήσεως οιασδήποτε διδασκαλίας του διδασκάλου[...]*δια της συζητήσεως μετ' αυτού, αντιλαμβάνεται ευχερώς εάν ο ιδεολογικός προσανατολισμός του επιθεωρουμένου είναι πράγματι Εθνικός ή όχι»*⁴⁶ αφού *«δεν είναι νοητή άσκησης έργου αγωγής υπό εκπαιδευτικού αμφιβόλου εθνικού ψυχικού περιεχομένου»*⁴⁷. Ακόμα και η πιο ασήμαντη λεπτομέρεια ήταν αρκετή ώστε να επιδράσει αρνητικά στην αξιολόγησή του και να εμποδίσει την επαγγελματική του εξέλιξη. Η επάρκεια και η αξιοσύνη του κρινόταν από τον αριθμό των εικόνων ηρώων του '21 ή των σκηνών της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης που είχε αναρτήσει στη σχολική αίθουσα και από το αν εκφραζόταν θετικά υπέρ των κρατικών αρχών.*

Έτσι, υπό το φόβο της απόλυσης, μόνο την τριετία 1953-1956 έγιναν 1.300 απολύσεις εκπαιδευτικών για πολιτικούς λόγους⁴⁸, ο δάσκαλος ακολουθούσε πιστά, χωρίς να παρεκκλίνει, ό,τι του υπαγόρευε η εκάστοτε ηγεσία του Υπουργείου. Έχουμε λοιπόν *«ένα σχολείο που ιεραρχούσε και μετέδιδε γνώσεις και αξίες αποδεκτές από τις αρχές, επιτρέποντας να γνωρίζουν οι μαθητές από την κοινωνία και τον κόσμο στον οποίο επρόκειτο να ενταχθούν μόνο αυτά που αυτοί καθόριζαν, με σκοπό την υστέρηση σε ικανότητα να αμφισβητούν τη διαμορφωθείσα κατάσταση, την οποία φυσικά δεν επιθυμούσαν να αλλάζουν»*⁴⁹.

Ο ρόλος δε της Εκκλησίας εμφανίζεται εξαιρετικά αναβαθμισμένος την περίοδο αυτή, ιδιαίτερα με την ίδρυση των κατηχητικών σχολείων τα οποία το κράτος τα κατέστησε ως ημι-επίσημο κρατικό φορέα, προσδίδοντάς τους κύρος και εξουσία και αντιμετωπίζοντάς τα ως ένα άλλο σχολείο το οποίο λειτουργούσε παράλληλα με το κανονικό. Πλήθος δε εθνικο-θρησκευτικών οργανώσεων, με την ανοχή και πολλές φορές με την υποστήριξη του επίσημου κράτους, παρεμβαίνουν

⁴⁵ Αρχιμανδρίτου Ι., *Τι παρατηρεί, τι ελέγχει, τι αξιολογεί ο επιθεωρητής κατά την επιθεώρησιν*, Πάτραι 195?, σελ. 42

⁴⁶ Αρχιμανδρίτου Ι., *ό.π.*, σελ. 97

⁴⁷ Αρχιμανδρίτου Ι., *ό.π.*, σελ.91

⁴⁸ Μπουζάκης Σ. *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα 1991, σελ. 95

⁴⁹ Καραφύλλης Α., *Νεοελληνική Εκπαίδευση ... ό.π.*, σελ.127

στη λειτουργία του σχολείου θέλοντας να υποκαταστήσουν τον παιδαγωγικό του ρόλο⁵⁰.

Το κράτος λοιπόν ενδιαφέρεται μόνο για τον έλεγχο των πολιτών του και ουδόλως ασχολείται με τα πραγματικά προβλήματα της εκπαίδευσης, η οποία θα έπρεπε να αποτελεί πυλώνα για την μεταπολεμική ανασυγκρότηση της χώρας και τροχός της οικονομικής της ανάπτυξης.

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του βασιλιά Παύλου σε μια ομιλία του το 1957, στην οποία και κατηγορεί το λαό για την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η παιδεία: « *Μεμψιμοιρούμεν όλοι δια την εγκατάλειψιν της ελληνικής παιδείας, αλλά αρκούμεθα μόνον να μεμφώμεθα τας εκάστοτε κυβερνήσεις. Ο πραγματικός υπεύθυνος είναι η κοινή γνώμη, δηλαδή ο εκλέγων τας Κυβερνήσεις λαός. Ευθύς ως ο λαός ενδιαφερθεί πραγματικώς, θα γίνει η παιδεία ως δια μαγείας αντικείμενον ιδιαιτέρας προσοχής και στοργής πάσης κυβερνήσεως*»⁵¹.

Τα αδιέξοδα της εκπαίδευσης, που μένοντας προσκολλημένη στα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά, ουδόλως συνδεόταν με τις ανάγκες της σύγχρονης εποχής, μιας εποχής που κύριο γνώρισμά της ήταν η επιστημονική ανάπτυξη και η τεχνολογική εξέλιξη, οδηγούν τον Κ. Καραμανλή το 1957 να συγκροτήσει μια επιτροπή για να μελετήσει τα προβλήματα της εκπαίδευσης. Η Επιτροπή διαπιστώνει πως τα βασικά προβλήματα του συστήματος ήταν: οι πληθωρικές τάξεις, οι ελλείψεις σε εκπαιδευτικό προσωπικό, η μεγάλη μαθητική διαρροή, η μη υποχρεωτικότητα του χαρακτήρα της εκπαίδευσης κ.λ.π. Λίγους μήνες αργότερα, η επιτροπή παραδίδει τα πορίσματά της και προτείνει μεταξύ άλλων την χορήγηση της απαραίτητης χρηματοδότησης για την ανόρθωση της εκπαίδευσης, την καθιέρωση της εξάχρονης δημοτικής εκπαίδευσης, την αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων καθώς τα ισχύοντα ήταν ξεπερασμένα όντως συνταχθέντα από το 1929, την παράλληλη διδασκαλία δημοτικής και καθαρεύουσας, την ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής

⁵⁰ Ενδεικτικά θα αναφέρουμε την Χριστιανική Ένωση Εκπαιδευτικών Λειτουργών (ΧΕΕΛ), τον Χριστιανικό Κοινωνικό Κύκλο, την παραεκκλησιαστική οργάνωση ΖΩΗ κ.λ.π. Για το πλήθος αυτών των οργανώσεων καθώς και για τον ρόλο τους και τις πολιτικές τους διασυνδέσεις στην μεταπολεμική Ελλάδα βλ. Γιανναράς Χρ, «*Καταφύγιο Ιδεών*», Αθήνα 1988, σλ.85-92 καθώς και στο Γιανναράς Χρ. , «*Ορθοδοξία και Δύση*» , Αθήνα 1996, σελ. 375-385.

⁵¹ Δημαράς Α, ό.π., σελ.228

εκπαίδευσης και κυρίως την ανάγκη μιας σταθερής εκπαιδευτικής πολιτικής που δεν θα ανατρέπεται ανάλογα με τις πολιτικές και κυβερνητικές μεταβολές⁵².

Δυστυχώς και σε αυτά τα πορίσματα, τα οποία ήταν μια πρώτη σοβαρή προσπάθεια καταγραφής των ιδεολογικών εκπαιδευτικών πλαισίων, υπήρχαν αντιδράσεις και από πολιτικούς αλλά και από εκπαιδευτικούς κύκλους, όπως από την «Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων» και την «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης» η οποία και έκρινε ως «υπερβολικά πτωχόν»⁵³ το έργο της επιτροπής. Μέχρι λοιπόν και το 1959 που έγινε η πρώτη δομική μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση, ίσχυαν σε γενικές γραμμές όσα κληρονόμησε η μεταρρύθμιση του 1929, με όσες βεβαίως αλλαγές, ρυθμίσεις, τροποποιήσεις έλαβαν χώρα στο διάστημα αυτό. Άλλωστε πεποίθηση των κυβερνώντων όλη αυτή τη δεκαετία ήταν πως *«εις την ελληνικήν περιοχόν δεν δύναται να τεθή ζήτημα εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως, αλλά ζήτημα αναγεννήσεως του αιωνοβίου ελληνικού εκπαιδευτικού ιδεώδους»*⁵⁴.

Η δε μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1959 ήταν τελείως επιδερμική, δεν έθιγε τα πραγματικά προβλήματα της εκπαίδευσης (γλώσσα, προγράμματα κ.λπ.) και οι νόμοι που ψηφίστηκαν αφορούσαν μόνο τη μέση, γενική και τεχνική – επαγγελματική, εκπαίδευση.

⁵² Δημαράς Α, ό.π., σελ.230-233

⁵³ Δημαράς Α, ό.π. σελ.236

⁵⁴ Γεωργούλης Κ., *«Η Ελληνική Εκπαίδευσις»*, εγκυκλοπαίδεια Ήλιος, τόμ. Ζ' (Ελλάς), Αθήνα, σελ.1558

Α3. Τα αναλυτικά προγράμματα και το θεσμικό πλαίσιο συγγραφής των σχολικών εγχειριδίων της Ιστορίας του 1950 και 1956

Στην δεκαετία 1950-1960 η στοιχειώδης εκπαίδευση λειτουργεί ουσιαστικά βάση του νόμου 4397/1929 και χρησιμοποιεί τα αναλυτικά προγράμματα του 1913. Προσανατολισμένη στην ηθική, θρησκευτική και εθνική διαπαιδαγώγηση⁵⁵ και αντλώντας έμπνευση από τα «αρχαία ιδανικά» σύμφωνα με τις επιταγές των κρατούντων, δεν αναδιοργανώνεται ούτε προσαρμόζεται στις ανάγκες της εποχής.

Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1913 αποτελεί προϊόν των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που ανέλαβαν οι δημοτικιστές του Εκπαιδευτικού Ομίλου κατά τις πρώτες κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου. Σε ό,τι αφορά όμως την ιστορία, υιοθετεί πλήρως το εθνικό αφήγημα όπως αυτό διατυπώθηκε από τον Κ. Παπαρηγόπουλο, ο οποίος υπερασπιζόταν την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα ως σήμερα και την περιοδολόγηση της ελληνικής ιστορίας σε αρχαία, βυζαντινή και νεότερη. Άλλωστε αυτή η αντίληψη υιοθετείται από το επίσημο κράτος, όταν το 1881 εισάγεται για πρώτη φορά στην στοιχειώδη εκπαίδευση η ιστορία ως αυτόνομο μάθημα. Με λίγα λόγια δηλαδή σε ό,τι αφορά την ιστορία, το αναλυτικό του 1913 δεν επιφέρει κάποια ιδιαίτερη καινοτομία και αυτός ίσως είναι ένας από τους λόγους αποδοχής του, καθώς υπερασπίζεται την πολιτιστική συνέχεια του ελληνοκεντρισμού και τη συμβολή της ορθοδοξίας στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας⁵⁶.

Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1913 όσον αφορά τη διδασκαλία της Ιστορίας, περιορίζεται σε μια απλή παράθεση της ύλης⁵⁷. Έτσι στην ΣΤ΄ τάξη διδάσκεται η ιστορία των νεωτέρων χρόνων η οποία και αρχίζει με την πολιτική κατάσταση της Ευρώπης κατά τον 15^ο αιώνα, συνεχίζει με την Τουρκοκρατία και την ελληνική επανάσταση και φθάνει ως την βασιλεία του Γεωργίου του Α΄. Στο τέλος προβλέπεται γενική επισκόπηση και εστιάζει στην ιστορική ενότητα του ελληνοκεντρισμού και στο ιδανικό της ελληνικής φυλής. Κάνει επίσης και αναφορά στη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας. «*Ο ελληνοκεντρικός χαρακτήρας και η επιλογή της ύλης του*

⁵⁵ Χαραλάμπους Δ., *Εκπαιδευτική πολιτική...*, ό.π., σελ.56

⁵⁶ Αβδελά Ε., *Ιστορία και σχολείο*, Αθήνα 1998, σελ.21

⁵⁷ Β.Δ. της 10/9/1913 Φ.Ε.Κ.174 τεύχος Α΄, *Περί ορισμού των μαθημάτων, του δι' έκαστον τούτων προς διδασκαλίαν αναγκαίου χρόνου, και περί της κατά τάξης κατανομής της διδακτέας ύλης εις τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων.*

μαθήματος της ιστορίας στο αναλυτικό του 1913 καθορίζει και τον κύριο στόχο του μαθήματος: τον ηθικό φρονηματισμό και την έξαρση του εθνικού ιδεώδους»⁵⁸.

Προτάσεις για την αναμόρφωση αυτού του αναλυτικού υπήρχαν από διάφορους παιδαγωγούς ήδη από το 1931, καθώς και αργότερα από άλλους, όπως από τον Ε. Παπανούτσο ή τον Κ. Σωτηρίου ο οποίος και χαρακτηρίζει το δημοτικό σχολείο «παραπεταμένο και κακομοιριασμένο και το πρόγραμμά του ασυγχρόνιστο και απολιθωμένο»⁵⁹. Θα πρέπει όμως να τονιστεί πως όλες οι προτάσεις αναθεώρησης αφορούν αποσπασματικά σε κάποιες αδυναμίες του και δε θίγουν ουδόλως τον ιδεολογικό προσανατολισμό του⁶⁰.

Το 1953, ο τότε υπουργός Παιδείας Κ. Καλλίας ζητά από το Κεντρικό Γνωμοδοτικό και Διοικητικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (Κ.Δ.Γ.Σ.Ε.) να προβεί στην αναμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις νέες μεθόδους διδασκαλίας, τα πορίσματα της ψυχολογίας, την τεχνική εξέλιξη, αλλά πάντα εναρμονισμένο ιδεολογικά προς τον συνταγματικά κατοχυρωμένο σκοπό του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Η επιτροπή που συγκροτήθηκε προχωρά σε αλλαγές στο αναλυτικό πρόγραμμα οι οποίες και τελικώς δημοσιεύονται στο Φ.Ε.Κ. 14/30.1.1957, τ. Α' αν και είχαν εγκριθεί από τις αρχές του 1956. Βέβαια στο παραπάνω ΦΕΚ δημοσιεύτηκε μόνο το αναμορφωμένο πρόγραμμα των πατριδογνωστικών μαθημάτων δηλαδή της Πατριδογνωσίας, της Ιστορίας, της Αγωγής του Πολίτη και της Γεωγραφίας με στοιχεία τουρισμού και μάλιστα με αλλαγές από το αρχικό κείμενο, ενώ η Επιτροπή είχε προχωρήσει στην αναμόρφωση όλων των μαθημάτων της στοιχειώδους εκπαίδευσης⁶¹.

Όπως λοιπόν διαβάζουμε στο Φ.Ε.Κ. 14/30.1.1957, σκοπός της διδασκαλίας της ιστορίας είναι *«να βοηθήσει τον μαθητήν ν' αποκτήσει γνησίαν ιστορική συνείδησιν»*. Γι' αυτό, ο μαθητής θα πρέπει να γνωρίζει τους αγώνες και τις θυσίες των προγόνων του, να σεβαστεί το μεγάλο παρελθόν της πατρίδας του και να συναισθανθεί την ευθύνη που έχει αυτός για το μέλλον της και για την υπεράσπισή της. Ιδιαίτερα θα πρέπει *«να κατανοήσει την μεγάλην του ευθύνη έναντι του*

⁵⁸ Εμμανουηλίδου Ε., *Ιστορικά γεγονότα και ιδεολογήματα κατά τη διδασκαλία της Ιστορίας , 1950-1960, Διδακτορική διατριβή*, Θεσσαλονίκη 2002, σελ.61

⁵⁹ Σωτηρίου Κ. *Ο αναλφαβητισμός και η αγραμματοσύνη στην Ελλάδα*, Αθήνα 1946, σελ.10-11

⁶⁰ Εμμανουηλίδου Ε., ό.π. σελ. 61

⁶¹ Εμμανουηλίδου Ε., ό.π. σελ.65-66

*παρελθόντος και του μέλλοντος της Φυλής». Απαραίτητο για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι η δημιουργία ευνοϊκής ατμόσφαιρας «*δια την ανάπτυξιν καταλλήλων ικανοτήτων, διαθέσεων, συνηθειών και ιδανικών*», η αποσαφήνιση των εννοιών, η φυσική, παραστατική και «*συναρπάζουσα*» αφήγηση του δασκάλου, η επίσκεψη σε ιστορικούς τόπους και μνημεία, η δημιουργία λευκωμάτων, φακέλων με εικόνες και κείμενα σχετικά με τη ζωή και τα κατορθώματα των ηρώων, η χρήση ιστορικών βιβλίων και χαρτών, η μελέτη βιογραφιών ηρωικών προσώπων, η ανάγνωση αποσπασμάτων από την Ιλιάδα και την Οδύσσεια καθώς και από τα απομνημονεύματα ηρώων της ελληνικής επανάστασης, όπως του Κολοκοτρώνη και του Μακρυγιάννη, η κατάρτιση χρονολογικών πινάκων και χρονογραφικών διαγραμμάτων. Στις δε δύο τελευταίες τάξεις «*επιβάλλεται η συσχετίσις των γεγονότων, η σύγκρισις και η αναζήτησις ιστορικών αληθειών*».*

Σε ό,τι αφορά τώρα το περιεχόμενο της διδασκαλίας της νεότερης ιστορίας κατά την τελευταία τάξη του δημοτικού (ΣΤ') ή του β' κύκλου συνδιδασκαλίας (Ε'-ΣΤ') που αποτελεί και το θέμα της παρούσας μελέτης, στο ίδιο Φ.Ε.Κ. διαβάζουμε πως ξεκινά με μια σύντομη ανασκόπηση των κυριότερων γεγονότων της βυζαντινής ιστορίας, εξετάζει την περίοδο της Τουρκοκρατίας, την ελληνική επανάσταση, την Ελλάδα ως ανεξάρτητο κράτος, τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και καταλήγει στην πολιτική ανάπτυξη της νεότερης Ελλάδας και σε μια γενική ανασκόπηση της ελληνικής ιστορίας. Στο τέλος υπάρχει ιδιαίτερη αναφορά σχετική με το μέλλον της Ελλάδας και το «*χρέος της νέας ελληνικής γενιάς*».

Το νέο αναλυτικό πρόγραμμα έτυχε ευνοϊκής υποδοχής από τη Διδακταλική Ομοσπονδία Ελλάδας (Δ.Ο.Ε.) η οποία το χαρακτηρίζει συγχρονισμένο, καινοτόμο, προσαρμοσμένο στις κοινωνικές συνθήκες της εποχής, που αφήνει περιθώρια πρωτοβουλίας στο δάσκαλο να το προσαρμόσει στις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε σχολείου και τον διευκολύνει με την αναγραφή των σκοπών και των επιδιώξεων του κάθε μαθήματος και με τις μεθοδολογικές υποδείξεις που του δίνει⁶². Της ίδιας αντιμετώπισης έτυχε και από τη, γνωστή για τις συντηρητικές της απόψεις, Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, η οποία και κρίνει πως είναι στη σωστή κατεύθυνση και από την άποψη μεθοδικότητας και αναλυτικότητας και από τη μη απομάκρυνσή του από τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη. Παρόλα όμως αυτά, το αναλυτικό του 1957 δεν

⁶² «*Το νέο πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων*», Επιστημονικόν Βήμα του Διδασκάλου, τεύχος 9-10, Μάιος-Ιούνιος 1957, σελ. 146

εφαρμόστηκε, παρόλο που το Φ.Ε.Κ. προέβλεπε την ισχύ του από το σχολικό έτος 1957-1958, καθώς το αρμόδιο Υπουργείο θα αναστείλει την εφαρμογή του λόγω «αδυναμιών που παρατηρήθησαν».

Παρά τις εστιώσεις της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας η οποία ισχυρίζεται πως η συγκρότηση νέας επιτροπής για τη συνολική μελέτη των προβλημάτων της εκπαίδευσης δεν θα έπρεπε να «αποτελέσει λόγον δια τη μη εφαρμογή αυτού» αφού «θα περάση μακρός χρόνος μέχρις ότου συνταχθεί Νέον Αναλυτικό πρόγραμμα και κατά το διάστημα αυτό θα εξακολουθή να εφαρμόζεται το παλαιόν, το οποίο μέχρις ότου συνταχθεί και ισχύσει το νέον θα συμπληρώση ηλικίαν ημίσεος αιώνας»⁶³, το νέο αναλυτικό πρόγραμμα δεν θα εφαρμοστεί ποτέ. Αυτό σημαίνει πως σε ισχύ παραμένει το αναλυτικό του 1913, εν έτει 1957!

Κατά τη δεκαετία που εξετάζουμε προκηρύχθηκαν δύο διαγωνισμοί συγγραφής σχολικών εγχειριδίων. Ένας το 1949 επί υπουργίας Κ. Τσάτσου και ένας δεύτερος, επί υπουργίας Α. Γεροκωστόπουλου το 1954⁶⁴. Η προκήρυξη του 1949 μεταξύ άλλων αναφέρει πως «η εκλογή και η διάταξις της ύλης πρέπει να προσαρμόζεται προς τα σχετικά απαιτήσεις του ισχύοντος προγράμματος», η γλώσσα δε των εγχειριδίων «είτε δημοτική, είτε καθαρεύουσα πρέπει να είναι απλή και σαφής...»⁶⁵. Στη δε προκήρυξη του 1954, γίνεται ειδική επισήμανση πως ο σκοπός των εγχειριδίων ιστορίας μεταξύ άλλων είναι η «καλλιέργεια του εθνικού φρονήματος των μαθητών» και πως θα πρέπει να περιλαμβάνεται η «μέχρι της λήξεως του συμμοριτοπολέμου ιστορική ύλη» και «να εξαίρεται κατά τρόπον προσιτόν ό,τι το ελληνικόν πνεύμα εδημιούργησε και εκληροδότησε εις τον νεώτερον πολιτισμόν καθώς και τους αγώνας αυτού προς υπεράσπισιν της ιδίας αυτού ελευθερίας και του πολιτισμού της ανθρωπότητας». Επίσης συστήνει να αποφεύγονται «εκφράσεις δυνάμεθα να θίξουν λαούς, προς ους ήλθομεν εις σύγκρουσιν εις το εγγύς ή το απότερον παρελθόν, μεθ' ών όμως σήμερα συνδεόμεθα δια των δεσμών της φιλίας και της αμοιβαίας κατανοήσεως, χωρίς να αποσιωπάται η ιστορική αλήθεια»⁶⁶. Η δε

⁶³ «Το Αναλυτικόν Πρόγραμμα», Επιστημονικόν Βήμα του Διδασκάλου, τεύχ.3-4, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1957, σελ. 1-2

⁶⁴ Υπ.Απόφ. 47525/5.5.1954 (Φ.Ε.Κ. 41/7.5.1954, Παράρτημα), *Περί συγγραφής βοηθητικών βιβλίων ιστορίας δια την Ε'και ΣΤ'τάξιν του Δημοτικού Σχολείου*

⁶⁵ Υπ.Απόφ., 17465/28.5.1949 Φ.Ε.Κ. 43/10.6.1949, Παράρτημα), *Περί του τρόπου συντάξεως του χρόνου της υποβολής και της κρίσεως εγχειριδίων ιστορίας προς χρήσιν των Ε'και ΣΤ'τάξεων του Δημοτικού σχολείου*

⁶⁶ Υπ.Απόφ. 47525/5.5.1954 (Φ.Ε.Κ. 41/7.5.1954, Παράρτημα), *Περί συγγραφής βοηθητικών βιβλίων ιστορίας δια την Ε'και ΣΤ'τάξιν του Δημοτικού Σχολείου*

γλώσσα, πρέπει να ακολουθεί τις οδηγίες της προκήρυξης των αναγνωστικών βιβλίων του 1947.

Από τα παραπάνω συμπεραίνει κανείς, πως η προκήρυξη του 1949 θέτει μια επιπλέον δυσκολία στους σχολικούς ιστοριογράφους, μη δίδοντάς τους σαφείς οδηγίες για την ύλη που θα περιλαμβάνουν τα σχολικά εγχειρίδια. Τι εννοούμε με αυτό; Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1913- που αυτό θα πρέπει να ακολουθήσουν οι συγγραφείς- είναι σαφές στην επιλογή της διδαχθείσας ύλης, αλλά καλύπτει μέχρι και την χρονική περίοδο της βασιλείας του Γεωργίου του Α΄. Ακόμα και τα σχολικά εγχειρίδια του μεσοπολέμου έφταναν έως τη συνθήκη της Λωζάνης και την ανταλλαγή των πληθυσμών. Το δίλημμα επομένως ήταν, μέχρι ποιού σημείου θα έφτανε η ιστορική αφήγηση. Θα έπρεπε να περιληφθεί η δεκαετία του '40, ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος, η εμφύλια σύγκρουση ή θα έπρεπε να θεωρηθεί πως αυτή η περίοδος ήταν πολύ πρόσφατη για να αποτελέσει αντικείμενο ιστορικής επεξεργασίας; Και κυρίως, ποιες θα ήταν οι πηγές στις οποίες θα έπρεπε να ανατρέξει ο σχολικός συγγραφέας αφού η ιστοριογραφία δεν είχε ασχοληθεί με το τόσο πρόσφατο παρελθόν;

Η απάντηση, όπως είναι φανερό, διόλου εύκολη δεν ήταν, αν συνυπολογίσει κανείς τη ρευστή πολιτική κατάσταση της εποχής. Θα μπορούσε βέβαια κάποιος να ισχυριστεί, πως ακριβώς επειδή η δεκαετία του '40, τόσο σημαντική για όλη την ανθρωπότητα, δεν αποτελούσε παρελθόν, δε θα έπρεπε και να τύχει ιστορικής επεξεργασίας αφού δεν υπήρχε η απαιτούμενη χρονική απόσταση από τα γεγονότα έτσι ώστε να υπάρξει αντικειμενική καταγραφή, τεκμηρίωση και κριτική της αντιμετώπιση. Αν λάβουμε όμως υπ' όψιν πως οι σχολικοί συγγραφείς ήταν κυρίως δάσκαλοι, επιθεωρητές ή καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης, μάλλον δεν πρέπει να ήταν αυτό που τους απασχολούσε περισσότερο όσο το γεγονός αν η επιλογή ή παράλειψη αυτού του μέρους της πρόσφατης ιστορίας θα ήταν η αιτία έγκρισης ή απόρριψης του πονήματός τους από το Κεντρικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (Κ.Γ.Σ.Ε.).

Και σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθούμε στο νομοθετικό πλαίσιο που αφορά τα εγχειρίδια της εποχής και τη διάκριση των σχολικών βιβλίων σε διδακτικά και σε βοηθητικά. Καταρχήν θα πρέπει να επισημάνουμε πως τα

εγκεκριμένα εγχειρίδια μπορούσαν να είναι περισσότερα από ένα και αφορούσαν μόνο τις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού (Ε'-ΣΤ'). Στις τέσσερις κατώτερες τάξεις απαγορεύεται η χρήση εγχειριδίων. Ενώ ήδη υπήρχε ο Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) που ιδρύθηκε το 1937 επί Μεταξά, εξέδιδε μόνο όσα βιβλία χαρακτήριζε ως διδακτικά (δηλ. τα αναγνωστικά δημοτικού και τα βιβλία γυμνασίου). Τα υπόλοιπα βοηθητικά, για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις του δημοτικού, συγγράφονται από ιδιώτες συγγραφείς ή εκδοτικούς οίκους, μετά από προκήρυξη του υπουργείου και έγκρισή τους από το Κ.Γ.Σ.Ε. και εκδίδονται με όρους ελεύθερου ανταγωνισμού. Ο Σύλλογος Διδασκόντων επέλεγε το βοηθητικό βιβλίο που θα χρησιμοποιούσε, οι μαθητές το αγόραζαν και ταυτόχρονα οι σχολικές βιβλιοθήκες ήταν υποχρεωμένες να αγοράζουν όλα τα εγκεκριμένα διδακτικά και βοηθητικά βιβλία⁶⁷.

Βεβαίως στην πράξη άλλα γίνονταν. Παρά τις απαγορεύσεις του υπουργείου, χρησιμοποιούνταν βοηθητικά βιβλία και στις υπόλοιπες τάξεις του δημοτικού που σημειωτέον ήταν και η πολυπληθέστερη βαθμίδα της εκπαίδευσης, με ό,τι αυτό σήμαινε για το μερίδιο των ιδιωτών που αποτελούσαν στην ουσία τον κύριο προμηθευτή των σχολικών εγχειριδίων⁶⁸. Πολλές φορές, επιθεωρητές «συστήνουν» στους δασκάλους βιβλία ή ακόμα και δάσκαλοι προωθούν συγκεκριμένα εγχειρίδια, γεγονός που και το υπουργείο και η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος θεωρούν απαράδεκτο⁶⁹.

Επομένως, αυτό που ενδιέφερε τους σχολικούς συγγραφείς ήταν η έγκριση του εγχειριδίου τους και αυτή ήταν και η πυξίδα επιλογής της ύλης που αυτό θα περιελάμβανε. Το μόνο σίγουρο ήταν πως το κλίμα της εποχής δεν ευνοούσε παιδαγωγικές και ιδεολογικές αντιλήψεις που μπορούσε κάποιος να τις συνδέσει με την, ηττημένη του εμφυλίου, Αριστερά. Παρόλο που αναφερόμαστε σε μια εποχή, που όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο Πλαστήρας προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα

⁶⁷ Καψάλης Α., Χαραλάμπους Δ., Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική, Αθήνα 2008, σελ.113-118

⁶⁸ Διδασκαλικό Βήμα, περίοδος Γ', αρ.φύλ.130, 10/2/1950, υπ.αρ.795/13/1-2-1950 εγκύκλιο του υπουργείου Παιδείας «περί μη υποχρεωτικής κυκλοφορίας βοηθητικών εις τα σχολεία», αναφέρει πως «πολλοί συγγραφείς σχολικών βιβλίων, είτε ιδιώται είναι ούτοι, είτε εν ενεργεία υπάλληλοι του Υπουργείου ή της Εκπαιδεύσεως, αποστέλλουσιν υμίν, καταχρώμενοι την εξουσίαν αυτών, μέγαν αριθμόν βιβλίων όπως διεθήσετε ταύτα μεταξύ των μαθητών υποχρεωτικώς...Επιφυλασσόμεθα δε όπως ελέγξωμεν αυστηρώς όχι μόνον τους ασκούντας πίεσιν ...αλλά και εκείνους...δεχόμενοι να γίνωσιν όργανα των συγγραφέων», Καψάλης Α., Χαραλάμπους Δ., Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική, Αθήνα 2008, σελ.115-116

⁶⁹ Διδασκαλικό Βήμα, «Γύρω από μια σύσταση», περίοδος Γ', τεύχ. 323, 20/9/1956, σελ.5

στον αντικομμουνισμό και στη συμφιλίωση, πιο ασφαλής δρόμος για τους συγγραφείς ήταν η συγγραφή ενός βιβλίου « με αντικομμουνιστικές αναφορές , καθώς η επιλογή του από τους εκπαιδευτικούς θα αποτελούσε έμπρακτο δείγμα της εθνικοφροσύνης τους»⁷⁰.

Τα βιβλία της προκήρυξης του 1949 εγκρίθηκαν τον Ιούνιο του 1950 με τις υπ. αποφάσεις 49529/1950 και 51584/1950 και με ισχύ για τρία χρόνια, αλλά οι επόμενες αποφάσεις έγκρισης θα γίνουν πάλι το 1956⁷¹. Το Διδακταλικό βήμα της εποχής, βρήκει διαφημίσεων των εγκεκριμένων βιβλίων⁷².

Στην προκήρυξη τώρα του 1954, δεν υπήρχαν οι ασάφειες που υπήρχαν στην προηγούμενη προκήρυξη σε ό,τι αφορούσε τη διδαχθείσα ύλη και τη χρονική περίοδο που αυτή θα κάλυπτε, αφού ρητώς ανέφερε πως έπρεπε να φθάνει ως τη λήξη του «συμμοριτοπολέμου». Σαφέστατα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, καθορίζεται σε αυτή την προκήρυξη πως ο σκοπός των εγχειριδίων είναι η καλλιέργεια του εθνικού φρονήματος. Οριοθετείται πλήρως το περιεχόμενο αυτών, με ιδιαίτερες αναφορές στα σημεία που πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα, όπως στην ηρωολατρική αφήγηση, στην ύπαρξη εικονογράφησης μεγάλων ιστορικών προσωπικοτήτων, περιλαμβάνοντας επίσης και συστάσεις προς αποφυγή μειωτικών αναφορών σε άλλους λαούς που πριν ήταν εχθροί της χώρας, μα πλέον έχουν αποκατασταθεί οι φιλικό δεσμοί⁷³.

Καταλαβαίνουμε δηλαδή, πως το έργο των σχολικών συγγραφέων γίνεται πιο εύκολο, αφού πια μπορούν να βαδίσουν με μεγαλύτερη σιγουριά σε οριοθετημένα μονοπάτια έτσι ώστε να τύχει έγκρισης το έργο τους. Η έγκριση των νέων εγχειριδίων έγινε δύο χρόνια αργότερα, με το υπουργείο Παιδείας να ευθύνεται για την αναβολή, δηλαδή τον Ιούνιο του 1956⁷⁴. Τα εγχειρίδια τελικά εγκρίνονται το 1956 (αρ. απ. 67002/19-6-1956) και από το σχολικό έτος 1956-1957 τίθενται σε κυκλοφορία 13 εγχειρίδια ιστορίας της ΣΤ' δημοτικού⁷⁵. Η έγκριση κυκλοφορίας τους ισχύει για μια

⁷⁰ Μαριόλης Δ., *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού της μετεμφυλιακής περιόδου, μεταπτυχιακή εργασία*, Αθήνα 2013, σελ. 17

⁷¹ Εμμανουηλίδου Ε., ό.π. σελ.179.,

⁷² Διδακταλικό Βήμα, περίοδος Γ' αρ.φύλ.145, 10/9/1950, αρ. φυλ. 146 και 147, 30/9/1950

⁷³ Προφανώς η επισήμανση αυτή αφορούσε τις σχέσεις της χώρας με τη Τουρκία, αφού υπήρχε την εποχή αυτή μια προσπάθεια ελληνοτουρκικής προσέγγισης.

⁷⁴ Διδακταλικό Βήμα, περίοδος Γ' αρ.φύλ.294,2 /9/1955, σελ.4

⁷⁵ Τα εγχειρίδια που πήραν έγκριση ήταν των: Αλεξίου-Αντυπάτη-Κατσαδήμα, Γιαννιά – Γιαννάκου, Δούκα, Κατσίκια-Δασκαλέα-Ηλιοπούλου-Σμυρνή, Καφετζή, Μάνιου, Μπίγκα, Παπαδόπουλου-

τριετία που μετά την πάροδο αυτής, θα πρέπει να τύχουν νέας έγκρισης από το ΚΓΔΣΕ.

Το παράδοξο της όλης διαδικασίας είναι πως έχουμε πρώτα την προκήρυξη συγγραφής εγχειριδίων και την έγκρισή τους και μετά ακολουθεί η αναμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος, που όπως είδαμε έγινε το 1957. Δηλαδή αντί να προσαρμόζονται τα εγχειρίδια στις κατευθυντήριες γραμμές του αναλυτικού προγράμματος γίνεται το αντίθετο, το αναλυτικό πρόγραμμα υιοθετεί τις επιλογές της επιτροπής που προκηρύσσει το διαγωνισμό συγγραφής των εγχειριδίων. Βέβαια δεν πρέπει να μας προξενεί ιδιαίτερη εντύπωση, αφού και στις μέρες μας παρατηρούνται τέτοιες παραδοξότητες⁷⁶.

Τα νέα εγχειρίδια δεν θα λέγαμε πως έτυχαν μεγάλης αναγνώρισης από τους παιδαγωγούς της εποχής. Μόνη εξαίρεση ο Κ. Γεωργούλης, που ως ανώτατο εκπαιδευτικό στέλεχος και ένας από τους στυλοβάτες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, γράφει πως *«ακούονται κατηγορίες κατά των εγκεκριμένων βιβλίων επί τω λόγω ότι περιέχουν ανακρίβειες. Συνήθως αι εν λόγω μεμψιμοιρίες προέρχονται από συγγραφείς ή εκδότες βιβλίων απορριφθέντων κατά τους διενεργουμένους διαγωνισμούς»*⁷⁷. Επίσης στηρίζει τα διδακτικά εγχειρίδια ιστορίας λέγοντας πως *«[...]η στερέωσις των γνώσεων πρέπει να επιτυγχάνεται δια του διδακτικού εγχειριδίου[...] ωρισμένα χρονολογία , ωρισμένα γεγονότα, πρέπει να τα διατηρή διαρκώς εις την μνήμην του ο μαθητής ,και τούτο θα επιτευχθή δια του εις χείρας του σχολικού ιστορικού εγχειριδίου»*⁷⁸, εν αντιθέσει με άλλους παιδαγωγούς οι οποίοι χαρακτηρίζουν *«παιδαγωγικώς επιβλαβείς»* την πληθώρα χρονολογικών και στατιστικών πινάκων.

Η άποψη του Ν. Εξαρχόπουλου είναι πως, *«δεν είναι ορθόν το συνήθως συμβαίνον παρ'ημίν, καθώς ταύτα επιδιώκουσιν εγκυκλοπαιδικήν πληρότητα και παρέχουσι συνεχή και άνευ χασμάτων απαρίθμησιν όλων των ηγεμόνων, των πολεμικών γεγονότων, των περί ειρήνης συνθηκών[...] Πρέπει και εν αυτοίς να*

Δουκλιά, Παπαϊωάννου, Πετρούνια- Αντωνοπούλου, Σακκά, Κυριαζοπούλου-Διαμαντοπούλου. Μαριώλης Δ., *ό.π.*, σελ. 29

⁷⁶ Τη τελευταία δεκαετία , μετά την απόφαση για αναμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων και την προκήρυξη (Μάρτιος 2003) για συγγραφή των νέων εγχειριδίων , παρατηρήθηκε το φαινόμενο να τυπώνονται σχολικά βιβλία (βλ .Λεξικά Α-Β δημοτικού) με αναφορές όχι στα καινούρια αλλά στα αποσυρθέντα αναγνωστικά!

⁷⁷ Γεωργούλης Κ., *Γενική Διδακτική*, Αθήνα 1974, σελ.479

⁷⁸ Γεωργούλης Κ., *Γενική ...*, *ο.π.* σελ.387-388

υπάρχωσι πλούσιαι εις χρωματισμούς εικόνες των ιστορικών προσώπων[...] τα ήσσονος σημασίας γεγονότα να περιορίζονται εις το ελάχιστον, τα δε σπουδαία σημεία της Ιστορίας... να περιγράφονται μετά διεξοδικότητας και δια λεπτομερειών»⁷⁹.

Έντονη κριτική επίσης δέχτηκαν τα εγχειρίδια του 1956 και για τη γλώσσα τους, η οποία ήταν η καθαρεύουσα, αφού πλέον η δυνατότητα επιλογής της δημοτικής που υπήρχε στην πρώτη προκήρυξη του 1949, απαλείφθηκε στην προκήρυξη του 1954.

⁷⁹ Εξαρχόπουλος Ν., *Ειδική Διδακτική*, Αθήνα 1962, σελ.286-287

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τη σύντομη «άνοιξη» του '64 στον επταετή χειμώνα του 1967-1974

Η νέα δεκαετία θα βρει μια χώρα με οικονομικούς δείκτες που ευημερούν χωρίς όμως να έχει βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο μεγάλου μέρους του πληθυσμού της καθώς αυτό ήταν, όπως αναφέρει ο Κ. Τσουκαλάς, «αν όχι ενεργεία, δυνάμει προλεταριάτο»⁸⁰. Η πολιτική σκηνή ανανεώνεται με την ίδρυση το 1961 από τον Γ. Παπανδρέου μιας νέας παράταξης, της Ένωσης Κέντρου (Ε.Κ.), η οποία αποτελείται από ριζοσπαστικά και φιλελεύθερα στελέχη καθώς και από παλιούς αντιστασιακούς. Ο κεντρικός χώρος δείχνει πως ανακάμπτει μετά από τη μακρόχρονη κυριαρχία της δεξιάς. Οι εκλογές του 1961 καταγγέλλονται από την αντιπολίτευση ως προϊόν βίας και νοθείας και σηματοδοτείται έτσι η απαρχή μιας περιόδου με κύρια χαρακτηριστικά την σκληρή πολιτική αντιπαράθεση και την κοινωνική αναταραχή.

Η εκπαίδευση και τα χρόνια προβλήματά της θα βρεθούν στο επίκεντρο της πολιτικής αντιπαράθεσης. Η Ένωση Κέντρου θα συμπαρασταθεί στους απεργιακούς αγώνες των εκπαιδευτικών για μισθολογική αναβάθμιση καθώς και στα φοιτητικά αιτήματα για χορήγηση του 15% του κρατικού υπολογισμού ως «προίκα στην Παιδεία»⁸¹. Ταυτόχρονα οι αγώνες για τα πολιτικά και δημοκρατικά δικαιώματα, οι μεγάλες διαδηλώσεις για την ειρήνη, η δυσaréσκεια για τις επεμβάσεις του Παλατιού στις πολιτικές αποφάσεις, η γιγάντωση της δράσης του παρακράτους, η δολοφονία του βουλευτή της Ε.Δ.Α. Γρηγόρη Λαμπράκη δημιουργούν ένα εκρηκτικό κλίμα που θα αναγκάσει το Παλάτι να προκηρύξει νέες εκλογές στις 16 Νοεμβρίου του 1963.

Νικητής των εκλογών θα είναι η Ένωση Κέντρου χωρίς όμως να λάβει απόλυτη πλειοψηφία, την οποία τελικώς θα αποκτήσει στις επόμενες εκλογές, αυτές της 16^{ης} Φεβρουαρίου του 1964, όπου και θα λάβει το 53% των ψήφων. Τη σημασία που κατέχει η εκπαίδευση στην ατζέντα της νέας κυβέρνησης την καταδεικνύει το γεγονός πως το υπουργείο Παιδείας μετά τις εκλογές του 1963 αναλαμβάνει ο ίδιος ο Πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου με υφυπουργό τον Λουκή Ακρίτα και Γενικό

⁸⁰ Τσουκαλάς Κ., «Για τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας» στο Κ.Τσουκαλάς, Θ.Μαλούτας «Προσεγγίσεις. Κοινωνική δομή και αριστερά», Αθήνα 1990, σελ.24

⁸¹ Πρόκειται για το γνωστό σύνθημα «Προίκα στην Παιδεία και όχι στη Σοφία» που εξέφραζε τη δυσaréσκεια για την υποχρηματοδότηση της Παιδείας ενόσω υπέρογκο μέρος του κρατικού υπολογισμού δινόταν ως προίκα για το γάμο της πριγκίπισσας Σοφίας.

Γραμματέα τον Ε. Παπανούτσο. Στις πρώτες του ήδη εξαγγελίες, ο Παπανδρέου δηλώνει πως: *«Η Κυβέρνησις έχει απόφασιν να δώση πνοήν εις το εκπαιδευτικόν έργον[...]. Ελευθέρους, εντίμους και γενναίους πολίτας καλούνται να δώσουν εις την κοινωνίαν τα σχολεία. Αυτούς που ζητούν οι δύσκολοι χρόνοι και το δημοκρατικό μας πολίτευμα...»*⁸².

Με τα τρία νομοσχέδια που θα κατατεθούν και θα αφορούν και τις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης, επιχειρείται μια ριζική αναμόρφωση του εκπαιδευτικού τοπίου⁸³. Στη νέα σχολική φιλοσοφία, η εκπαίδευση συμβαδίζει με την πραγματικότητα και προτεραιότητά της είναι η δημιουργία πολιτών με κριτική ικανότητα και δυνατότητα λήψης αποφάσεων⁸⁴. Κύρια σημεία της μεταρρύθμισης είναι η καθιέρωση της δωρεάν εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε 9 έτη, η δωρεάν διανομή βιβλίων, η καθιέρωση της δημοτικής ως μόνης γλώσσας διδασκαλίας στο δημοτικό και η παράλληλη χρήση αυτής μαζί με την καθαρεύουσα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η αύξηση των ετών φοίτησης στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες από 2 σε 3 με παράλληλο εμπλουτισμό του προγράμματος σπουδών με νέα αντικείμενα και η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Ιδιαίτερη μέριμνα δίνεται στην ενίσχυση της τεχνικής – επαγγελματικής εκπαίδευσης αφού όλοι πλέον συνομολογούν πως *«η οικονομική πρόοδος της χώρας ευρίσκεται εις στενήν συνάρτησιν προς την ανάπτυξιν της επαγγελματικής, ιδία της τεχνικής Εκπαιδύσεως[...]. Εάν δεν στρέψωμεν το ενδιαφέρον των νέων μας προς τα τεχνικά επάγγελα[...]. Δεν είναι δυνατόν να προσδοκώμεν ότι η ελληνική οικονομία θα γίνη ανταγωνιστική...»*⁸⁵. Ας μην ξεχνούμε πως η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ. ήταν μια επιλογή που δημιουργούσε ανησυχίες για την χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που επέτεινε και η μεγάλη εκροή του εργατικού δυναμικού της χώρας μας προς τρίτες χώρες.

⁸² Δηλώσεις του Πρωθυπουργού «εν σχέσει με τα μέτρα δια την Παιδείαν, τα οποία εισηγήθη κατά την συνεδρίασιν του Υπουργικού Συμβουλίου» (16 Νοεμβρίου 1963), στο Δημαράς Α., ό.π., σελ.260

⁸³ Πρόκειται για το Ν.Δ. 4379/64 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδύσεως», το Ν.Δ. 4425/64 και Ν.Δ. 735/64 «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων» και το Β.Δ. 827/65 «Περί του κανονισμού λειτουργίας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου»

⁸⁴ Παλαιολόγου- Γκικοπούλου Κων., *Ένα διεθνές Curriculum τη διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αναλυτικά προγράμματα σε Ελλάδα και Γερμανία. Χθες- Σήμερα- Προοπτικές*, Αθήνα 2005, σελ. 148

⁸⁵ Από την εισηγητική έκθεση του Ν. 4379/1964 στο Μπουζάκης Σ., *«Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση»*, τομ. Β', Αθήνα 2006, σελ.50

Στην κατάθεση αυτών των νομοσχεδίων αντιδρά η συντηρητική παράταξη η οποία και διαπιστώνει «πλήρη ανατροπή των θεσμών» και εξυπηρέτηση σκοπών «αποκλειστικώς εξωεκπαιδευτικών». Στο ίδιο μήκος κύματος θα κυμανθούν και οι αντιδράσεις της Φιλοσοφικής Σχολής, η οποία και θεωρεί πως «πολλά εκ των εξαγγελθέντων μέτρων είναι άκρως αντίθετα προς το συμφέρον της εθνικής εκπαιδύσεως και της Ελληνικής Παιδείας...»⁸⁶, καθώς και της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων που ισχυρίζεται πως «τα εκπαιδευτικά μέτρα θα επιφέρουν επικίνδυνον δια το έθνος μορφωτικήν οπισθοδρόμησιν και ανεπιθύμητον καθίζησιν του εθνικού φρονηματισμού»⁸⁷. Από ότι διαπιστώνουμε από τα παραπάνω, φαίνεται να μην έχουν αλλάξει ιδιαίτερα οι απόψεις και τα επιχειρήματα που διαμόρφωσαν τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής από τον εμφύλιο και μετά. Σταθερό κριτήριο παραμένει το κριτήριο της εθνικοφροσύνης.

Αναφορικά τώρα με το κύριο θέμα της μελέτης μας, δηλαδή τα σχολικά εγχειρίδια, δεν έχουμε κάποια προκήρυξη για συγγραφή νέων εγχειριδίων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά την μεταρρυθμιστική αυτή προσπάθεια, εκτός από τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη που τυπώθηκε το 1965 μαζί με άλλα 8 εγχειρίδια μέσης εκπαίδευσης. Και αυτά τα νέα εγχειρίδια θα δεχτούν τα βέλη της συντηρητικής Φιλοσοφικής Σχολής εστιάζοντας κυρίως στο ζήτημα της εθνικής συνέχειας. Ιδιαίτερη πολεμική δέχεται το εγχειρίδιο της Ιστορίας του Κ. Καλοκαιρινού «Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική 146 π.Χ.- 1453μ.Χ.» το οποίο και τελικά θα αποσυρθεί⁸⁸.

Ούτε όμως αυτή η μεταρρυθμιστική προσπάθεια ήταν γραφτό να ευοδωθεί, αφού μεσολάβησαν οι θερμές εξελίξεις του καλοκαιριού του 1965, τα γνωστά «Ιουλιανά». Μαζί με τις εναλλαγές των κυβερνητικών σχημάτων αρχίζει και η αποδόμηση της μεταρρύθμισης ή καλύτερα η «πολτοποίηση» αυτής αφού [...η ιστορία επαναλαμβάνεται. Το «να καώσιν» της επιτροπής του 1920 για τα βιβλία της μεταρρύθμισης του 1917, εκσυγχρονίζεται σε «πολτοποίηση» το 1965].⁸⁹

Την ταφόπλακα βέβαια στην μεταρρύθμιση του 1964 θα τη βάλει η δικτατορία, η οποία και θα καταργήσει όλα τα προοδευτικά βήματα που είχαν αρχίσει

⁸⁶ Δημαράς Α, ό.π. σελ.275

⁸⁷ Δημαράς Α, ό.π. σελ.279

⁸⁸ Αναλυτικά βλ. στο Αθανασιάδης Χ., *Τα αποσυρθέντα βιβλία, Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, Αθήνα 2015

⁸⁹ Μπουζάκης Σ. *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα 1991, σελ. 109

δειλά να γίνονται στον χώρο της εκπαίδευσης, επαναφέροντάς την στο σημείο που βρισκόταν τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια. Με τον Α.Ν.129 του 1967 επαναφέρεται η διδασκαλία της καθαρεύουσας στο δημοτικό, καταργείται η υποχρεωτική φοίτηση στο γυμνάσιο, επαναφέρεται η διετής φοίτηση στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, καταργείται το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ως «*διαβρωτικός θεσμός*»⁹⁰ και χορηγούνται δωρεάν τα σχολικά βιβλία στους μαθητές. Το 1968 το καθεστώς διανείμει δωρεάν 12 περίπου εκατομμύρια σχολικά βιβλία στους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, μεταφέροντάς τα με στρατιωτικά καμiónια σε όλα τα σχολεία της επικράτειας για την εξυπηρέτηση ταυτόχρονα των προπαγανδιστικών της σκοπών⁹¹. Όλα τα βιβλία στην πρώτη σελίδα έχουν το έμβλημα της δικτατορίας, τον αναγεννώμενο φοίνικα.

Το 1969 προχωρά στην προκήρυξη διαγωνισμού συγγραφής βιβλίων για την Γ' και Δ' τάξη του δημοτικού, αφού πάρθηκε η απόφαση να εισαχθούν και σε αυτές τις τάξεις βοηθητικά βιβλία⁹². Την ευθύνη για την έκδοσή τους αναλαμβάνει ο ΟΕΔΒ και έτσι πλέον σταματά η εποχή του πολλαπλού βιβλίου και ο ΟΕΔΒ έχει το μονοπώλιο της έκδοσης των σχολικών εγχειριδίων. Η καθιέρωση του μοναδικού εγχειριδίου εξυπηρετεί την ιδεολογική χειραγώγηση της γνώσης από το καθεστώς αφού «*βάσις της διδασκαλίας της ιστορίας εις τα σχολεία όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων πρέπει να είναι εν διδακτικόν βιβλίον της ιστορίας, συντεταγμένον σύμφωνα με υπευθύνους και επισήμους οδηγίας του κράτους[...]* δια να αποφεύγονται επιστημονικά και παιδαγωγικά, επικίνδυνα πολλάκις μειονεκτήματά της...».⁹³

Η δικτατορία προχωρά και στην αναμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος του δημοτικού. Σε αυτό διαβάζουμε πως ο σκοπός της ιστορίας είναι «*να κατανοούν οι μαθητές τον ιστορικόν βίον του ελληνικού έθνους[...]* να καλλιέργηση το συναίσθημα της φιλοπατρίας αυτών...». Στις δε μεθοδολογικές οδηγίες αναφέρει πως «*η οργάνωσις και η δημιουργία σχολικής ζωής προς ανάπτυξιν υγιών εθνικών συναισθημάτων, ο ομαδικός εορτασμός εθνικών εορτών, η παρακολούθησις υπό των μαθητών εθνικών μνημοσύνων υπέρ πεσόντων εν πολέμω, η φροντίς υπό του σχολείου*

⁹⁰ Δημαράς Α, ό.π. σελ.295

⁹¹ Καψάλης Α., Χαραλάμπους Δ., Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική, Αθήνα 2008, σελ.141

⁹² «Ολοκληρούται η πραγματική δωρεάν Παιδεία» στο Διδακταλικό Βήμα, τεύχ. 676, 1970, σελ.5

⁹³ Βούρβερης Κ., Το πρόβλημα της Ιστορίας εις τα δημοτικά σχολεία και τα γυμνάσια», Αθήνα 1970, σελ. 122

δια τον ευπρεπισμόν του ηρώου, συντελούν τα μέγιστα εις τον εθνικόν φρονηματισμόν των μαθητών»⁹⁴.

Με το νόμο 749/1970 «Περί διδακτικών βιβλίων» προκηρύσσει διαγωνισμό για τη συγγραφή νέων εγχειριδίων, δίνοντας χρονικό περιθώριο μόλις 90 ημερών στους συγγραφείς για την παράδοση των έργων τους, και μη αποκλείοντας ταυτόχρονα την ανάθεση συγγραφής «εις ένα ή πλείονας συγγραφείς ανεγνωρισμένου κύρους» σε περίπτωση που η επιτροπή δεν ικανοποιηθεί με τα αποτελέσματα του διαγωνισμού⁹⁵.

Παρόλο που η σύνταξη νέων βιβλίων αποτελούσε προτεραιότητα για τη κυβέρνηση των συνταγματαρχών, η παραγωγή νέων βιβλίων ήταν σχεδόν αμελητέα. Μέχρι την πτώση της χούντας κυκλοφορούσαν κυρίως συρραφές παλαιότερων εγχειριδίων της δεκαετίας του 1950. Αυτό κατά τη γνώμη μας δείχνει την απροθυμία συμμετοχής συγγραφέων στους διαγωνισμούς συγγραφής, ίσως λόγω του ασφυκτικού ελέγχου και των πολιτικών παρεμβάσεων σε αυτούς.

Για την ιστορία της ΣΤ΄ τάξης του δημοτικού εκδίδεται το 1969 το εγχειρίδιο του Κ. Σακκαδάκη, το οποίο και θα αποτελεί σε όλη τη διάρκεια της επταετίας το αποκλειστικό σχολικό βιβλίο.

⁹⁴ Β.Δ. 702, «Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού σχολείου», ΦΕΚ 218, τεύχ.Α΄,31/10/1969, σελ.1527

⁹⁵ Ν.Δ. 749/1970, ΦΕΚ 277/18-12-1970, τεύχ. Α΄, άρθρο 2 παράγραφος 4

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Δομή των σχολικών εγχειριδίων και κατανομή της ύλης

Ο ρόλος των σχολικών εγχειριδίων στην ανάδειξη της κυρίαρχης ιδεολογίας και κατ' επέκταση στην υιοθέτησή της από τους μαθητές- δέκτες, μέσω των μηνυμάτων που φανερά ή υπαινικτικά αναδεικνύονται στο περιεχόμενο αυτών, είναι πολύ σημαντικός. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο η διαμάχη για το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων «καλά κρατεί» δεκαετίες τώρα. Η μελέτη επομένως και η ανάλυση του περιεχομένου τους μπορεί να μας δείξει τις κυρίαρχες ιδεολογίες και τάσεις της εποχής που αυτά γράφηκαν. Έλλωστε *«τα σχολικά εγχειρίδια είναι ντοκουμέντα μιας συγκεκριμένης εποχής και κατά συνέπεια είναι κοινωνικά προϊόντα. Αναπνέουν και αποπνέουν το πνεύμα της εποχής τους και αποτελούν καθρέφτη της γενικής κοινωνικής κατάστασης»*⁹⁶.

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης προσπαθήσαμε να συγκεντρώσουμε τα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της νεότερης ιστορίας στο δημοτικό σχολείο, αρχίζοντας αμέσως μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου έως και την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974. Στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, υπήρχε σφιχτός, αποπνικτικός θα λέγαμε, εναγκαλισμός κράτους και σχολείου και έντονες προσπάθειες οικοδόμησης της κυρίαρχης κρατικής ιδεολογίας μέσω της δημιουργίας μηχανισμών πολιτικο- ιδεολογικού ελέγχου του σχολείου και κατά προέκταση όλης της κοινωνίας.

Ένα μεγάλο μέρος των σχολικών εγχειριδίων βρέθηκε αρκετά εύκολα μέσω του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) το οποίο έχει προβεί στην ψηφιοποίηση μεγάλου μέρους εγχειριδίων του 20^{ου} αιώνα. Κάποια άλλα χρειάστηκε να αναζητηθούν στη Βιβλιοθήκη της Βουλής και κάποια βρέθηκαν σε αρχεία καταργηθέντων πια σχολείων ή σε βιβλιοθήκες παλιών δασκάλων. Τελικά μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε 28 εγχειρίδια που θεωρούμε πως αποτελούν επαρκές υλικό για τη μελέτη μας.

⁹⁶ Καψάλης Αχ., Χαραλάμπους Δημ., ό.π, σελ.323

Η μελέτη αυτών των εγχειριδίων έγινε πρώτα ως προς τη δομή τους και έπειτα ως προς το περιεχόμενό τους, έτσι ώστε να διερευνηθούν οι ιδεολογικές τάσεις-φανερές ή υπολανθάνουσες- που τα διέπουν.

Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας που συγκεντρώθηκαν, κωδικοποιήθηκαν με τα κεφαλαία γράμματα ΣΤ που δηλώνουν τη τάξη στην οποία διδάσκονται και με ένα αύξοντα αριθμό, βάσει της αλφαβητικής σειράς του επώνυμου του συγγραφέα τους και είναι τα παρακάτω:

ΣΤ΄ τάξη και β΄ έτος συνδιδασκαλίας (Ε΄ - ΣΤ΄)

- **ΣΤ₁**: Ιωάν. Αγγελόπουλου, *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδας*, Δια την ΣΤ΄ τάξιν του Δημοτικού και δια το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄ και ΣΤ΄, Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- **ΣΤ₂**: Ε. Αλεξίου - Ν. Αντυπάτη- Δ. Κατσαδήμα , *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος* , Στ΄ Δημοτικού, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» « Ι. Κολλάρου & Σιας Α.Ε. Αθήναι 1956
- **ΣΤ₃**: Αθ. Αλοΐζου, *Νεώτερη Ελλάδα, Ελληνική Ιστορία Έκτης δημοτικού*, Εκδ. Οίκος Νικ. Αλικιώτη , Αθήνα 1950
- **ΣΤ₄**: Νικ. Αντιπάτη- Ελ. Αλεξίου- Δ. Κατσαδήμα , *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος* , Δια την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων και το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεως, Εκδ. Οίκος « Ο Σοφός Κένταυρος» Π. Γ. Μαυριά & Σια , Αθήναι 1956
- **ΣΤ₅**: Θ. Αντωνόπουλου, Θ. Παπαευθυμίου, Γ.Σαντίκου, Χρ. Σουλιώτη, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Για την ΣΤ΄τάξι, Σχολικός Κλάδος «Αετού» & «Φοίβου», Αθήναι 1949
- **ΣΤ₆**: Θ. Αντωνόπουλου, Θ. Παπαευθυμίου, Γ.Σαντίκου, Χρ. Σουλιώτη, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Για την ΣΤ΄τάξι, Σχολικός Κλάδος «Αετού» & «Φοίβου», Αθήναι 1950
- **ΣΤ₇**: Κ.Θ. Γιαννακόπουλου , *Ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού* , ΣΤ΄ Δημοτικού, Εκδόσεις Α. Ματαράγκα , Αθήναι 1946
- **ΣΤ₈**: Δ. Γιαννιά – Δ. Γιαννάκου , *Νέοι Χρόνοι*, τάξις ΣΤ΄, Εκδ. Οίκος Δημ. Γιαννιά , Αθήναι 1956

- **ΣΤ₉**: Ε. Δαμβουνέλη- Γ. Σακκά , *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, δια την ΣΤ΄τάξη του δημοτικού σχολείου , Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- **ΣΤ₁₀**: Στ. Δασκαλογιάννη- Λεμ. Μεγαλόπουλου , *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος* , Δια την ΣΤ΄τάξιν των Δημοτικών Σχολείων , Εκδ. Δ.& Β. Λουκόπουλου, Αθήναι 19? (έγκρισις 12-6-50)
- **ΣΤ₁₁**: Χ. Δημητρακόπουλου, *Οι απελευθερωτικού αγώνες του Έθνους*, Ιστορία ΣΤ΄Δημοτικού, Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- **ΣΤ₁₂**: Νικ. Δημητροκάλλη – Λάζ.Πετρίδου, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Δια την Έκτην τάξιν των Δημοτικών Σχολείων, Εκδοτικός Οίκος Πέτρου Δημητράκου, Αθήναι 1950
- **ΣΤ₁₃**: Δημ. Δούκα, *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος* , Προς χρήσιν των μαθητών της ΣΤ τάξεως του Δημ. Σχολείου και Β΄έτος συνδιδασκαλίας Ε- Στ , σχολικά βιβλία «Φεραίος» , Αθήναι 1956
- **ΣΤ₁₄** : Χ. Θεοδωρίδη- Α. Λαζάρου, *Τα νέα χρόνια*, Για την ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου, Εκδοτικός Οίκος Δημ. Δημητράκου, 1946
- **ΣΤ₁₅**: Ιωάν. Καμπανά, *Ιστορία της Νέας Ελλάδος* , ΣΤ΄Δημοτικού, εκδ. Οίκος Ιωάν, Καμπανά , Νέα Έκδοσις , Αθήνα 1956
- **ΣΤ₁₆**: Α. Κυριαζόπουλου- Ν. Διαμαντόπουλου , *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος* , Δια την ΣΤ΄τάξιν και Β΄έτος συνδιδασκαλίας, (νέα έγκριση 2/7/1967), Εκδ. Οίκος Καγιάφα, Αθήναι 1967
- **ΣΤ₁₇**: Γ. Μάνιος, *Ιστορία της Νέας Ελλάδος*, Τάξις ΣΤ΄ (και Β΄έτος συνδιδασκαλίας) , εκδ. Ρέα Σχολικά βιβλία, Αθήναι 1956
- **ΣΤ₁₈**: Μπίγκας Μιχ., *Ιστορία των νεωτέρων χρόνων της Ελλάδος*, δια την ΣΤ΄τάξιν των δημοτικών σχολείων, Σχολικός Εκδοτικός Κόσμος , Αθήναι 1956
- **ΣΤ₁₉**: Παν. Παπαδόπουλου- Βασ. Δούκλια, *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος* , εκδ. Οίκος «Προμηθευτική» , Αθήναι 1960
- **ΣΤ₂₀**: Νικ. Παπασπύρου, *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος* , Για την έκτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου , Εκδ .Οίκος Δ.Ν. Τζάκα & Σ. Δελαγραμμάτικα , Αθήνα 1950
- **ΣΤ₂₁** : Αγγ. Χ. Πάτση (Ζαχαροπούλου), *Ελληνική Ιστορία Νέων Χρόνων* , Για την ΣΤ΄τάξη του Δημοτικού, Εκδόσεις «Νέο Σχολείο» , Αθήναι 1950

- ΣΤ₂₂: Αγγ. Χ. Πάτση – Αλ. Σίβα), *Ελληνική Ιστορία Νέων Χρόνων* , Για την ΣΤ΄τάξη του Δημοτικού, Εκδ. Οίκος Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- ΣΤ₂₃: Βασ. Πετρούνια, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος* , δια την ΣΤ΄τάξιν, εκδ. Οίκος Δημ. Δημητράκου, Αθήναι 1950
- ΣΤ₂₄: Σπ. Ράλλη – Ανδρ. Τοξόπουλου – Αδαμ. Τοξοπούλου, *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδας*, Για την ΣΤ΄τάξη του Δημοτικού και για το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας, εκδ. Α.Ι. Ράλλης , Αθήνα 1950
- ΣΤ₂₅: Γ. Σακκά, *Ιστορία Νέων Χρόνων* , Για την ΣΤ΄τάξη του Δημοτικού, Εκδοτικός Οίκος Χάρη Πάτση, Αθήναι 1956
- ΣΤ₂₆: Κ. Σακκαδάκη, *Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού* , ΟΕΔΒ , Αθήναι 1969
- ΣΤ₂₇: Αντ. Σταματίου, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδας*, Για την Έκτη τάξη του Δημοτικού και για το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Έ και ΣΤ, Εκδ. Οίκος Ι.& Π. Ζαχαρόπουλου , Αθήνα 1950
- ΣΤ₂₈: Χωραφάς – Ποταμιάνος, *Νέα Ελληνική Ιστορία* , Για την ΣΤ΄ του Δημοτικού, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» « Ι. Κολλάρου & Σιας Α.Ε. Αθήναι 1946

Δεν είναι βέβαια εφικτό στα πλαίσια αυτής της μελέτης να γίνει μια αναλυτική παρουσίαση καθενός από τα παραπάνω εγχειρίδια. Θα προσπαθήσουμε όμως να πάρουμε δείγματα αυτών και σταχυολογώντας το περιεχόμενό τους να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την εποχή τους, τον σκοπό τους, και να εξάγουμε συμπεράσματα για τη λειτουργία τους καθώς και για την ανθεκτικότητα ή μη των ιδεολογημάτων, των αξιών και των πιθανών στερεοτύπων που τα διέπουν.

Τα εγχειρίδια ΣΤ₁, ΣΤ₃, ΣΤ₆, ΣΤ₉, ΣΤ₁₀, ΣΤ₁₁, ΣΤ₁₂, ΣΤ₂₀, ΣΤ₂₁, ΣΤ₂₂, ΣΤ₂₃, ΣΤ₂₄ και ΣΤ₂₇ είναι εγκεκριμένα με την «*υπ.αρ. απόφαση 49529/1950 του Υπουργείου μετά σύμφωνον γνωμοδότησιν του Κεντρικού Γνωμοδοτικού και Διοικητικού Συμβουλίου της Εκπαιδεύσεως*». Τα εγχειρίδια ΣΤ₂, ΣΤ₄, ΣΤ₈, ΣΤ₁₃, ΣΤ₁₅, ΣΤ₁₇, ΣΤ₁₈, ΣΤ₁₉, ΣΤ₂₅ ενεκρίθησαν δια της υπ.αποφ. 67002/1956, ενώ το ΣΤ₁₆ πήρε νέα έγκριση κυκλοφορίας με αρ. 103901/2-7-1967 βασισμένη πάνω στην υπ. απόφαση 75407/30-4-56 ενώ τα ΣΤ₅, ΣΤ₇, ΣΤ₁₄ και ΣΤ₂₈ έχουν κυκλοφορήσει στο διάστημα 1946-1950 χωρίς όμως να γράφουν βάσει ποιας απόφασης πήραν έγκριση.

Το κάθε εγχειρίδιο αποτελείται από 110- 175 σελίδες, με εξαίρεση το ΣΤ₂₈ και το ΣΤ₅ που έχουν αντίστοιχα 78 και 100 σελίδες. Η ύλη τους χωρίζεται σε 6 - 15 μέρη-κεφάλαια τα οποία επιμερίζονται σε μικρότερες ενότητες – μαθήματα. Τα κεφάλαια ξεκινούν με την περίοδο της Τουρκοκρατίας, κάνοντας πρώτα μια μικρή αναφορά, περίπου 3-5 σελίδων, στην πολιτική κατάσταση της Ευρώπης. Συνεχίζουν με τα προεπαναστατικά κινήματα, την ελληνική επανάσταση, την Ελλάδα ως ελεύθερο κράτος και καταλήγουν κάνοντας μια μικρή αναφορά στα σύγχρονα γεγονότα δηλαδή στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, στην Κατοχή και στον εμφύλιο. Εξαίρεση αποτελεί το ΣΤ₂₈ το οποίο τελειώνει την ιστορική του αφήγηση στη μικρασιατική καταστροφή, (κυκλοφόρησε το 1946) καθώς και τα ΣΤ₁₄, ΣΤ₅, ΣΤ₂₀, ΣΤ₂₂, ΣΤ₁₀, ΣΤ₂₇, ΣΤ₂₅, τα οποία δεν κάνουν καμία αναφορά στον εμφύλιο. Επίσης στο ΣΤ₂₄ υπάρχει ιδιαίτερο κεφάλαιο στο τέλος αφιερωμένο στους εθνικούς ευεργέτες.

Το μεγαλύτερο μέρος της ύλης όλων των εγχειριδίων καταλαμβάνει η ελληνική επανάσταση (50-75 σελίδες). Τα σύγχρονα ιστορικά γεγονότα της δεκαετίας του '40 καλύπτουν ελάχιστο ποσοστό της ύλης (3- 11 σελίδες), γεγονός που δείχνει τον δισταγμό και την απροθυμία ή ίσως την άγνοια, τον φόβο και την αβεβαιότητα των σχολικών συγγραφέων να καταπιαστούν με γεγονότα που ήταν ακόμα νωπά και οδυνηρά, μη αρκούντως αποσαφηνισμένα και σίγουρα πάντως μη διαχειρίσιμα.

Σε αρκετά από τα εγχειρίδια που συγκεντρώθηκαν προς μελέτη, υπάρχει στην αρχή τους υπάρχει μια μικρή εισαγωγή, ενώ στο τέλος υπάρχει μια γενική ανασκόπηση της ελληνικής ιστορίας. Μερικά εξ αυτών περιλαμβάνουν στο τέλος χρονολογικούς πίνακες των κυριότερων ιστορικών γεγονότων (ΣΤ₂, ΣΤ₅, ΣΤ₁₂, ΣΤ₃, ΣΤ₁₆, ΣΤ₁₉, ΣΤ₂₀, ΣΤ₂₁, ΣΤ₂₂, ΣΤ₂₅, ΣΤ₂₈) ή ακόμα συστήνουν βιβλία ιστορικού περιεχομένου στους μαθητές και στους δασκάλους (ΣΤ₈, ΣΤ₁₃, ΣΤ₁₅). Τέλος στο ΣΤ₂₇ υπάρχει στο τέλος ένα ποίημα του ίδιου του συγγραφέα για την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου, καθώς και έξι χάρτες στους οποίους απεικονίζεται η Ελλάδα από το 1832 έως το 1948 με τις διαδοχικές επεκτάσεις των συνόρων της.

Αναλυτικά η κατανομή της ύλης στα εγχειρίδια παρατίθεται σε Πίνακα στο Παράρτημα (Πίνακας 1), στον οποίον έχει καταγραφεί η έκταση της ύλης που

αφορά τις τρεις κύριες περιόδους που αυτά καλύπτουν, δηλαδή την περίοδο της Τουρκοκρατίας, της Επανάστασης του 1821 και της Ελλάδας ως ανεξάρτητο κράτος, με αντίστοιχα χρονικά όρια την επανάσταση στη Μολδοβλαχία και τον ερχομό του Καποδίστρια. Εξαιρέση σε αυτή τη χρονολογική διαίρεση αποτελούν τα εγχειρίδια ΣΤ₇, ΣΤ₁₅, ΣΤ₁₈, ΣΤ₂₁, ΣΤ₂₂, ΣΤ₂₃, ΣΤ₂₄, ΣΤ₂₆ στα οποία η περίοδος της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους αρχίζει όχι με τον Καποδίστρια αλλά με τον Όθωνα και το ΣΤ₉ στο οποίο ως έναρξη της επανάστασης ορίζεται η εξέγερση στην Πελοπόννησο και όχι στη Μολδοβλαχία. Δεν έχουν επίσης περιληφθεί στον Πίνακα 1 μικρές εισαγωγικές ενότητες, όπως η πολιτική κατάσταση της Ευρώπης ή η αναδρομή στη βυζαντινή ιστορία όπως επίσης και η ιστορική αναδρομή της διδακτέας ύλης του δημοτικού και οι χρονολογικοί πίνακες.

Τα κείμενα των εγχειριδίων δε συνοδεύονται από πηγές, αλλά τα περισσότερα (εκτός των ΣΤ₅, ΣΤ₈, ΣΤ₁₄, ΣΤ₁₆, ΣΤ₂₈) έχουν στο τέλος κάθε ενότητας ανακεφαλαιωτικές ερωτήσεις καθώς και εργασίες. Με τις ερωτήσεις γίνεται προσπάθεια εμπέδωσης των βασικών σημείων της ενότητας καθώς και απομνημόνευσης ονομάτων, χρονολογιών, τοπωνυμίων κ.λ.π. Στις εργασίες συχνά ζητείται από τους μαθητές να διαβάσουν κείμενα από το αναγνωστικό, να γράψουν εκθέσεις σχετικές με το θέμα της ενότητας, να βρουν περαιτέρω πληροφορίες για τα ιστορικά πρόσωπα, να γράψουν βιογραφίες ιστορικών προσώπων, να διαβάσουν και να απαγγείλουν πεζά και ποιήματα ιστορικού περιεχομένου, να ζωγραφίσουν εικόνες σχετικές με το μάθημα, να συνθέσουν ομαδικά θεατρικά ιστορικά έργα, να φτιάξουν χρονολογικούς πίνακες και λευκώματα ηρώων, να κρίνουν τις πράξεις ή τα λεγόμενα των ιστορικών προσωπικοτήτων, να συλλέξουν ιστορικές εικόνες και να διοργανώσουν εκθέσεις με αυτές κ.ά.

Οι εικόνες δεν μπορούμε να πούμε πως παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο περιεχόμενο των εγχειριδίων, καθώς οι ενότητες δε συνοδεύονται συνήθως από κάποια εικόνα. Θα ασχοληθούμε όμως αναλυτικά με την εικονογράφηση των εγχειριδίων σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Κριτική ανάλυση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων

«Η εικόνα που έχουμε για τους άλλους λαούς ή και για εμάς τους ίδιους συνδέεται με την ιστορία που μας έχουν αφηγηθεί όταν ήμασταν παιδιά.

*Η ιστορία αυτή μας σημαδεύει δε ολόκληρη τη ζωή μας».*⁹⁷

Marc Ferro

Δ1. Η περίοδος της Τουρκοκρατίας: Θρησκευτική και πολιτική οργάνωση – Εθνικοί μύθοι και αλήθειες

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας στα σχολικά εγχειρίδια ιστορείται από τους σχολικούς συγγραφείς με μια εξαιρετικά φορτισμένη γλώσσα, επιχειρώντας έτσι να μεταδώσουν στους αναγνώστες- εν προκειμένου στους μικρούς μαθητές- το μέγεθος των δυσκολιών που αντιμετώπισε ο υπόδουλος λαός μας τους τέσσερις αιώνες της σκλαβιάς.

Όλα τα εγχειρίδια έχουν ιδιαίτερη ενότητα για τα δεινοπαθήματα των υπόδουλων και πολλά από αυτά, όπως το παιδομάζωμα, περιγράφονται αναλυτικά ή και συνοδεύονται από την αντίστοιχη εικονογράφηση⁹⁸. Η καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης γίνεται μέσω της προσπάθειας ταύτισης των μαθητών με τα δεινοπαθήματα των σκλαβωμένων προγόνων.⁹⁹

⁹⁷ Marc Ferro, *Πώς αφηγούνται την ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο*, Αθήνα 2016, σελ.17

⁹⁸ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα: «*Η μεγαλύτερα όμως και φοβερωτέρα όλων των δυστυχιών των Ελλήνων ήτο ο φόρος του αίματος, το παιδομάζωμα*», ΣΤ₁, σελ.14

«*Κάθε χρόνο Τούρκοι στρατολόγοι γύριζαν σ' όλες τις πόλεις και τα χωριά κι άρπαζαν όσα παιδιά ήταν γερά[...]*έσχιζε και σπάραζε η καρδιά των γονέων...», ΣΤ₅, σελ.6 Επίσης στα ΣΤ₈, σελ.11 , ΣΤ₂₂ σελ.15, ΣΤ₁₃ σελ.10, ΣΤ₇ σελ.12, ΣΤ₁₂ σελ.11 , ΣΤ₁₆ σελ.11 , ΣΤ₂₁ σελ.12, ΣΤ₁₁ σελ.10, ΣΤ₂₆ σελ.12

⁹⁹ «*Η σχολική ιστοριογραφία επιχειρεί να εμπνεύσει την αγάπη προς την πατρίδα με δυο τρόπους: πρώτον εμπνέοντας το θαυμασμό για το ένδοξο παρελθόν της και δεύτερον εμπνέοντας τη συμπάθεια και τη συμπόνια για τις δυστυχίες της και τα δεινά της[...]* Το δεύτερο στόχο εξυπηρετεί κατ' αποκλειστικότητα η ιστορία της Τουρκοκρατίας. Η περίοδος αυτή περιγράφεται ως η πλέον δραματική του ελληνικού ιστορικού βίου και τονίζονται με μεγάλη έμφαση τα δεινά που υπέφεραν οι υπόδουλοι Έλληνες από τη θηριωδία των Τούρκων.» Κουλούρη Χρ. *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις*, Αθήνα 1988 ,σελ.79

Η Τουρκοκρατία είναι το αίτιο της καθυστέρησης της χώρας προς την πρόοδο και την ανάπτυξη αφού την εποχή που η υπόλοιπη Ευρώπη πραγματοποιούσε επιστημονικά και τεχνολογικά άλματα, οι Έλληνες ήταν υπό το ζυγό της δουλείας¹⁰⁰.

Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην πολιτική και θρησκευτική οργάνωση των υπόδουλων Ελλήνων. Η παραχώρηση προνομίων στις ελληνικές κοινότητες αποδίδεται πρώτον, στην υστεροβουλία των κατακτητών, στοχεύοντας τόσο στη διατήρηση της εσωτερικής ειρήνης της αυτοκρατορίας όσο και στο οικονομικό τους όφελος μέσω της αξιοποίησης των οργανωτικών ικανοτήτων των Ελλήνων, και δεύτερον, στην αδυναμία τους να διοικήσουν μόνοι τους την τεράστια αυτοκρατορία τους¹⁰¹. Έτσι, οι κοτζαμπάσηδες λειτουργούν με διττό ρόλο: εκπροσωπούν τους κατακτημένους στο κατακτητή και ταυτόχρονα είναι εκπρόσωποι της οθωμανικής εξουσίας αφού λειτουργούν ως εισπράκτορες και επιτηρητές της τάξης¹⁰². Το ίδιο συμβαίνει και με τους Φαναριώτες, που ως υπάλληλοι του σουλτάνου αξιοποιούν τη δύναμη, την ισχύ και τις γνώσεις τους για να βοηθήσουν τον υπόδουλο λαό¹⁰³. Διακρίνουμε μια έντονη υποτίμηση και απαξίωση των κατακτητών, που ως απαίδευτοι υποχρεώνονται να προσφύγουν στις υπηρεσίες των κατακτημένων, με αποτέλεσμα να είναι απροστάτευτοι σε ενδεχόμενες επιβουλεύσεις¹⁰⁴.

Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ, πως οι τρεις «άρχουσες» τάξεις των υποδούλων, δηλαδή οι κληρικοί, οι κοτζαμπάσηδες και οι Φαναριώτες, εμφανίζονται κατά το πλείστον σαν μια συμπαγής ομάδα που εξυπηρετεί τα εθνικά συμφέροντα

¹⁰⁰ «Όταν λοιπόν τα άλλα κράτη άρχισαν να προοδεύουν και να ευτυχούν, η πατρίδα μας, έπεφτε στη σκλαβιά και τη δυστυχία. Να γιατί έμεινε η χώρα μας φτωχή και απολίτιστη», ΣΤ₂₂ σελ.12

¹⁰¹ «Για να συγκρατούν τους Έλληνες ραγιάδες οι Τούρκοι, παραχώρησαν μερικά προνόμια θρησκευτικά και πολιτικά», ΣΤ₂₄ σελ.8

«Από την αυτοδιοίκηση λοιπόν των κοινοτήτων η τουρκική κυβέρνηση είχε μεγάλη ωφέλεια, γιατί δεν ήταν αναγκασμένη να διατηρή διοικητικούς υπαλλήλους. Μόνη της φροντίδα ήταν να στέλνει έναν Τούρκο εισπράκτορα να παίρνει από κάθε κοινότητα το φόρο[...] Αλλά και οι Έλληνες ήταν ευχαριστημένοι με το σύστημα τούτο, γιατί δεν είχαν ενοχλήσεις από τους Τούρκους.», ΣΤ₁₅ σελ.12

Επίσης στα ΣΤ₁ σελ.1, ΣΤ₇ σελ.15, ΣΤ₈ σελ.8, ΣΤ₁₃ σελ.14

¹⁰² «Οι Προεστοί ήσαν αντιπρόσωποι της Υψηλής Πύλης και ως πρώτον καθήκον είχαν να μαζεύουν τους φόρους[...] Εφρόντιζαν όμως περισσότερο για τα Εθνικά και τοπικά συμφέροντα...», ΣΤ₁₃, σελ.15

Επίσης στα ΣΤ₄, σελ.7, ΣΤ₈ σελ.9, ΣΤ₁₂ σελ.16, ΣΤ₁₆ σελ.17

¹⁰³ «Οι Έλληνες αυτοί με τη μεγάλη επιρροή που είχαν στους Τούρκους υπερασπίστηκαν πολλές φορές τα συμφέροντα των Ελλήνων και της εκκλησίας[...] Οι Φαναριώτες λοιπόν και στην Πόλη και στις ηγεμονίες προσάτεψαν τα συμφέροντα του Έθνους και την παιδεία του.», ΣΤ₂₈, σελ.8 Επίσης στα ΣΤ₁₅, σελ.18, ΣΤ₅ σελ.11, ΣΤ₈ σελ.17, ΣΤ₁₆ σελ.27

¹⁰⁴ «Διότι οι Τούρκοι ήσαν αμόρφωτοι και όταν ήθελον να συζητήσουν δια διαφόρους υποθέσεις με τα άλλα κράτη της Ευρώπης, δεν ημπορούσαν, γιατί δεν ήξευραν να ομιλούν ξένας γλώσσας[...] Οι Φαναριώται αξιοποίησαν τας υψηλάς θέσεις που κατείχον εις το τουρκικόν κράτος και ωφέλησαν και επροστάτευσαν πολύ τα συμφέροντα των Ελλήνων», ΣΤ₈, σελ.17 Επίσης στα ΣΤ₆, σελ.13, ΣΤ₁₂ σελ.28

χωρίς να προσβλέπουν σε κανένα ιδιωτικό όφελος¹⁰⁵. Λίγες είναι οι αρνητικές αναφορές για αυτούς και όπου αυτές υπάρχουν, αφορούν κυρίως την τάξη των προεστών¹⁰⁶ και των Φαναριωτών.¹⁰⁷

Ταυτόχρονα παρουσιάζονται και οι αντιδράσεις του υπόδουλου γένους σε αυτά τα δεινά, κλέφτες και αρματολοί, Σουλιώτες, Μανιάτες, Σφακιανοί δεν υποτάχτηκαν και δε σταμάτησαν ποτέ να παλεύουν για τη λευτεριά τους. Οι κλέφτες και οι αρματολοί είναι ο στρατός ξηράς της πατρίδας¹⁰⁸ που αποτελείται από τους πιο ανυπότακτους και ανδρείους Έλληνες που επιλέγουν από νωρίς τη ρήξη με τον κατακτητή¹⁰⁹ και γίνονται οι τιμωροί του και οι προστάτες των αδύναμων ραγιάδων¹¹⁰. Η αποτελεσματικότητα αυτών των ένοπλων τμημάτων οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στις πολεμικές τους αρετές και στα σχεδόν υπεράνθρωπα φυσικά τους χαρίσματα¹¹¹. Κατά κοινή αποδοχή, οι κλέφτες είναι οι ήρωες που αντέχουν στα βασανιστήρια και δεν λυγίζουν ποτέ¹¹², προστατεύουν τους κατακτημένους και ποτέ δεν επιτίθενται εναντίον τους, είναι πιστοί χριστιανοί¹¹³, σέβονται τις εκκλησίες τις γυναίκες αλλά και τους αιχμαλώτους τους¹¹⁴. Διασώζουν την αξιοπρέπεια του Γένους και εκδικούνται για τα δεινά του¹¹⁵. Η εναλλαγή του ρόλου κλέφτη - αρματολού αποδίδεται αποκλειστικά στην αδυναμία των κατακτητών

¹⁰⁵ «Εκκλησία, προεστοί, κλέφται, αρματολοί, Φαναριώται, είναι όλοι εις την υπηρεσίαν του Έθνους.», ΣΤ₁₁ σελ.27

¹⁰⁶ «Με τον καιρόν όμως οι κοτζαμπάσηδες απετέλεσαν μίαν προνομούχον τάξιν απέναντι των άλλων Ελλήνων. Η διαφθορά, η οποία υπήρχε μεταξύ των Τούρκων διέφθειρε και αυτούς[...]. Πολλοί από τους κοτζαμπάσηδες μιμούντο την ζωήν και τους τρόπους των Τούρκων», ΣΤ₁ σελ.19

«Πολλές φορές οι κλέφτες εστρέφοντο εναντίον και [...] ετιμώρουν τους κακούς κοτζαμπάσηδες.», ΣΤ₁ σελ.21

¹⁰⁷ «Βρέθηκαν βέβαια, και μερικοί Φαναριώτες που δεν έκαναν το καθήκον τους προς την πατρίδα σαν καλοί Έλληνες. Εντυχώς όμως αυτοί ήταν πολύ λίγοι.», ΣΤ₂₂ σελ.25 και στο ΣΤ₂₂ σελ.23

¹⁰⁸ ΣΤ₁ σελ.20, ΣΤ₄ σελ.16, ΣΤ₅ σελ.17, ΣΤ₁₅ σελ.12, ΣΤ₂₆ σελ.20

¹⁰⁹ ΣΤ₄ σελ.17, ΣΤ₁₅ σελ.13, ΣΤ₁₉ σελ.22, ΣΤ₂₈ σελ.9, ΣΤ₁₃ σελ.17, ΣΤ₂₁ σελ.15, ΣΤ₁₁ σελ.21

¹¹⁰ «[...]εξεδικούντο τους τυράννους δια τα βασανιστήρια των Ελλήνων, και ετιμωρούσαν σκληρά, όσους εβασάνιζαν τους σκλαβωμένους αδερφούς των», ΣΤ₄ σελ.17, ΣΤ₁₉ σελ.22, ΣΤ₁ σελ.21, ΣΤ₁₃ σελ.17, ΣΤ₂₁ σελ.16

¹¹¹ «Ο Ζαχαριάς άμα έτρεχε ακουμπούσαν οι φτέρνες στα αυτιά του[...]. Ο Καρατάσος επερνούσε τη σφαίρα από το δαχτυλίδι[...]. Ο Νικοτσάρας ημπορούσε να πηδήση μ' ένα πήδημα εφτά άλογα στη γραμμή...», ΣΤ₁₅ σελ.14. Επίσης στα ΣΤ₄ σελ.17, ΣΤ₁₂ σελ.22, ΣΤ₁₆ σελ.22, ΣΤ₂₆ σελ.22

¹¹² «Τους σούβλιζαν, τους έγδερναν ζωντανούς, τους έσπαζαν τα κόκαλα με το σφυρί. Μα οι κλέφτες δεν έβγαζαν ούτε ένα δάκρυ, ούτε ένα στεναγμό...», ΣΤ₆ σελ.16. Επίσης στα ΣΤ₁ σελ.24, ΣΤ₁₆ σελ.22, ΣΤ₁₁ σελ.22, ΣΤ₉ σελ.21

¹¹³ «Είχαν μεγάλην ευλάβειαν εις τον Θεόν και την Παναγίαν.», ΣΤ₁₉ σελ.24. Επίσης στα ΣΤ₁ σελ.24, ΣΤ₂₀ σελ.14

¹¹⁴ «Διεκρίνοντο δια την ευλάβειαν, με την οποίαν συμπεριφέροντο προς τους αιχμαλώτους, προς τους τραυματίας και προς τας γυναίκας.», ΣΤ₄ σελ.19. Επίσης στο ΣΤ₁₆ σελ.23

«Όσους Τούρκους έπιαναν τους εσκότωναν χωρίς να τους βασανίζουν και στις γυναίκες έδειχναν ιπποτική ευγένεια[...]. Δεν έπαιρναν ποτέ χρήματα από εκκλησίες ή μοναστήρια...», ΣΤ₁₅, σελ.14.

Επίσης στα ΣΤ₆, σελ.16, ΣΤ₁₃ σελ.17, ΣΤ₂₆ σελ.23

¹¹⁵ ΣΤ₄, σελ.20, ΣΤ₂₂ σελ.22

να καθυποτάξουν τους κλέφτες¹¹⁶ και αποτελεί μια προσωρινή κατάσταση¹¹⁷, αφού σύμφωνα με τους σχολικούς συγγραφείς ποτέ οι αρματολοί δεν στρέφονται εναντίον των ομοεθνών τους¹¹⁸.

Ο ρόλος της εκκλησίας και των κληρικών στην διατήρηση της ενότητας και της εθνικής και πολιτιστικής συνέχειας του Γένους, αποτελεί για τα σχολικά εγχειρίδια αδιαμφισβήτητο γεγονός. Ο Πατριάρχης αναγορεύεται όχι μόνο σε θρησκευτικό αλλά και σε πολιτικό ηγέτη των σκλαβωμένων και η εκκλησία γίνεται το καταφύγιό τους και ο θεματοφύλακας της ταυτότητάς τους¹¹⁹. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται και αναπαράγεται ο εθνικός μύθος του κρυφού σχολειού. Οι κατακτητές απαγορεύουν την ίδρυση σχολείων ώστε να αποφύγουν την καλλιέργεια της εθνικής τους συνείδησης¹²⁰, ενώ οι κατακτημένοι, έχοντας πνευματικούς οδηγούς τους μοναχούς και τους ιερείς, διαφυλάττουν την γλώσσα και την ταυτότητά τους¹²¹. Η παραδοχή δε της άρσης της απαγόρευσης της λειτουργίας σχολείων από τον 17^ο αιώνα, παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα, είτε της διαπραγμάτευσης των εκπροσώπων των υπόδουλων με τον κατακτητή¹²², είτε της χαλάρωσης των καταπιεστικών μέτρων¹²³ ως απόρροια παρακμής της οθωμανικής εξουσίας και ταυτόχρονης «άνδρωσης» των υποδούλων¹²⁴.

¹¹⁶ «Πολλές φορές πάλι οι Τούρκοι για να απαλλαγούν από τους κλέφτες, τους κολάκευαν. Για να ησυχάσουν από τους φοβερούς αυτούς εχθρούς τους, τους έδιναν αρματολώκικια», ΣΤ₁₀, σελ.18 Επίσης στα ΣΤ₆, σελ.16, ΣΤ₁₃ σελ.17, ΣΤ₂₇ σελ.20, ΣΤ₁₂ σελ.21, ΣΤ₁₆ σελ.21, ΣΤ₂₀ σελ.13, ΣΤ₂₆ σελ.23

¹¹⁷ «Οι αρματολοί δεν ξεχνούσαν πως ήσαν Έλληνες. Όταν εγίνοντο επαναστάσεις ενόνονταν με τους κλέφτες και εκτυπούσαν τους Τούρκους.», ΣΤ₁₅, σελ.13 Επίσης στα ΣΤ₁₉, σελ.23, ΣΤ₁₃ σελ.17, ΣΤ₇ σελ.24, ΣΤ₁₁ σελ.23

¹¹⁸ «Οι κλέφτες και οι αρματολοί, είχαν μεγάλη αγάπη και υποστήριξη μεταξύ τους. Τους ένωσε το μίσος εναντίον των τυράννων, η ίδια θρησκευτική πίστη και η ίδια φυλετική καταγωγή», ΣΤ₁₈, σελ.12 Επίσης στα ΣΤ₁₆ σελ.21

¹¹⁹ «Ο Πατριάρχης ήτο ο πραγματικός αρχηγός, ο Εθνάρχης των υποδούλων χριστιανών.» ΣΤ₁₂ σελ.14 Επίσης στα ΣΤ₂₆ σελ.16, ΣΤ₁₉, σελ.17, ΣΤ₂₂ σελ.17, ΣΤ₇ σελ.17, ΣΤ₂₄ σελ.9, ΣΤ₁₆ σελ.16, ΣΤ₁₁ σελ.15, ΣΤ₂₀ σελ.10,

¹²⁰ «Τους μιλούσαν για τους ηρωισμούς των αρχαίων και το μεγαλείο της φυλής των και τους συμβούλευαν να μη λησμονούν ότι είναι απόγονοι εκείνων...», ΣΤ₆ σελ.13 Επίσης στα ΣΤ₇ σελ.29

¹²¹ «Εκεί οι ιερείς και οι καλόγηροι εκαλλιέργουν εις την ψυχήν των Ελληνοπαίδων την αγάπην προς την θρησκείαν, την Πατρίδα και την Ελευθερίαν. Αυτά ήσαν τα περίφημα κρυφά σχολεία.», ΣΤ₁₉ σελ.30 Επίσης στα ΣΤ₁ σελ.30, ΣΤ₂₂ σελ.27, ΣΤ₅ σελ.12, ΣΤ₂₄ σελ.17, ΣΤ₈ σελ.18, ΣΤ₁₂ σελ.30, ΣΤ₁₁ σελ.28, ΣΤ₂₆ σελ.30

¹²² «Με το πέρασμα του χρόνου ο Σουλτάνος μαζί με τις άλλες παραχωρήσεις, έδωσε και την άδεια στις ελληνικές κοινότητες να ιδρύσουν μερικά σχολεία με δικά των έξοδα...», ΣΤ₁₃ σελ.26

«Αργότερον όμως οι Τούρκοι, κατόπιν ενεργείας των διερμηνέων Φαναριωτών, επέτρεψαν εις τους Έλληνας να ιδρύουν σχολεία», ΣΤ₁₇ σελ.17

¹²³ «Στον 17^ο αιώνα οι Τούρκοι έγιναν μαλακότεροι και επέτρεψαν το άνοιγμα σχολείων.», ΣΤ₂₀ σελ.19

¹²⁴ «Αλλά ολίγον κατ' ολίγον[...] το Έθνος ανδρούται και δεν περιμένει την άδειαν των Τούρκων δια να ιδρύσει τα μεγάλα του σχολεία.», ΣΤ₁ σελ.31

Γενικά όλη η περίοδος της Τουρκοκρατίας παρουσιάζεται γεμάτη από προσπάθειες των σκλαβωμένων Ελλήνων να απελευθερωθούν από τα δεσμά τους. Οι αποτυχίες αυτών των προσπαθειών αποδίδονται αποκλειστικά στον τοπικό τους χαρακτήρα και στη μάταιη επένδυση των ελπίδων τους στη βοήθεια του ξένου παράγοντα¹²⁵.

¹²⁵ «Το σπουδαιότερο είναι ότι ποτέ κανείς από τους ξένους δεν συλλογίζετο τους Έλληνες, όταν εσυνθηκολόγει με τους Τούρκους.», ΣΤ₁₉ σελ.35. Επίσης στα ΣΤ₆ σελ.19, ΣΤ₁₅ σελ.20, ΣΤ₁ σελ.36, ΣΤ₂₂ σελ.29, ΣΤ₅ σελ.21, ΣΤ₁₃ σελ.29, ΣΤ₇ σελ.33, ΣΤ₈ σελ.23, ΣΤ₁₂ σελ.35, ΣΤ₁₆ σελ.33, ΣΤ₁₁ σελ.32, ΣΤ₂₀ σελ.21

Δ2. Η Γαλλική επανάσταση και η επίδρασή της στην ελληνική εξέγερση μέσω των Κοραή, Ρήγα και Φιλικής Εταιρείας

Η Γαλλική επανάσταση, σύμφωνα με τα περισσότερα εγχειρίδια, ήταν «ένα από τα μεγαλύτερα γεγονότα της νεωτέρας ιστορίας όλου του κόσμου»¹²⁶ το οποίο και συνετέλεσε ώστε η ελληνική επανάσταση να εκδηλωθεί γρηγορότερα¹²⁷. Κατά την σύντομη παρουσίαση της Γαλλικής επανάστασης έχουμε τη μοναδική αναφορά στις κοινωνικές τάξεις ως πηγή και κινητήρια δύναμη των ιστορικών εξελίξεων: «Την εποχήν εκείνην, δηλαδή τον 18^{ον} αιώνα, εις τα κράτη της Ευρώπης εκυβερνούσαν δύο τάξεις, οι ευγενείς και οι κληρικοί. Η λαϊκή τάξις ήτο τελείως αποξενωμένη από την διοίκησιν και περιφρονημένη»¹²⁸. Αυτό είναι κάτι που δεν θα το συναντήσουμε σε καμία άλλη ενότητα των εγχειριδίων.

Η Γαλλική επανάσταση παρουσιάζεται όχι σαν εθνική αλλά σαν κοινωνική¹²⁹ και ως αποτέλεσμα των ταξικών διαφορών του γαλλικού λαού: «Ο πολὺς ὁμως λαός, η μάζα των εργατών στις πόλεις και στην ύπαιθρο ήσαν πτωχοί, αγράμματοι και περιφρονημένοι μόνο με υποχρεώσεις και με κανένα δικαίωμα. Η φορολογία του κράτους εβάρυνε μόνο αυτούς και για αυτό έτρεφαν μεγάλο μίσος για τις δυο πρώτες κοινωνικές τάξεις»¹³⁰, «...η αγανάκτησις του γαλλικού λαού δια την κακήν διοίκησιν έφθασε τέλος εις το απροχώρητον και δια τούτο επαναστάτησεν το έτος 1789...»¹³¹.

Είναι έκδηλη όμως η αμηχανία των περισσότερων σχολικών συγγραφέων στον αρνητικό ρόλο του βασιλικού θεσμού και τη σκιαγράφησή του ως «τον εχθρό» του γαλλικού λαού και για αυτό, μη θέλοντας ίσως να δημιουργήσουν ανάλογες αρνητικές συνδέσεις με την ελληνική πολιτειακή πραγματικότητα, προσπαθούν να καταλογίσουν ως αιτίες της μεγάλης αυτής λαϊκής εξέγερσης την «κακή ποιότητα» των Γάλλων βασιλέων. Διαβάζουμε λοιπόν στο εγχειρίδιο του Γ. Μάνιου πως « Την

¹²⁶ ΣΤ₂₁ σελ.31.

Επίσης: « η σπουδαιότερη από όλες τις επαναστάσεις ήταν η γαλλική», ΣΤ₂₈ σελ.18

¹²⁷ ΣΤ₁ σελ.44, ΣΤ₈ σελ.29, ΣΤ₁₀ σελ.27, ΣΤ₁₁ σελ.37, ΣΤ₁₂ σελ.41, ΣΤ₁₄ σελ.27, ΣΤ₂₇ σελ.17

¹²⁸ ΣΤ₈ σελ.28

Επίσης : « Εις την Γαλλίαν κατά την εποχήν εκείνην υπήρχον τρεις τάξεις: Οι ευγενείς, οι κληρικοί και ο λαός. Ανώτερος όλων ήτο ο βασιλεύς ο οποίος είχεν μεγάλην δύναμιν και υπεστήριζε τα δύο πρώτας τάξεις», ΣΤ₇ σελ.39

¹²⁹ «Το ζύπνημα αυτό των λαών εξεδηλώθη πρώτων εις την Γαλλίαν, με μιαν κοινωνικήν επανάστασιν...», ΣΤ₂₅ σελ.37

¹³⁰ ΣΤ₁₅ σελ.26

¹³¹ ΣΤ₈ σελ.29, ΣΤ₁₆ σελ.40

εποχήν, που η Ελλάδα ήτο σκλαβωμένη εις τους Τούρκους, η Γαλλία εκυβερνάτο υπό βασιλέων. Οι βασιλείς όμως ούτοι δεν ήσαν δημοκρατικοί, όπως οι δικοί μας βασιλείς, αλλ' απολυταρχικοί, δηλαδή εκυβέρνων μαζί με τους κληρικούς και τους πλουσίους, όπως ήθελον»¹³². Έτσι λοιπόν μέσα από τον τρόπο που παρουσιάζεται η Γαλλική επανάσταση στα εγχειρίδια διακρίνουμε μια καταδίκη όχι συνολικά του θεσμού της βασιλείας ως αναχρονιστικού, καταπιεστικού κ.λ.π. αλλά μόνο της απολυταρχικής μορφής του, ενώ υιοθετείται εμμέσως η συνταγματική / κοινοβουλευτική μορφή του¹³³.

Η Γαλλική επανάσταση μπορούμε να πούμε πως παρουσιάζεται με θετικό πρόσημο στα εγχειρίδια που μελετήσαμε. Όλα ανεξαιρέτως πιστώνουν στα θετικά της την ύπαρξη πλέον Συντάγματος, Κοινοβουλίου και Γερουσίας σαν θεσμούς ισότιμους δίπλα σε αυτόν της βασιλείας¹³⁴ καθώς και την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σε αρκετά εγχειρίδια γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην περίφημη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹³⁵.

Γίνεται όμως και αναφορά στις αρνητικές επιπτώσεις της επανάστασης, είτε κάνοντας απλώς μία νύξη σε αυτές, όπως στο εγχειρίδιο του Ράλλη που αναφέρει πως «η Γαλλική επανάσταση έκαμε βέβαια και άπρεπα πράγματα...»¹³⁶ είτε καταδικάζοντας απερίφραστα τις ενέργειες των επαναστατών, όπως σε αυτό του Ν. Δημητροκάλλη που γράφει πως « Οι επαναστάται έκαμαν πολλά εγκλήματα, τέλος δε εθανάτωσαν και αυτόν τον βασιλέα...»¹³⁷. Οι εκτελέσεις του βασιλιά και των ευγενών πιστώνονται στα

¹³² ΣΤ₁₇ σελ.23

¹³³ « Έπρεπε ο λαός να εκλέγη τους αντιπροσώπους του και αυτοί οι αντιπρόσωποι να θέτουν τους νόμους, σύμφωνα με τους οποίους να διοικείται το κράτος. Και εις τους νόμους αυτούς πρέπει να υπακούουν όλοι, ο λαός, η κυβέρνηση και ο βασιλεύς», ΣΤ₈ σελ.29 ,

« Ο Βασιλεύς έπαψε να είναι απόλυτος μονάρχης... η εθνοσυνέλευσις ανεκήρυξε την Δημοκρατίαν και έδωκεν εις όλους τους πολίτας τα ίδια δικαιώματα», ΣΤ₁₆ σελ.41,

« Οι βασιλιάδες και οι ευγενείς έπρεπε να υποτάσσουν τη θέλησή τους στο νόμο και να αναγνωρίζουν δικαιώματα στους λαούς», ΣΤ₂₂ σελ.33

¹³⁴ « ...έγινε μια Βουλή από αντιπροσώπους του λαού[...] και μια γερουσία που διόριζε τα μέλη της ο βασιλιάς. Δεν ήταν πια νόμος η βασιλική θέληση, παρά ό,τι αποφάσιζαν η βουλή και η γερουσία», ΣΤ₂₈ σελ.19

¹³⁵ ΣΤ₁ σελ.46-47, ΣΤ₅ σελ.33, ΣΤ₁₀ σελ.27, ΣΤ₁₃ σελ.45, ΣΤ₁₄ σελ.26-27, ΣΤ₁₅ σελ.27, ΣΤ₂₁ σελ.31-32, ΣΤ₂₂ σελ.34-35

¹³⁶ ΣΤ₂₄ σελ.24

¹³⁷ ΣΤ₁₂ σελ.41

αρνητικά και σε άλλα εγχειρίδια¹³⁸, όπως επίσης και η αναρχία και η τρομοκρατία που ακολούθησε της επανάστασης¹³⁹.

Το μοναδικό εγχειρίδιο που δεν αφιερώνει κανένα κεφάλαιο, ούτε καν υποενότητα στην Γαλλική Επανάσταση είναι αυτό του Κ. Σακκαδάκη (ΣΤ₂₆), το μοναδικό, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, σχολικό βιβλίο ιστορίας για την έκτη τάξη του Δημοτικού σε όλη τη διάρκεια της απριλιανής δικτατορίας. Η μόνη αναφορά του σε αυτήν είναι στο κεφάλαιο για τον Κοραή¹⁴⁰ καθώς και σε αυτό για τον Ρήγα Φεραίο¹⁴¹. Ίσως η λογοκρισία της εποχής έπαιξε το ρόλο της στην αποσιώπηση ενός «κοσμοϊστορικού», σύμφωνα με τον σχολικό συγγραφέα, γεγονότος, που όμως τα αιτήματά του μάλλον προκαλούσαν αμηχανία στο εθνικόφρονο στρατοκρατούμενο καθεστώς της εποχής.

Όλα όμως τα εγχειρίδια συμφωνούν στην επίδραση που είχε η Γαλλική επανάσταση στους σκλαβωμένους Έλληνες μέσω των Ελλήνων λογίων που έγιναν κοινωνοί των ιδεών της. Ο Αδαμάντιος Κοραής αναφέρεται ως ο κύριος εκφραστής των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης που τον επηρέασαν σε τέτοιο βαθμό ώστε «...ήλλαξε ριζικώς τον προορισμόν της ζωής του. Απεφάσισε να γίνη ιατρός ψυχών, των ψυχών των Πανελλήνων. Η διαφώτισής των θα ήτο ο ασφαλέστερος δρόμος προς την εθνικήν παλιγγενεσίαν»¹⁴². Εξαίρονται οι υπηρεσίες του προς το σκλαβωμένο έθνος¹⁴³, η σοφία του και ο ακάματος αγώνας του για τη μόρφωση του λαού ως το απαραίτητο στάδιο προπαρασκευής της πορείας για την ανεξαρτησία του¹⁴⁴.

Αν ο Κοραής παρουσιάζεται ως ο κύριος εκπρόσωπος της ελληνικής διανοήσης που συνειδητοποίησε πως η κοινωνική και πολιτική μεταβολή στην Γαλλία του 1789 ήταν αποτέλεσμα της «διαδόσεως της παιδείας εις το γαλλικό έθνος»¹⁴⁵, ο Ρήγας Φεραίος είναι εκείνος που ενθουσιάστηκε περισσότερο από όλους με τα κηρύγματα της γαλλικής επανάστασης και αυτός που προσπάθησε να τα θέσει

¹³⁸ ΣΤ₁₁ σελ.36,

¹³⁹ « Όσο όμως και αν τα κηρύγματα της Γαλλικής επανάστασης ήσαν δίκαια και καλά για την ευτυχία των λαών, έφεραν τέτοια αναταραχή στη διοίκηση της χώρας που ο λαός εξετράπη σε βίαιες και βάρβαρες πράξεις, που γέννησαν την αναρχία και την τρομοκρατία». ΣΤ₃ σελ.44

¹⁴⁰ «Ως ιατρός εγκαταστάθη εις Παρισίους. Εκεί παρέστη μάρτυς ενός κοσμοϊστορικού γεγονότος: της Γαλλικής επαναστάσεως», ΣΤ₂₆ σελ.32

¹⁴¹ « Η Γαλλική Επανάστασις ήσκησε μεγάλην επίδρασιν εις την ψυχήν του», ΣΤ₂₆ σελ.41

¹⁴² ΣΤ₂₆ σελ.32

¹⁴³ ΣΤ₈ σελ.20, ΣΤ₁₀ σελ.23, ΣΤ₁₂ σελ.33, ΣΤ₁₅ σελ.20, ΣΤ₁₆ σελ.32, ΣΤ₂₅ σελ.29

¹⁴⁴ ΣΤ₂₀ σελ.29, ΣΤ₂₁ σελ.25, ΣΤ₂₄ σελ.17, ΣΤ₂₅ σελ.29, ΣΤ₂₆ σελ.32-33, ΣΤ₂₇ σελ.12

¹⁴⁵ ΣΤ₂₆ σελ.32

σε εφαρμογή. Το όραμά του ξεπερνούσε τα στενά εθνικά πλαίσια αφού «ήρχισε να ονειρεύεται την απελευθέρωση του δούλου γένους του και όλων των χριστιανών της βαλκανικής από τον τουρκικό ζυγό»¹⁴⁶. Παραλληλίζεται με τον Μωυσή, ως «ο άνθρωπος που ετίθετο επί κεφαλής του λαού, δια να τον οδηγήσει εις την γην της επαγγελίας».¹⁴⁷

Η αναφορά στην Φιλική εταιρεία ως μυστική οργάνωση στα πρότυπα παρόμοιων ευρωπαϊκών επαναστατικών εταιρειών, απόρροια των προταγμάτων της Γαλλικής επανάστασης, γίνεται σε ελάχιστα εγχειρίδια όπως στο εγχειρίδιο της επταετίας του Κ. Σακκαδάκη (ΣΤ₂₆),¹⁴⁸ σε αυτό των Δασκαλογιάννη-Μεγαλόπουλου (ΣΤ₁₀)¹⁴⁹, των Θεωδωρίδη – Λαζάρου (ΣΤ₁₄)¹⁵⁰ και τέλος σε αυτό των Πάτση – Σίβα (ΣΤ₂₂). Το τελευταίο αναφέρει πως, η Φιλική Εταιρεία, ως επαναστατική οργάνωση που εμφορείτο από τις αντιμοναρχικές ιδέες της Γαλλικής επανάστασης, δεν έτυχε της εμπιστοσύνης της Ευρώπης μέχρι την κατάργησή της από «μερικούς έξυπνους και μορφωμένους» έτσι ώστε να καταφέρουν να εξασφαλίσουν την υποστήριξη των Ευρωπαίων βασιλιάδων¹⁵¹. Σε όλα τα άλλα εγχειρίδια, η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας δε συνδέεται με τη διάδοση και την ευρύτερη απήχηση των επαναστατικών ιδεών της Γαλλικής επανάστασης σε όλη την Ευρώπη της εποχής, αλλά με την ανάγκη μιας κεντρικής οργάνωσης της ελληνικής επανάστασης έτσι ώστε ξεφύγει

¹⁴⁶ ΣΤ₁ σελ.48 .Επίσης στα ΣΤ₇ σελ.41, ΣΤ₁₂ σελ.42, ΣΤ₁₃ σελ.47, ΣΤ₁₅ σελ.28, ΣΤ₁₆ σελ.42, ΣΤ₂₁ σελ.33, ΣΤ₂₂ σελ.36, ΣΤ₂₄ σελ.25, ΣΤ₂₆ σελ.41

¹⁴⁷ ΣΤ₇ σελ.42

¹⁴⁸ « Κατά τον 18^{ον} αιώνα εις ολόκληρον την Ευρώπην επεβλήθησαν απολυταρχικοί βασιλείς, οι οποίοι κατεδίωκαν τους σπαδούς φιλελεύθερων ιδεών. Δια αυτό πολλοί τολμηροί άνθρωποι ίδρυσαν εις διάφορα μέρη μυστικές επαναστατικές εταιρείας. Το παράδειγμα τούτο μιμήθησαν και οι Έλληνες. Τρεις έμποροι ωργάνωσαν εις την Οδησόν της Ρωσσίας σωματείον, το οποίον ονόμασαν Φιλικήν Εταιρεία...», ΣΤ₂₆ σελ.32

¹⁴⁹ « Με όλα αυτά οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης δεν είχαν σβύσει στους σκλαβωμένους λαούς. Πρώτα στην Ιταλία, από το φόβο της Ιερής Συμμαχίας άρχισαν να γίνονται μυστικές επαναστατικές οργανώσεις[...]Κατά το ιταλικό λοιπόν πρότυπο, τρεις αποφασιστικοί και δραστήριοι έμποροι, ίδρυσαν στην Οδυσσό μυστική επαναστατική οργάνωση, που την ονόμασαν Φιλική Εταιρεία.», ΣΤ₁₀ σελ.34

¹⁵⁰ « Μετά την ήττα του Ναπολέοντα σε όλη την Ευρώπη κυριάρχησαν πάλι απολυταρχικοί βασιλιάδες[...] Δεν έλειψαν όμως στην Ευρώπη τολμηροί άνθρωποι που[...]συνεννοούνταν κρυφά μεταξύ τους και περίμεναν ευκαιρία να κάμουν νέες επαναστάσεις. Σε πολλά μέρη έγιναν μυστικές επαναστατικές εταιρείες[...] Οι Έλληνες μιμήθηκαν το παράδειγμα των Ευρωπαίων. Το 1816 τρεις έμποροι στην Οδησσό ωργάνωσαν ένα μυστικό επαναστατικό σωματείο, που το ονόμασαν Φιλική Εταιρεία», ΣΤ₁₄ σελ.34

¹⁵¹ « Έπειτα η Φιλική Εταιρεία ήταν μια οργάνωση επαναστατική. Είχε μερικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και οι βασιλιάδες της Ευρώπης δεν συμπαθούσαν την Επανάστασή μας[...] Νόμιζαν ότι θέλομε να καταργήσωμε τους Βασιλιάδες και τους άρχοντες, όπως η γαλλική Επανάσταση. Γι' αυτό και μερικοί έξυπνοι και μορφωμένοι Έλληνες, φρόντισαν να τα σκεπάσουν αυτά και κατάφεραν να καταργήσουν την Φ.Ε. Ανέλαβαν να κάνουν Κυβέρνηση που να διευθύνη τον αγώνα και να αποσπάση την εμπιστοσύνη των Βασιλιάδων της Ευρώπης», ΣΤ₂₂ σελ.67

από τον τοπικό χαρακτήρα των προεπαναστατικών κινημάτων που αποτελούσε και την αιτία αποτυχίας τους¹⁵².

¹⁵² ΣΤ₄ σελ.49, ΣΤ₅ σελ.36, ΣΤ₇ σελ.52 , ΣΤ₈ σελ.40, ΣΤ₁₁ σελ.39, ΣΤ₁₂ σελ.50, ΣΤ₁₃ σελ.49, ΣΤ₁₅ σελ.35, ΣΤ₁₆ σελ.52, ΣΤ₂₀ σελ.37, ΣΤ₂₅ σελ.51, ΣΤ₂₇ σελ.34, ΣΤ₂₈ σελ.25

Δ3. Ελληνική Επανάσταση: Ηρωική αφήγηση και εξιδανίκευση;

Η Ελληνική Επανάσταση αποτελεί τη μεγαλύτερη ενότητα των εγχειριδίων στην οποία και εξιστορούνται αναλυτικά όλες οι πολεμικές συγκρούσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκειά της. Επίκεντρο της ιστορικής αφήγησης είναι τα ηρωικά κατορθώματα των εξεγερμένων εναντίον ενός πολυάριθμου και απείρως καλύτερα εξοπλισμένου εχθρού¹⁵³. Η αφήγηση συνήθως περιπλέκεται γύρω από ένα κεντρικό ηρωικό πρόσωπο που κάθε φορά σηκώνει στους ώμους του το βάρος της σύγκρουσης με τον εχθρό και του οποίου εξυμνούνται οι αρετές¹⁵⁴. Είναι οι αποφάσεις του που θα κρίνουν το αποτέλεσμα της μάχης¹⁵⁵, ενώ πολλές φορές η θυσία του σε μια μάχη εξ' ορισμού χαμένη δείχνει το μεγαλείο της «φυλής»¹⁵⁶. Ο παραγκωνισμός του λόγω των εσωτερικών διαφωνιών είναι η αιτία συμφορών¹⁵⁷. Πολλές φορές επιστρατεύεται και η θεατρική αφήγηση ώστε να επιτευχθεί η απαιτούμενη συγκινησιακή φόρτιση¹⁵⁸.

Η εξιδανίκευση των επαναστατών είναι έκδηλη σε όλα τα εγχειρίδια. Οι ματαιώσεις και οι ήττες που σημειώνονται κατά τη διάρκεια της Επανάστασης οφείλονται στην αριθμητική υπεροχή των Τούρκων¹⁵⁹, στην απειρία των εξεγερμένων¹⁶⁰, στις διαφωνίες ανάμεσα στους εξεγερμένους¹⁶¹, στη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων¹⁶², αλλά ποτέ στην κατωτερότητα και στην αδυναμία των

¹⁵³ ΣΤ₂₀ σελ.46, ΣΤ₁₂ σελ.65, ΣΤ₁₄ σελ.60

¹⁵⁴ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: « *Ο Οδυσσεάς Ανδρούτσος ήταν γιος του δοξασμένου καπετάνιου[...]* Ήταν γεροσώματος, δυνατός και πολύ τολμηρός. Ήταν έξυπνος, πολύ γρήγορος στα πόδια και καλά μαθημένος στον πόλεμο.», ΣΤ₂₂ σελ.60

¹⁵⁵ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: « *Δύο άνδρες έσωσαν την κατάσταση εκείνη την κρίσιμη στιγμή. Ο Κολοκοτρώνης και ο Υψηλάντης[...]* εσκέφθησαν να συγκεντρώσουν στρατό και να εμποδίσουν τον Δράμαλη.», ΣΤ₂₁ σελ.74

¹⁵⁶ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: « *Έμεινε μόνο ο Διάκος με 48 παληκάρια ακλόνητοι εις τας θέσεις των[...]* Οι εχθροί όμως είναι πλήθος και οι λίγοι υπερασπιστάι της Αλαμάνας έπεσαν όλοι.», ΣΤ₁ σελ.95

¹⁵⁷ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: « *Παντού από όπου επερνούσεν ο Ιμπραήμ εσκόρπιζε την καταστροφήν και την ερήμωσιν. Ο μόνος, ο οποίος θα ηδύνατο να σώση την κατάσταση, ήτο ο Κολοκοτρώνης. Αλλά η κυβέρνηση εξηκολούθει να τον κρατή φυλακισμένον...*», ΣΤ₄ σελ.109

¹⁵⁸ ΣΤ₂₇ σελ.49, ΣΤ₁₂ σελ.64, ΣΤ₈ σελ.35, ΣΤ₁ σελ.53, ΣΤ₅ σελ.83

¹⁵⁹ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: « *Οι Έλληνες πολέμησαν με γενναιότητα αλλ' επιδή είχαν να κάμουν με περισσότερο εχθρικό στρατό, ενικήθηκαν...*», ΣΤ₁₅ σελ.58

¹⁶⁰ « *Οι Ιερολοχίτες αν και άπειροι από πόλεμο, επολέμησαν με γενναιότητα θαυμαστή και σκοτώθηκαν όλοι*», ΣΤ₁₅ σελ.40

¹⁶¹ « *Το καλοκαίρι του 1822 ο Ομέρ Βρυώνης με 4.000 Αλβανούς μπήκε στην Ακαρνανία. Εκείνη την εποχή οι σπλαρχηγοί της Στερεάς Ελλάδας εμάλωναν μεταξύ τους και κανένας δεν αναγνώριζε τον άλλον για αρχηγό*», ΣΤ₂₄ σελ.69

¹⁶² ΣΤ₁₅ σελ.96

ελληνικών δυνάμεων. Οι εξεγερμένοι δεν συνθηκολογούν ούτε διαπραγματεύονται¹⁶³. Πολεμούν μέχρι εσχάτων προκαλώντας το θαυμασμό και το σεβασμό του αντιπάλου¹⁶⁴. Στις περιπτώσεις «δύσκολων» γεγονότων, όπως για παράδειγμα οι θηριωδίες των Ελλήνων στην κατάληψη της Τριπολιτσάς, επιλέγεται αλλού η αποσιώπησή τους¹⁶⁵ και αλλού η πλήρης¹⁶⁶ ή η εν μέρει δικαιολόγησή τους¹⁶⁷. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Τριπολιτσάς τα περισσότερα εγχειρίδια κρατούν αποστάσεις από τις θηριωδίες που διέπραξαν οι Έλληνες αποδίδοντάς τες στη μη συμμόρφωση των επαναστατών στις διαταγές του Κολοκοτρώνη¹⁶⁸.

Σποραδικές, αλλά αξιοσημείωτες, είναι και κάποιες διαφοροποιήσεις στο παραπάνω αφήγημα. Έτσι συναντούμε σε μερικά εγχειρίδια πληροφορίες που παρεκκλίνουν από το «εθνικό αφήγημα» και μιλούν για την απουσία οργάνωσης και πειθαρχίας των εξεγερμένων¹⁶⁹ ή για την ύπαρξη και άλλων κινήτρων, ιδιοτελούς φύσεως, στη συμμετοχή των αγωνιστών στην επανάσταση¹⁷⁰.

Κοινή στάση κρατούν όλα τα εγχειρίδια σε έναν ακόμα «εθνικό μύθο», αυτό της ύψωσης και ευλογίας της σημαίας της επανάστασης στην Αγία Λαύρα από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό. Θεωρείται αδιαμφισβήτητο γεγονός και όπως και με τον άλλο «εθνικό» μύθο, αυτόν του κρυφού σχολειού, συνοδεύεται και με την αντίστοιχη

¹⁶³ Στην περιγραφή της πολιορκίας του Μεσολογγίου οι Έλληνες προβαίνουν σε διαπραγμάτευση ενώ στην πραγματικότητα κωλυσιεργούν. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά πως: « Οι Έλληνες βλέποντες την δύσκολην θέσιν των εσκέφθησαν να γελάσουν τους Τούρκους μέχρις ότου έλθη βοήθεια από την Κυβέρνησιν», ΣΤ₁₈ σελ.83

¹⁶⁴ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: « Οι Τούρκοι βρίσκουν το πτώμα του Παπαφλέσσα κατάμαυρο από τον καπνό και τον ορθώνουν στον κορμό ενός δέντρου. Ο Ιμβραήμ, αφού κοίταξε αρκετή ώρα το πτώμα, το ασπάσθηκε και είπε: « Πραγματικά αυτός ήταν άνδρας γενναίος», ΣΤ₂₀ σελ.83

¹⁶⁵ ΣΤ₂₈, ΣΤ₈

¹⁶⁶ « Το μίσος τόσων εκατονταετηρίδων δεν επέτρεπον το έλεος και τον ανθρωπισμόν», ΣΤ₂₆ σελ.74

¹⁶⁷ «Οι Έλληνες – λέγει ο ιστορικός- εμφανίζονται ότι ήθελαν να εκδικηθούν μέσα σε μια μέρα τα αδικήματα τεσσάρων αιώνων», ΣΤ₁₃ σελ.69

« Οι Τούρκοι όχι μόνο δεν παραδόθηκαν αλλά βάσταξαν 2 ώρες και σκότωσαν αρκετούς Έλληνες. Αυτό ήταν αιτία να εξαγριωθούν οι Έλληνες και να κάνουν μεγάλες σφαγές και λεηλασίες», ΣΤ₂₀ σελ.50

Επίσης στο ΣΤ₄ σελ.69, ΣΤ₁₀ σελ.49

¹⁶⁸ « Δυστυχώς έγιναν πολλά έκτροπα εκείνη την ημέρα από τον Ελληνικό στρατό και λαό. Ο Κολοκοτρώνης προσπαθούσε να συγκρατήσει τον αγριεμένο λαό. Δυστυχώς, είχαν υποφέρει τόσα πολλά οι Έλληνες και δεν άκουσαν τίποτα...», ΣΤ₂₂ σελ.56

¹⁶⁹ « Ούτε σύστημα υπήρχε ούτε πειθαρχία στρατιωτική», ΣΤ₂₂ σελ.54

« Οι Έλληνες στρατιώται δεν υπήκουον εις τους ανωτέρους των και έκαμνον ότι ήθελον», ΣΤ₁₇ σελ.51

¹⁷⁰ Στην περιγραφή της μάχης στα Δερβενάκια διαβάζουμε: « Για να ενθουσιάση ο Κολοκοτρώνης τους πολεμιστές και να τραβήξη την όρεξί τους για λαφυραγωγία τους έλεγε: « Έννοια σας και πίσω είναι οι πασάδες με τα πλούτη», ΣΤ₁₅ σελ.73

εικονογράφηση. Αποσιώπηση αυτού του «γεγονότος» επισείει δριμύτατη κριτική από το Κεντρικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο¹⁷¹.

Η περίπτωση της Αγίας Λαύρας δεν αποτελεί τη μοναδική προσπάθεια σύνδεσης της ορθοδοξίας με την επανάσταση καθώς αυτή είναι εμφανής σε όλη την ιστορική αφήγηση. Έτσι η Επανάσταση αποκαλείται ως «Ανάσταση» του Γένους¹⁷², η επίσημη έναρξή της συνδυάζεται με τη γιορτή του Ευαγγελισμού¹⁷³, ενώ οι αγωνιστές πριν τη μάχη ανταλλάσσουν μεταξύ τους αναστάσιμες ευχές. Ο χριστιανικός Θεός είναι πάντα δίπλα να στηρίζει το δίκαιο αγώνα των Ελλήνων και να τιμωρεί τους αδίκους.

Αξιοσημείωτες είναι και οι αναφορές στις εμφύλιες διαμάχες των επαναστατημένων. Αυτές δεν αποσιωπούνται αλλά αποδίδονται στα «προαιώνια ελαττώματα της φυλής μας» δηλαδή στην αρχομανία των Ελλήνων και στον ατομικισμό τους¹⁷⁴. Διακρίνεται επίσης η απόδοση του μεγαλύτερου ποσοστού ευθύνης για αυτές τις εμφύλιες διαμάχες στους πολιτικούς¹⁷⁵.

¹⁷¹ Σε δυσμενή υπηρεσιακή αναφορά για το εγχειρίδιο των Κατσίκια- Δασκαλέα διαβάζουμε πως: «Δεν εξάιρονται σπουδαία γεγονότα όπως τα εν Αγία Λαύρα [...] Είναι αληθές ότι ημφισβητήθη το γεγονός της υπό του Γερμανού ανυψώσεως του εθνικού λαβάρου[...] αλλά είναι επίσης αληθές ότι η εθνική συνείδησις παραδέχεται τελεσθείσατην ανύψωσιν...», Μαριόλης Δ., ό.π. σελ.46

¹⁷² « Την 12^{ην} Απριλίου σπετσιώτικον πλοίον ανήγγειλεν εις τα Ψαρά την έναρξιν της Επαναστάσεως. Αμέσως ο λαός προσέθετεν εις τον Πασχαλινόν χαιρετισμόν «Χριστός Ανέστη» , « Και η Ελλάς Ανέστη», ΣΤ₂₆ σελ.64

Επίσης στο ΣΤ₁ σελ.84, ΣΤ₈ σελ.47

¹⁷³ « Ως ημερομηνία ενάρξεως της Επαναστάσεως είχαν ορισθή η 25^η Μαρτίου και αυτήν εορτάζομεν ως συμβολικὴν τοιαύτην», ΣΤ₂₆ σελ.60

¹⁷⁴ ΣΤ₂₆ σελ.131

¹⁷⁵ « Στο τέλος υπεχώρησε ο Κολοκοτρώνης για χάρι της πατρίδος και ζήτησε αμνηστία. Η κυβέρνησις όμως του Μαυροκορδάτου αντί να συνετιστή με την πατριωτική πράξι του Κολοκοτρώνη, αθέτησε το λόγο της. Έτσι μόλις διαλύθηκε η αντίπαλη κυβέρνησις φυλάκισε τον Κολοκοτρώνη...», ΣΤ₁₅ σελ.80

Δ4. Η αρχαιότητα ως μέσο διαμόρφωσης της εθνικής μας ταυτότητας

Κύριος σκοπός της διδασκαλίας της ιστορίας στα μετεμφυλιακά χρόνια ήταν «...να γεννηθή εις τον μαθητήν το ιστορικόν αίσθημα, όπερ γεννάται, αν συνδεθή δια των ιστορικών γνώσεων το παρόν προς το παρελθόν[...]Ο πολιτισμός ημών από πάσης αυτού όψεως είναι εξέλιξις και συνέχεια του αρχαίου πολιτισμού...»¹⁷⁶. Αυτό το παρατηρούμε έντονα και στα εγχειρίδια της ΣΤ΄ τάξης, παρ' όλο που η ιστορική περίοδος που πραγματεύονται δεν είναι αυτή της αρχαίας αλλά της νεότερης ιστορίας. Είναι γεγονός πως «η στροφή του ελληνικού διαφωτισμού προς την αρχαιότητα ευνόησε την ελληνική επανάσταση. Η ταύτιση των επαναστατημένων Ελλήνων του 1821 με τους αρχαίους «προγόνους» δεν έγινε μόνο μέσα από τους διανοούμενους της εποχής αλλά και από λαϊκούς αγωνιστές, όπως ανεκδοτολογικά συμβολίζει η περικεφαλαία του Κολοκοτρώνη»¹⁷⁷. Έτσι, η εκ νέου έκδοση των αρχαίων ελληνικών συγγραμμάτων από τον Κοραή μνημονεύεται ως η μεγαλύτερη υπηρεσία του προς το υπόδουλο Έθνος¹⁷⁸.

Ο σφιχτός εναγκαλισμός της ελληνικής ιστορικής εκπαίδευσης με την αρχαιότητα, η «αγιοποίηση» του ελληνικού έθνους καθώς και η αναγωγή του στο βάθρο του «περιούσιου λαού», στα εγχειρίδια της μεταπολεμικής περιόδου, στηλιτεύεται σε άρθρο Παν. Παπαληγούρα το 1963. Αν και προκαλεί έκπληξη το γεγονός, δεδομένου πως επρόκειτο για έναν συντηρητικό πολιτικό και για ένα άρθρο που γράφτηκε σε μια εξαιρετικά ταραγμένη πολιτική περίοδο, εν τούτοις εύστοχα επισημαίνεται σε αυτό πως: «Η ανάγνωσις των περισσοτέρων διδακτικών μας βιβλίων δημιουργεί την εντύπωσιν, ότι σκοπός της ελληνικής παιδείας είναι να εκθρέψωμεν μεραρχίας Μεγάλων Αλεξάνδρων. Ακόμη και τα βιβλία των δημοτικιστών εκκληρονόμησαν, από την προγονοπληξίαν των καθαρευουσιάνων, μίαν αφόρητον μεγαλορρημοσύνην. Ενώ έπρεπε να εξαίρεται συνεχώς, ως ηθικώς ισότιμος προς τας

¹⁷⁶ Β. Τσιρίμπας, *Η διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα 1969, σελ.53

¹⁷⁷ Φραγκουδάκη Α., «Πολιτικές συνέπειες στις ανιστορικότητες» στο Α. Φραγκουδάκη- Θ. Δραγώνα «Τι είν' η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα 1997, σελ.174

¹⁷⁸ «Από τα σπουδαιότερα συγγράμματα του Κοραή είναι αι εκδόσεις των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων[...] Με τα βιβλία αυτά ωφέλησε πολύ το Έθνος, διότι εδημιούργησε σχέσεις με τους ζένους, οι οποίοι ηγάπησαν την Ελλάδα και ήναψε τον πόθον της απελευθερώσεως», ΣΤ₄ σελ.28 και στα ΣΤ₇ σελ.32, ΣΤ₁₆ σελ.33

κατακτήσεις των μεγάλων ανδρών της Πολιτείας και του Πνεύματος, ο αθόρυβος μόχθος του καλού και του μετρίου ανθρώπου και η εκ τούτου προσωπική ικανοποίησις»¹⁷⁹.

Τα σχολικά εγχειρίδια προβαίνουν συχνά σε παραλληλισμούς προσώπων ή γεγονότων της νεότερης ιστορίας με ανάλογα πρόσωπα ή γεγονότα της αρχαίας ελληνικής ιστορίας. Αγωνιστές της επανάστασης παίρνουν τη θέση τους στο πάνθεον των ηρώων δίπλα στους μυθικούς ήρωες και στους ένδοξους προγόνους τους. Στο πνεύμα αυτό, οι αρματολοί είναι οι συνεχιστές των Βυζαντινών ένοπλων σωμάτων, των Ακριτών¹⁸⁰, ενώ οι ναυτικοί και τα πλοία μας θα σώσουν την επαναστατημένη Ελλάδα όπως έγινε και κατά τους Περσικούς πολέμους¹⁸¹. Οι κλέφτες μεριμνούσαν για την καλή τους φυσική κατάσταση ακολουθώντας το παράδειγμα των αρχαίων προγόνων τους¹⁸² και οι Σουλιώτες ήταν σκληραγωγημένοι σαν τους Σπαρτιάτες¹⁸³. Ο Αθανάσιος Διάκος είναι ο καινούριος Λεωνίδας που θα θυσιαστεί στα ίδια χώματα, για τον ίδιο ιερό σκοπό, τη λευτεριά¹⁸⁴. Το ίδιο και ο Παπαφλέσσας, με τον ηρωικό του θάνατο στο Μανιάκι¹⁸⁵. Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος «*συνεδύαζε την ταχύτητα του αρχαίου Αχιλλέα, την δύναμι του Αίαντα και την πανουργία του ομωνύμου του Οδυσσέα*»¹⁸⁶. Το κλέος της αρχαίας Ελλάδας ήταν αυτό συνέβαλε στη δημιουργία του μεγάλου φιλελληνικού ρεύματος της εποχής¹⁸⁷. Το ΟΧΙ του 1940 είναι το νέο

¹⁷⁹ Κόκκινος Γ. «*Μεταξύ μελαγχολίας και εξέγερσης*» στο Ανδρέου Αντ., *Η Διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*, Αθήνα 2008, σελ. 51

¹⁸⁰ «*Τη φρούρηση και την τάξη την άφησαν στα παλαιά ένοπλα σώματα, που είχαν δημιουργήσει οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες για ν' αντιμετωπίζουν τις επιδρομές των Σλάβων και των Φράγκων. Έτσι[...] πολλά μέρη διοικούνταν από τους επαγγελματίες Έλληνες στρατιωτικούς, τους Αρματολούς*», **ΣΤ15** σελ.16. Επίσης στο **ΣΤ27** σελ.20

¹⁸¹ «*Όπως στην επιδρομή του Ξέρξη τα «ζύλινα τείχη» έσωσαν την αρχαία Ελλάδα, έτσι αυτά τα ίδια επρόκειτο να την σώσουν και πάλι...*» **ΣΤ6** σελ. 46,

¹⁸² «*[...] όταν δεν έκαμαν μάχη εγυμνάζοντο και τα γυμνάσιά των ήσαν όμοια με των αρχαίων Ελλήνων, δηλαδή πήδημα, λιθάρι, τρέξιμο*», **ΣΤ17** σελ.12

¹⁸³ «*Ήταν δε τόσο σκληραγωγημένοι, ώστε έμοιαζαν με τους αρχαίους Σπαρτιάτες.*», **ΣΤ6** σελ. 22

¹⁸⁴ «*Έμεινε μόνο ο Διάκος με 48 παληκάρια [...], όπως άλλοτε εις την ιδίαν θέσιν έμειναν ακλόνητοι ο Λεωνίδας με τους 300 Σπαρτιάτας δια να εμποδίσουν τα πολυπληθή και τότε Περσικά στρατεύματα*» **ΣΤ1** σελ.95

«*Εγνώριζεν, ότι εις την ιδίαν θέσιν, όπου εμάχετο αυτός τώρα είχε πέσει ο Λεωνίδας με τους τριακοσίους του*», **ΣΤ4** σελ.72

«*Ο αριθμός των νεκρών εκείνης της μάχης υπελογίσθη εις τριακοσίους. Ούτως ανενεώθη η μεγαλειώδης θυσία του Λεωνίδα με τους τριακοσίους Σπαρτιάτας ύστερα από τόσα χρόνια.*», **ΣΤ19** σελ.69

Επίσης στα **ΣΤ27** σελ.48, **ΣΤ25** σελ.69, **ΣΤ23**σελ.64, **ΣΤ11** σελ.62, **ΣΤ7** σελ. 74

¹⁸⁵ **ΣΤ4** σελ.109, **ΣΤ25** σελ.105, **ΣΤ11** σελ.96

¹⁸⁶ **ΣΤ5** σελ. 55

¹⁸⁷ «*Ο Βύρων [...]έγραψε διάφορα ποιήματα εις τα οποία ενώ ανυμνούσε την δόξαν και το μεγαλείον της αρχαίας Ελλάδος, εθρήνει συγχρόνως δια την δουλειαν και την κατάπτωσην της ενδόξου αυτής Χώρας.*», **ΣΤ1** σελ.121

Μολών Λαβέ του Σπαρτιάτη βασιλιά¹⁸⁸ και ίδιας αποφασιστικότητας και σημασίας με αυτό του Κων/νου Παλαιολόγου στον Μωάμεθ τον Β΄ το 1453¹⁸⁹. Οι σύγχρονοι εχθροί μας είναι οι απόγονοι παλαιότερων¹⁹⁰ και τους αντιμετωπίζουμε δίνοντας τις μάχες μας ακριβώς στα ίδια μέρη¹⁹¹ και στα ίδια στενά, διότι γνωρίζουμε τις «αχίλλειες πτέρνες» μας, αυτές που πάντοτε προσπαθούν οι εχθροί μας να εκμεταλλευτούν¹⁹². Οι νίκες μας παραλληλίζονται με άλλες της αρχαιότητας¹⁹³, όπως και οι ήττες μας εξαιτίας μιας αναίσχυντης προδοσίας¹⁹⁴.

Η ελληνική Φυλή δεν καταβάλλεται ποτέ. Είναι ταγμένη να δημιουργεί «νέους Μαραθώνες και Θερμοπύλες»¹⁹⁵. Παραδειγματίζεται και μιμείται από τις ηρωικές πράξεις του παρελθόντος, όπως έκανε στην περίπτωση της εκ νέου δημιουργίας του Ιερού Λόχου στη Μολδοβλαχία¹⁹⁶.

« Μεγάλοι ποιηταί και καλλιτέχνηι ανεγνώριζαν τον πολιτισμόν των αρχαίων Ελλήνων και έτρεφον μεγάλην συμπάθειαν προς την Ελλάδα...», **ΣΤ4** σελ.97

¹⁸⁸ « Διότι εκείνο το Όχι, το νεότερον Μολών Λαβέ, το είπαν όλοι οι Έλληνες και τα παιδιά και κάθε τι έμψυχον είτε άψυχον, που κατοικεί εις την ιεράν και ένδοξον αυτήν χώραν, που λέγεται Ελλάς.», **ΣΤ1** σελ.170

« Το ΟΧΙ αυτό δεν ήτο μια λέξις του βασιλέως[...] Ητο η ανάστασις του «Μολών λαβέ» του Λεωνίδα εις τας Θερμοπύλας», **ΣΤ4** σελ.138.Επίσης στα **ΣΤ7** σελ.131, **ΣΤ10** σελ.116, **ΣΤ26** σελ.168, **ΣΤ16** σελ.71-72

¹⁸⁹ **ΣΤ16** σελ.160, **ΣΤ12** σελ.148, **ΣΤ17** σελ.130

¹⁹⁰ Οι Βούλγαροι κατά την Κατοχή « Υπερέβαλλον εις βιαιοπραγίας και εγκλήματα τας βαρβάρους ορδάς του προγόνου των Κρούμου .Αλλά και οι νεότεροι Ούνοι (εν. Γερμανοί) δεν υστέρησαν εις βαρβαρότητας.» **ΣΤ1** σελ.172

.Επίσης: « Οι θρασύδειλοι Βούλγαροι[...] απόγονοι του Κρούμου και του Σαμουήλ, εισήλθον εις την Μακεδονία μας, ελεηλάτησαν, πυρπόλησαν...», **ΣΤ7** σελ.133

¹⁹¹ « Κατά τας μάχας αυτάς (Εσκή-Σεχίρ, Αφιόν Καραχισάρ, Σαγγάριο),η ανδρεία του στρατού μας ήτο αφάνταστος. Ενεθυμείτο ότι εις αυτά τα ίδια μέρη η Βυζαντινή αυτοκρατορία επολέμει τον ίδιο εχθρό», **ΣΤ17** σελ.124

¹⁹² « Το Σαραντάπορο[...] έχει μεγάλη στρατιωτική σημασία, γιατί είναι η μόνη ομαλή διάβασι από την Θεσσαλία στην Μακεδονία. Από εκεί πέρασε και ο Ξέρξης το 480π.Χ. ...], **ΣΤ4** σελ.102

« Στις 10 Ιουλίου με κυκλωτική κίνησι του στρατού μας έπεσαν τα περίφημα στενά της Κρέσνας. Στο ίδιο μέρος , είχε νικήσει τους Βουλγάρους κι ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος», **ΣΤ15** σελ.116

¹⁹³ «Ο ελληνικός στόλος εις τον κόλπον του Γέροντα[...] συνήψεν μεγάλην ναυμαχίαν [.../ ομοίαν εις την σημασίαν με την ναυμαχίαν της Σαλαμίνας και διεσκόρπισε τον εχθρικόν στόλον», **ΣΤ7** σελ.104

« Οι ναυτικοί μας, ήρωες της Ελληνικής επαναστάσεως[...] εδόξασαν την Ελλάδα και ανανέωσαν τας δάφνας των Σαλαμινομάχων», **ΣΤ8** σελ.16

¹⁹⁴ « Αυτούς, ο Γούσης, σαν άλλος Εφιάλτης, τους ωδήγησε τη νύκτα από κάποιο κρυφό μονοπάτι...», **ΣΤ15** σελ.33

« Για 100 πουγγιά σαν άλλος Εφιάλτης, ο Γούσης ωδήγησε 1200 Τουρκαλβανούς[...] στα νώτα των Σουλιωτών», **ΣΤ27** σελ.30

¹⁹⁵ **ΣΤ4** σελ.126

¹⁹⁶ « Πολλοί νέοι σπουδαστές εγκατέλειψαν τα θρανία και ίδρυσαν τον Ιερόν Λόχον κατ' απομίμησιν του ιερού λόχου των Θηβαίων...», **ΣΤ7** σελ.57

« Οι νέοι αυτοί απετέλεσαν τον Ιερό Λόχο, όπως οι αρχαίοι Θηβαίοι κι εφορούσαν την ίδια στολή.», **ΣΤ15** σελ.39 και στα **ΣΤ16** σελ.55, **ΣΤ11** σελ.47

Το πνεύμα των εγχειριδίων σχετικά με την επίδραση της αρχαιότητας στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των νεώτερων Ελλήνων αντικατοπτρίζεται πλήρως στο παρακάτω απόσπασμα από το εγχειρίδιο των Ράλλη- Τοξόπουλου (ΣΤ₂₄): *«Οι νεώτεροι Έλληνες γνήσιοι απόγονοι των προγόνων τους, που επολέμησαν τους Πέρσες στο Μαραθώνα, στη Σαλαμίνα, στις Θερμοπύλες και στις Πλαταιές, γνήσιοι απόγονοι των ηρωικών Βυζαντινομάχων, που επολέμησαν τους Πέρσες, τους Αβάρους, τους Άραβες, τους Σελτζούκους και Οθωμανούς Τούρκους, γνήσιοι απόγονοι των αγωνιστών του 1821, των ηρωικών Μακεδονομάχων, γνήσια παιδιά των πολεμιστών του 1912-1913, φέροντας στους ώμους μια βαρειά κληρονομιά, ξεσηκώθηκαν όλοι και στάθηκαν στο πλευρό του βασιλιά»¹⁹⁷.*

¹⁹⁷ ΣΤ₂₄ σελ.114

Δ5. Βασιλεία- Δημοκρατία- Κοινοβουλευτισμός

Ο βασιλικός θεσμός, αναμφίβολα, είναι το πολίτευμα το οποίο κυριαρχεί στα σχολικά εγχειρίδια, γεγονός απόλυτα φυσιολογικό αφού πραγματεύονται μια ιστορική περίοδο κατά το μεγαλύτερο μέρος της οποίας η βασιλεία, συγκεκριμένα η Συνταγματική μοναρχία, ήταν το πολίτευμα της χώρας. Δεν προξενεί λοιπόν ιδιαίτερη εντύπωση που τα περισσότερα από αυτά, επιλέγουν τον βασιλικό θεσμό ως κριτήριο περιοδολόγησης της ιστορικής τους ύλης στην εξέταση της περιόδου του ανεξάρτητου ελληνικού βασιλείου. Έτσι η κατανομή της ύλης γίνεται σε περιόδους με βάση τις βασιλείες του Όθωνα, του Γεωργίου του Α΄, του Κωνσταντίνου, του Γεωργίου του Β΄ και του Παύλου. Σε αρκετά από αυτά, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, η περίοδος της Ελλάδας ως ανεξάρτητο κράτος δεν αρχίζει με τον Καποδίστρια αλλά με την έλευση του Όθωνα¹⁹⁸.

Η σύντομη περίοδος της διακυβέρνησης του νεοσύστατου κράτους από τον Καποδίστρια αποτιμάται θετικά αλλά ωστόσο δε λείπουν οι αναφορές στον εγωιστικό¹⁹⁹ και αυταρχικό του χαρακτήρα²⁰⁰, στο λάθος του να «θελήσει να διοικήσει δικτατορικά»²⁰¹, στα «μοναρχικά του φρονήματα»²⁰², στην αδυναμία του να «εκτιμήσει την ψυχολογία του Έλληνα»²⁰³ και στην υποτίμηση του ελληνικού λαού μη αναγνωρίζοντάς του την ικανότητα να συμμετάσχει στα «του οίκου του»²⁰⁴. Όλα αυτά, καθώς και η διάλυση της Βουλής και η απογύμνωση των προκρίτων και οπλαρχηγών από κάθε εξουσία²⁰⁵, παρουσιάζονται ως οι αιτίες που οδήγησαν στη δολοφονία του²⁰⁶.

¹⁹⁸ ΣΤ7, ΣΤ15, ΣΤ18, ΣΤ21, ΣΤ22, ΣΤ23, ΣΤ24, ΣΤ26

¹⁹⁹ ΣΤ14 σελ.90

²⁰⁰ ΣΤ1 σελ.156, ΣΤ12 σελ.126

²⁰¹ ΣΤ22 σελ.106

²⁰² ΣΤ28 σελ.74

²⁰³ ΣΤ13 σελ.132

²⁰⁴ «Είχε την ιδέα πως ο ελληνικός λαός δεν ήταν ικανός να κυβερνήσει ο ίδιος τον εαυτό του», ΣΤ14 σελ.90

« Πίστευε πως δημοκρατικό πολίτευμα δεν ήταν ακόμη κατάλληλο για την Ελλάδα», ΣΤ28 σελ.74

²⁰⁵ « Έκαμε το λάθος να περιφρονήσει τους καπεταναίους, που είχαν αγωνισθεί για την πατρίδα και ήταν γεμάτοι πληγές. Δεν τους έδωσε αξιώματα, ούτε κτήματα...», ΣΤ22 σελ.106

²⁰⁶ « Τα πολιτικά και διοικητικά αυτά μέτρα δυσαρέστησαν τους προκρίτους και τους ναυτικούς, οι οποίοι ήθελαν να έχουν ιδιαίτερα προνόμια, και ήρχισαν να φανερώνουν σημάδια ανυπακοής», ΣΤ4 σελ.124

Σε άλλα όμως εγχειρίδια βλέπουμε να δικαιολογούνται οι χειρισμοί του Καποδίστρια και να υιοθετείται η άποψη πως πράγματι ο ελληνικός λαός ήταν ανώριμος για να διοικηθεί με δημοκρατικούς θεσμούς²⁰⁷. Ιδιαίτερα στο εγχειρίδιο της χούντας (ΣΤ₂₆), βλέπουμε μια πλήρη δικαιολόγηση των ενεργειών του Καποδίστρια με φρασεολογία τέτοια που θυμίζει εμφανώς τη δικαιολόγηση της επιβολής της «εθνοσωτήριας επανάστασης» από τους συνταγματάρχες²⁰⁸. Η αμάθεια του λαού²⁰⁹, η απειθαρχία του²¹⁰, καθώς και η άρνηση των μέχρι τότε προνομιούχων να απαρνηθούν τα προνόμιά τους²¹¹, οι σχέσεις εξουσίας δηλαδή και η σύγκρουση συμφερόντων που έλκουν την καταγωγή τους από την εποχή της δουλείας, ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στη δολοφονία του Κυβερνήτη και στη μετέπειτα αναρχία από την οποία μας έβγαλαν πάλι οι Μ. Δυνάμεις διορίζοντας πλέον βασιλιά εφόσον το πείραμα της μη μοναρχικής διακυβέρνησης απέτυχε²¹².

Ο Όθωνας ως πρώτης μονάρχης της Ελλάδος αναγνωρίζεται ως τίμιος και αγαθός²¹³ που αγαπούσε τη χώρα²¹⁴ και φρόντισε για τις τέχνες και τα γράμματα, ιδρύοντας Πανεπιστήμιο²¹⁵, αλλά ταυτόχρονα ήταν απόλυτος και αυταρχικός μονάρχης²¹⁶ που ακόμα και όταν υποχρεώθηκε να δώσει Σύνταγμα « ανακατευτόταν

« Η δυσaréσκεια των προκρίτων σιγά-σιγά μετεβλήθη σε φανερή αντίδραση [...]και επαναστάτησαν», ΣΤ₁₃ σελ.132

²⁰⁷ « Γρήγορα όμως είδε πως ο ελληνικός λαός, έπειτα από σκλαβιά 400 χρόνων, δεν ήταν ώριμος να διοικηθεί μόνος του. Για αυτό διέλυσε τη Βουλή και επήρε όλη την εξουσία στα χέρια του», ΣΤ₁₅ σελ. 100-101

²⁰⁸ «Ο λαός τον εδέχθη ως Μεσσίαν και ηνέχθη το «πραξικόπημα», και «Ούτος παρεδέχτο βεβαίως τους ελευθέρους θεσμούς, αλλά έλεγεν ότι» ήτο επικίνδυνον εις βρέφος να δοθή ζυράφιον», ΣΤ₂₆ σελ.127

²⁰⁹ «Δυστυχώς όμως, επειδή ο κόσμος εκείνην την εποχήν ήτο αμαθής, ο Καποδίστριας ήτο αναγκασμένος να φαίνεται αυταρχικός δια να επιβάλη τας θελήσεις του», ΣΤ₁ σελ.156

²¹⁰ « Οι Έλληνες όμως δεν είχαν συνηθίσει εις την τάξιν και την πειθαρχίαν. Ενόμιζον ότι ελευθερία είναι να πράττη έκαστος ό,τι θέλει και να μη υπακούη εις τους ανωτέρους του και τους νόμους.», ΣΤ₁₆ σελ. 137. Επίσης στο ΣΤ₈ σελ. 109

²¹¹ « Δεν κατώρθωσεν όμως να ευχαριστήση όλους τους Έλληνας και προπάντων τους προκρίτους και τους παλιούς οπλαρχηγούς, οι οποίοι ήθελαν να έχουν εξαιρετικήν θέσιν και ιδιαίτερα προνόμια, ενώ ο Κυβερνήτης ήθελεν όλοι οι πολίται να είναι ίσοι απέναντι των νόμων», ΣΤ₁₉ σελ.121-122

²¹² « Μετά τη δολοφονίαν, ήρχισε νέος εμφύλιος πόλεμος. Αι τρεις δυνάμεις επενέβησαν και πάλιν και διώρισαν βασιλέα της Ελλάδος τον Όθωνα», ΣΤ₄ σελ.124. Επίσης στα ΣΤ₁ σελ.157, ΣΤ₅ σελ.95 ΣΤ₆ σελ.66

²¹³ ΣΤ₇ σελ.121, ΣΤ₁₅ σελ.105, ΣΤ₁₆ σελ. 139, ΣΤ₂₅ σελ.125, ΣΤ₂₈ σελ.77, ΣΤ₈ σελ.112

²¹⁴ « Ο Όθωνας αγαπούσε την Ελλάδα που την έλεγε Πατρίδα του...», ΣΤ₆ σελ.68, ΣΤ₅ σελ. 96, ΣΤ₂₅ σελ.125,

²¹⁵ ΣΤ₂₅ σελ. 125, ΣΤ₇ σελ.121, ΣΤ₁₂ σελ.128, ΣΤ₁₄ σελ.91, ΣΤ₁₉ σελ.123,

²¹⁶ « Ο Όθωνας είχεν ένα μεγάλο ελάττωμα. ήθελεν να κυβερνά δικτατορικώς, ως απόλυτος μονάρχης και να μη δίδη λόγον εις κανέναν δια τας πράξεις του», ΣΤ₈ σελ.112

στην πολιτική και στην καλπονόθευση κατά τις εκλογές»²¹⁷. Αλλού διαβάζουμε ακόμα πιο σκληρούς χαρακτηρισμούς, όπως « ήτο ανίκανος να λάβη σοβαράς αποφάσεις»²¹⁸, μα οι πιο πολλές επικριτικές αναφορές γίνονται για την περίοδο της αντιβασιλείας διότι οι Βαυαροί δεν μπόρεσαν να καταλάβουν τον ελληνικό λαό, δεν τον αγάπησαν, κυβέρνησαν απολυταρχικά και παραγκώνισαν τους αγωνιστές²¹⁹. Είναι άξιο να αναφερθεί πως μόνο σε ένα εγχειρίδιο βρήκαμε τον όρο « βαυαροκρατία»²²⁰, ενώ σε άλλο παρουσιάζεται η περίοδος αυτή να έχει τα χαρακτηριστικά της υποδούλωσης²²¹.

Σε γενικές γραμμές, σε όλα σχεδόν τα εγχειρίδια δεν αμφισβητείται η αγάπη του Όθωνα για την Ελλάδα. Κάποια του πιστώνουν τη Μεγάλη Ιδέα και την προσπάθεια ανασύστασης της βυζαντινής αυτοκρατορίας²²² και αποδίδουν την έξωσή του όχι στον απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησής του αλλά σε πολιτικούς λόγους²²³.

Εκεί που όλα τα εγχειρίδια συμφωνούν, είναι στον επόμενο βασιλιά της χώρας, τον Γεώργιο τον Α΄. Για αυτόν μόνο θετικά σχόλια υπάρχουν. Έτσι παντού παρουσιάζεται ως ηγεμόνας με εξαιρετικά προσόντα²²⁴, φιλειρηνικός, αξιαγάπητος²²⁵, με εξαιρετική μόρφωση και διπλωματικές ικανότητες²²⁶, ο οποίος κατανόησε και

²¹⁷ ΣΤ₁₀ σελ.98.Επίσης στο ΣΤ₃ σελ.161, ΣΤ₁₄ σελ.92, ΣΤ₁₅ σελ. 104, ΣΤ₂₀ σελ.109, ΣΤ₁₈ σελ.125

²¹⁸ ΣΤ₁ σελ. 158.

Επίσης: « Ο Όθων δεν είχε τα ανώτερα χαρίσματα που πρέπει να έχει ένας καλός ηγεμών», ΣΤ₈ σελ.11

²¹⁹ « Οι Βαυαροί ούτε διέγνωσαν τα έθιμα και τον χαρακτήρα του λαού, δια τούτο έγιναν μισητοί εις τους Έλληνας. Επίσης επάταξαν τους αντιθέτους και κατεδίκασαν εις θάνατον τους Κολοκοτρώνη και Πλαπούταν.», ΣΤ₄ σελ.125

« Καθώς δεν εγνώριζον ούτε την γλώσσαν, ούτε τον χαρακτήρα του λαού, έγιναν συντόμως μισητοί», ΣΤ₂₆ σελ.135

« Οι ξένοι είχαν μισηθή πολύ από τους Έλληνες», ΣΤ₂₂ σελ.111

²²⁰ ΣΤ₁₆ σελ.140

²²¹ «Η κατάσταση έμοιαζε σαν να είμασταν υπόδουλοι σε μια ξένη Κυβέρνηση και ξένους αξιωματούχους, που έκαναν στον τόπο μας ό,τι ήθελαν εκείνοι», ΣΤ₂₂ σελ.110

²²² «...όνειρό του ήταν ν' απελευθερωθούν όλες οι υπόδουλες ελληνικές χώρες, να μεταφέρη την έδρα του στην Κων/πολη και ν' αναστήση την παλιά Βυζαντινή αυτοκρατορία. Το όνειρο αυτό που ονομάστηκε Μεγάλη Ιδέα έθρεψε το Έθνος 100 περίπου χρόνια», ΣΤ₉ σελ. 121

« Η μεγαλύτερα επιθυμία των ήτο να μεγαλώσουν το κράτος και να ελευθερώσουν τους υποδούλους Έλληνας», ΣΤ₆ σελ.68, ΣΤ₁₂ σελ.129 και στο ΣΤ₁₆ σελ.139, ΣΤ₁₉ σελ.123

²²³ ΣΤ₆ σελ.68, ΣΤ₅ σελ.97

²²⁴ «Ο νέος βασιλεύς εκοσμίετο με εξαιρετικά προσόντα. Ήτο φιλειρηνικός, ψύχραιμος και κοσμοαγάπητος», ΣΤ₈ σελ.114,

²²⁵ « Ο λαός τον ηγάπα και δια την καλήν του διοίκησιν και διότι ήτο απλός εις τους τρόπους και διότι ηγάπησε την Ελλάδα ως αληθινή του Πατρίδα», ΣΤ₇ σελ.122 και στο ΣΤ₁₆ σελ.142

²²⁶ « Είχε μόρφωσι εξαιρετική και ήταν αγαπητός σ'όλες τις αυλές των Ευρωπαϊκών κρατών», ΣΤ₆ σελ.68

σεβάστηκε την ιδιοσυγκρασία του ελληνικού λαού²²⁷ και κυβέρνησε για πενήντα χρόνια με γνώμονα το Σύνταγμα²²⁸. Δημοκρατικός και φιλοπρόοδος²²⁹, έξυπνος και φρόνιμος²³⁰, καθιέρωσε τη Συνταγματική Μοναρχία²³¹ και κατά τη βασιλεία του «το κράτος προώδευσε, εμεγάλωσε και εδοξάσθη»²³². Είναι πρότυπο βασιλιά και υπόδειγμα συνταγματικού μονάρχη αν και στο εγχειρίδιο του Ι. Καμπαλά (ΣΤ₁₅) διαβάζουμε πως «εκράτησε όσο κανείς άλλος βασιλιάς, το κύρος του θρόνου ψηλά από τα κόμματα κι όσο του ήταν δυνατό απέφευγε να διαλύη τη Βουλή»²³³. Διακρίνουμε εδώ έναν υπαινιγμό του συγγραφέα σε σχέση με τα όρια της τήρησης του Συντάγματος από τον βασιλιά, αφού προφανώς κατά την άποψή του υπήρχαν και περιπτώσεις που η μη τήρησή του ήταν αναπόφευκτη.

Στο απυρόβλητο μένει ο Γεώργιος ο Α΄ ακόμα και στην ανάγνωση των αιτιών της επανάστασης του Γουδή, αφού όλα αναφέρονται στη δυσαρέσκεια των αξιωματικών για την πολιτική γραμμή των κομμάτων πάνω στα εθνικά ζητήματα και μόνο σε δύο εγχειρίδια είδαμε να αναφέρεται ως ένα από τα αιτήματα των στασιαστών η απομάκρυνση των πριγκίπων από τη στρατιωτική ηγεσία της χώρας²³⁴. Όλα τα εγχειρίδια συμφωνούν πως «ο Γεώργιος αγαπούσε το λαό του γνησίως και ειλικρινώς. Ως έμβλημά του είχε: Ισχύς μου η αγάπη του λαού μου.»²³⁵ και θεωρούν

²²⁷ «Ο Γεώργιος ο Α΄ κατενόησεν, όσο ουδείς άλλος, τον χαρακτήρα του λαού του και εκυβέρνησεν επί 50 έτη με φρόνησιν και πίστη εις το Σύνταγμα», ΣΤ₄ σελ.127 και ΣΤ₁₀ σελ.99

²²⁸ ΣΤ₂₇ σελ.95

²²⁹ «Ήτο δημοκρατικός και φιλοπρόοδος και ετήρησε πιστότατα το Σύνταγμα.», ΣΤ₁₉ σελ.125 και ΣΤ₁₄ σελ.93

²³⁰ ΣΤ₅ σελ.106

²³¹ ΣΤ₂₆ σελ.138

²³² ΣΤ₁₉ σελ.125

²³³ ΣΤ₁₅ σελ.106

²³⁴ «Περισσότερο απ' όλους αισθάνθηκαν την ταπείνωση του Κράτους οι αξιωματικοί[...] Δεν κατηγορούσαν μόνον τους πολιτικούς, αλλά και το παλάτι γιατί οι πρίγκηπες είχαν όλες τις ανώτερες θέσεις στο στρατό και το στόλο και εξεχώρισαν τους αξιωματικούς σε ευνοούμενος και μη», ΣΤ₃ σελ.175

«Την επομένην εκήρυξαν επανάστασι κατά της κυβερνήσεως, εξήτησαν να φύγουν οι πρίγκηπες από τον στρατό και το ναυτικό...», ΣΤ₁₅ σελ.112

²³⁵ ΣΤ₁₃ σελ.138

μεγάλη συμφορά το άδοξο τέλος του²³⁶. Το δε εγχειρίδιο της χούντας (ΣΤ₂₆), βλέπει «ξένον δάκτυλον» στη δολοφονία του²³⁷.

Ο Κωνσταντίνος, ως διάδοχος, εξυμνείται στα περισσότερα εγχειρίδια για τη στρατιωτική του οξυδέρκεια²³⁸ και για τις νίκες που επέτυχε ως αρχηγός του ελληνικού στρατού κατά τους βαλκανικούς πολέμους²³⁹. Ως βασιλιάς, αλλού αποκαλείται ως ο Κωνσταντίνος ο Α΄ και αλλού ως Κωνσταντίνος ΙΒ΄²⁴⁰, υποδηλώνοντας έτσι πως αποτελεί τον βασιλέα που θα συνεχίσει την παράδοση των συνονόματων του βυζαντινών αυτοκρατόρων και θα εκπληρώσει τις μεγαλοϊδεατικές προσδοκίες του έθνους. Η διαμάχη του με τον Βενιζέλο, όπου δεν αποσιωπάται²⁴¹, αντιμετωπίζεται διπλωματικά κρατώντας ίσες αποστάσεις μεταξύ των δύο²⁴², καταλογίζοντας όμως σε αυτήν τη μικρασιατική καταστροφή²⁴³.

Μετά την εννιάχρονη παρένθεση δημοκρατικής διακυβέρνησης της χώρας, η επαναφορά στο θρόνο του Γεωργίου του Β΄ εμφανίζεται στα σχολικά εγχειρίδια ως η μόνη σταθεροποιητική λύση²⁴⁴. Ο Γεώργιος ο Β΄ εξάιρεται για το ρόλο του κατά τον

²³⁶ « Ένα θλιβερότατο γεγονός γεμίζει ανείπωτη λύπη τους Έλληνας[...]. Ο βασιλεύς Γεώργιος, ο οποίος έμεινε στη Θεσ/νίκη άγρυπνος φρουρός των Ελληνικών δικαίων, δολοφονείται από ένα ανισόροπο Έλληνα, το Σχινά...», ΣΤ₁₃ σελ.142

« Ο ελληνικός λαός αγάπησε τον Γεώργιο τον Α΄ και έκλαψε πικρά στο θάνατό του», ΣΤ₂₄ σελ.98

²³⁷ « Ο δολοφόνος ήτο όργανον ζένης προπαγάνδας, συνελήφθη και ηυτοκτόνησε», ΣΤ₂₆ σελ.151

²³⁸ « Νους στρατιωτικός και πραγματικός στρατιωτής ο Κων/νος, είχε εμπνεύσει την πεποίθησι και την πίστι του στρατού στην ικανότητά του και η παρουσία του ηλέκτριζε κι εσκοπίζε το θάρρος και τον ενθουσιασμό», ΣΤ₅ σελ.111 και στα ΣΤ₄ σελ.132, ΣΤ₂₂ σελ.119, ΣΤ₂₇ σελ.100

²³⁹ « Τα ελληνικά στρατεύματα υπό την λαμπράν ηγεσίαν του διαδόχου Κων/νου απέπλυνον την ήτταν του 1897...», ΣΤ₇ σελ.125

²⁴⁰ Στα ΣΤ₃, ΣΤ₇, ΣΤ₁₀, ΣΤ₁₁, ΣΤ₁₅, ΣΤ₂₃

²⁴¹ « Όταν άρχισε ο μεγάλος πόλεμος, η Ελλάδα έμεινε ουδέτερη ως το 1917. Τότε εμεσολάβησαν πολλά γεγονότα, παραιτήθηκε ο Κων/νος κι άφησε το θρόνο στο γιο του Αλέξανδρο», ΣΤ₁₅ σελ.119

²⁴² « Η διαφωνία Βασιλιά και Κυβερνήτη ήταν δυστύχημα για την Ελλάδα γιατί και οι δυο είχαν προσφέρει πολλές υπηρεσίες στην Πατρίδα τους», ΣΤ₃ σελ.183

« Η καταραμένη διαφωνία έβλαψε πολύ την Ελλάδα γιατί ανέπτυξε μεταξύ του λαού πείσματα και μίση που χρειάσθησαν πολλά χρόνια να σβήσουν», ΣΤ₂₇ σελ.106

²⁴³ « Η απαισία διαιρέσις μας συνετέλεσεν εις την μεγάλην αυτήν Εθνικήν συμφοράν μας: την Μικρασιατικήν καταστροφήν του Αυγούστου του 1922», ΣΤ₁₇ σελ.125

« Σημειώθηκε διαφωνία που χώρισε τον ελληνικό λαό σε δύο παρατάξεις. Αυτό έγινε αφορμή μεγάλης εσωτερικής και επιζήμιας αναταραχής...», ΣΤ₅ σελ.115

« Ο βασιλεύς Κων/νος ήθελε να μείνη ουδέτερα, δια να μη πάθη καταστροφάς. Ο Βενιζέλος όμως επέμεινε να υπάγη με το μέρος των Αγγλων[...] η διαφωνία έφερε μεγάλην ζημιά εις τον τόπον», ΣΤ₁₈ σελ.139. Επίσης στο ΣΤ₂₀ σελ.127

²⁴⁴ « Στα 1935 ξαναγύρισε στο θρόνο του[...] Κατόρθωσε να αποκτήση και πάλι την αγάπη και την εμπιστοσύνη του ελληνικού λαού. Οι περιοδείες, που έκανε για να μάθη από το στόμα των κατοίκων της χώρας, τις ανάγκες και τις επιθυμίες των εργατών, των γεωργών, των υπαλλήλων[...] εδημιούργησαν στις ψυχές των Ελλήνων ένα βαθύ αίσθημα αγάπης και σεβασμού για το λατρεμένο τους βασιλιά...», ΣΤ₂₄ σελ.111

Β' Παγκόσμιο Πόλεμο,²⁴⁵ πολλά εγχειρίδια του πιστώνουν το ΟΧΙ στον κατακτητή²⁴⁶ και όλα σχεδόν μνημονεύουν τη συμβολή του στη συγκρότηση αντίστασης στη Μέση Ανατολή²⁴⁷. Μοναδική παραφωνία το εγχειρίδιο των Πάτση – Σίβα (ΣΤ₂₂), το οποίο δεν περιέχει καμία αναφορά, πέραν του ονόματός του ως βασιλέα, σε αυτόν. Εγκωμιαστικές αναφορές υπάρχουν και για τον βασιλιά Παύλο καθώς και για τη Φρειδερίκη²⁴⁸ και πολλά εγχειρίδια κλείνουν την ιστορική τους αφήγηση υμνώντας τις προσπάθειες των βασιλέων για την ανασυγκρότηση της χώρας²⁴⁹.

Η μοναδική μειωτική αναφορά σε εκπρόσωπο του θρόνου υπάρχει στο εγχειρίδιο της χούντας (ΣΤ₂₆), το οποίο αναφερόμενο στον τελευταίο βασιλιά της δυναστείας τον Κωνσταντίνο τον Β' γράφει: «Ο νεαρός και άπειρος βασιλιάς δεν είχαν την πείρα, αλλ' ούτε το σθένος να επιβληθή. Η χώρα εφέρετο κατά κρημνού»²⁵⁰.

Στον αντίποδα τώρα του βασιλικού θεσμού, οι περίοδοι δημοκρατικής διακυβέρνησης της χώρας από την ανεξαρτησία της και μετά, χρεώνονται ως περίοδοι αστάθειας, διχόνοιας και ακυβερνησίας²⁵¹ και οι φορείς της εξουσίας, δηλαδή τα πολιτικά κόμματα, θεωρούνται από την αρχή της δημιουργίας τους ως «υποκινούμενα» από «ξένα συμφέροντα»²⁵². Δρουν υστερόβουλα, με γνώμονα μόνο το κομματικό τους συμφέρον, υπονομεύοντας πολλές φορές την ίδια την εθνική

²⁴⁵ « Καθ' όλη τη διάρκεια του αγώνα στη Κρήτη, ευρίσκονταν στο μέσο του μαχόμενου στρατού και του κρητικού λαού ο ηρωικός Βασιλιάς Γεώργιος Β' και η κυβέρνησις», ΣΤ₁₅ σελ.134

²⁴⁶ «Από το στόμα του αγαπημένου της βασιλιά Γεωργίου Β' αντήχησε η άρνηση[...] ΟΧΙ» ΣΤ₂₄ σελ.113
« Την ιδίαν ημέραν απέθνησκεν ο Γεώργιος ο Β'.Ο λαός εκήδευσε με καταφανές αίσθημα πένθους τον Βασιλέα του ΟΧΙ», ΣΤ₁₁ σελ.142

²⁴⁷ «Ο βασιλεύς και η Κυβέρνησις κατέφυγον εις την Αίγυπτον και από εκεί εξηκολούθησαν τον αγώνα των εις το πλευρόν των συμμάχων», ΣΤ₂₅ σελ. 138. Επίσης στα ΣΤ₂₇ σελ.109, ΣΤ₂₀ σελ.131, ΣΤ₁₂ σελ.144, ΣΤ₆ σελ.77, ΣΤ₇ σελ.133

²⁴⁸ «Υπό την αρχηγίαν του ακαμάτου Βασιλέως Παύλου του Α' και της λαοφιλεστάτης βασιλίσης Φρειδερίκης[...] κατέφεραν αλλεπάλληλα κτυπήματα κατά του εχθρού στο Βίτσι, Γράμμο...», ΣΤ₁₃ σελ.151

« Πριν τελειώσει η επίθεσις στο Γράμμο[...] έφθανε εκεί η βασιλισσά μας Φρειδερίκη κι έδωσε θάρρος στους μαχόμενους και στους κατοίκους», ΣΤ₁₅ σελ.141. Επίσης στο ΣΤ₁₇ σελ.138

²⁴⁹ « Η πατρίδα μας[...] προσπαθεί κάτω από την καθοδήγησι του λατρεμένου της βασιλιά Παύλου και της Βασιλίσσας Φρειδερίκης να ξαναφταιξή ό,τι καταστρεμμένο άφησε πίσω του ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος κι ο εμφύλιος με τα επακόλουθά τους», ΣΤ₂₄ σελ.124. Επίσης στο ΣΤ₂₁ σελ.128

²⁵⁰ Αναφέρεται στα γεγονότα του 1965, ΣΤ₂₆ σελ.180

²⁵¹ Αναφορικά με τον μεσοπόλεμο: «Τα κομματικά ξανάρχισαν πάλι και η χώρα έμεινε σχεδόν ακυβέρνητη», ΣΤ₃ σελ.187

²⁵² « Οι πολιτικοί αρχηγοί, και ο λαός ακόμα, είχαν χωρισθή σε τρία κόμματα: Το Αγγλικό, το Γαλλικό και το Ρωσικό[...] Πολύ φταίνε για τη διχόνοια αυτή οι Μ. Δυνάμεις. Κάθε μία απ' αυτές υποστήριζε το φιλικό της κόμμα και ήθελε αυτό να κυβερνάη για να έχουν την Ελλάδα με το μέρος τους.», ΣΤ₂₂ σελ.109

ασφάλεια και την ακεραιότητα της χώρας²⁵³. Οι πολιτικοί, φορείς και πρόσωπα, κατηγορούνται για ανικανότητα και δειλία²⁵⁴.

Υιοθετείται ξεκάθαρα πολλές φορές η άποψη πως ο λαός είναι ανώριμος για δημοκρατικές διαδικασίες, πως τα ελαττώματα της φυλής καθιστούν ανέφικτη την δημοκρατική διακυβέρνηση²⁵⁵ και λόγω όλων αυτών, όλες οι δημοκρατικές διαδικασίες αποτυγχάνουν και οδηγούν σε αναρχία, χάος, ακυβερνησία και καταστροφή²⁵⁶. Στο πλαίσιο αυτό συνήθως δικαιολογούν τις τελούμενες πραξικοπηματικές προσπάθειες του 20^{ου} αιώνα²⁵⁷.

Από πολιτικούς άνδρες μόνο ο Ελευθέριος Βενιζέλος²⁵⁸ μνημονεύεται σε όλα τα εγχειρίδια ενώ υπάρχουν πολύ λίγες αναφορές (μόνο 5!) για τον Χ. Τρικούπη²⁵⁹ και σε ελάχιστα, ονομαστικές απλώς αναφορές στους Δεληγιάννη,

²⁵³ «Ο Ιμβραήμ απεβιβάσθη εις την Μεθώνην[...]/Δυστυχώς η Ελληνική Κυβέρνησις, δεν εσκέφθη, ποίος κίνδυνος απειλούσε τον Αγώνα. Ήτο απασχολημένη με την κατάληψιν του φρουρίου των Πατρών, με το θρίαμβό της κατά της αντιπάλου Κυβερνήσεως και με τα χρήματα, που έφθασαν από το β' δάνειον της Αγγλίας.», **ΣΤ₁** σελ.133

²⁵⁴ « [...]την εποχήν που εκινδύνευε η Επανάστασις από τον Δράμαλη[...] η Κυβέρνησις έδειξε λιποψυχίαν και αντιπατριωτικήν διαγωγήν, διότι εγκατέλειψε τον αγώνα και κατέφυγε εις δυο πλοία...», **ΣΤ₈** σελ.77

« Οι υπουργοί, οι πολιτικοί, η Κυβέρνησις, τρομαγμένοι εγκατέλειψαν το Άργος και κατέφυγον εις ένα πλοίο...», **ΣΤ₄** σελ.90 όπως και στα **ΣΤ₅** σελ.71, **ΣΤ₆** σελ. 54, **ΣΤ₁₂** σελ.91

²⁵⁵ « Φοβερή διχόνοια παρουσιάστηκε ανάμεσα στους αρχηγούς του Αγώνα. Όλοι ήθελαν τα πρωτεία της Αρχής και κανένας δεν υπότασσε το εγώ του στους άλλους», **ΣΤ₉** σελ.93

²⁵⁶ « Ο Γεώργιος ο Β' [...]επραγματοποίησε γνησίας εκλογάς με αποτέλεσμα να δημιουργηθή πανσπερμία πολιτικών κομμάτων[...] έτσι δεν ηδύνατο να σχηματισθή βιώσιμος κυβέρνηση.», **ΣΤ₂₆** σελ.164

« Έγινε τότε δημοκρατία εις την Ελλάδα[...] Αι επαναστάσεις διαδέχοντο η μια την άλλην, ο λαός δε τέλος εβαρύνθη και εξήτησε δια δημοψηφίσματος τον βασιλέαν του», **ΣΤ₇** σελ.130

« Υπό το Δημοκρατικό πολίτευμα έζησεν ο ελληνικός λαός μέχρι το 1935, εν μέσω εσωτερικών ανωμαλιών. Δια τούτο[...] ο λαός επανέφερεν με δημοψηφίσματος βασιλέα Γεώργιο Β'», **ΣΤ₁₇** σελ.128

²⁵⁷ «Ο τότε πρωθυπουργός Αλ. Παπαναστασίου εκήρυξε τη δημοκρατίαν. Επηκολούθησε χαώδης κατάστασις και ο στρατηγός Πάγκαλος εκήρυξεν δικτατορίαν», **ΣΤ₂₆** σελ.163. Επίσης στο ίδιο:

«...η εκτραχνομένη πολιτική κατάστασις ωδήγησαν τον Ιωάννην Μεταζάν να κηρύξη την δικτατορίαν», σελ.164

²⁵⁸ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά: «Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος έφερε για Κυβερνήτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο[...]που υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους πολιτικούς, δεινός ρήτορας και εξαιρετικός διπλωμάτης» **ΣΤ₆** σελ.70. Επίσης στα **ΣΤ₁₂** σελ.135, **ΣΤ₂₀** σελ.120

« [...] αρκετοί αξιωματικοί τον είχαν γνωρίση στην Κρήτη και τον ήξεραν πως είναι πολιτικός δυνατός και τολμηρός.», **ΣΤ₂₈** σελ. 90

« Ο Βενιζέλος πραγματικά φάνηκε άξιος για το έργο που ανέλαβε. Διόρθωσε την εσωτερική διοίκηση, φρόντισε για τα οικονομικά, έκαμε προστατευτικούς νόμους για τα εργατικά ζητήματα [...], παρήγγειλε νέα πλοία και αγόρασε άφθονο πολεμικό υλικό.», **ΣΤ₂₇** σελ.100-101

« Ένα άξιο παιδί του ηρωικού λαού μας, ο Ε. Βενιζέλος, έστησε την γαλανόλευκη από το Ταίναρο ως τον Αίμο», **ΣΤ₂₂** σελ.124

²⁵⁹ «Ο Τρικούπης ήτο πολιτικός δραστήριος, εργατικός, και πολύ φιλοπρόοδος. [...]ηθέλησε να κάμει την Ελλάδα σύγχρονον πολιτισμένον κράτος. Εφρόντισε λοιπόν να της αυξήση τα έσοδα και να επιβάλη αυστηράν οικονομία εις τα δημόσια χρήματα, ωργάνωσεν στρατόν και στόλον, έκαμε νέους δρόμους

Τσαλδάρη, Παπανδρέου. Αυτή η αποσιώπηση δείχνει κατά τη γνώμη μας, τις σαφείς προτιμήσεις των σχολικών συγγραφέων σχετικά με το πόσοι και ποιοι πολιτικοί ήταν άξιοι να συμπεριληφθούν στα βιβλία τους και να μείνει έτσι στην ιστορία το όνομα και το έργο τους.

αμαζιτούς, εμεγάλωσε το σιδηροδρομικόν δίκτυον[...] Ο Τρικούπης ελάμπρυνε την βασιλείαν του Γεωργίου του Α' [...] όσο κανείς άλλος πολιτικός», **ΣΤ8** σελ.117,
 « Ο Τρικούπης[...] έριξε όλες του τις δυνάμεις στην εσωτερική διοργάνωση του Έθνους[...] Ηθέλησε να λύση το οικονομικό πρόβλημα με δάνειον με καλούς όρους. Επειδή δεν το πέτυχε , έβαλε φόρους[...] αναγκάστηκε να κηρύξη την πτώχευση το 1893», **ΣΤ10** σελ.104
 « Ήταν ανώτερος άνθρωπος , με ισχυράν θέλησιν και ορθάς αντιλήψεις[...] Κατά πρότον επέτυχε την καθιέρωσιν του συστήματος της κοινοβουλευτικής διακυβερνήσεως[...] Αλλά και την εθνικήν άμυναν εφρόντισεν[...] Όλα αυτά όμως απήτησαν μεγάλας δαπάνας και εκαλύφθησαν με δάνεια και φόρους. Τελευταία ο Τρικούπης είπε το περίφημον: «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν», **ΣΤ26** σελ.142-143
 Επίσης απλή αναφορά στο όνομά του υπάρχει και στα **ΣΤ7** σελ.123, **ΣΤ28** σελ.86, **ΣΤ15** σελ.110,

Δ6. Η σκιαγράφηση του «εχθρού»

*«Ο ξένος ιδωμένος σαν τέρας ή ζώο ανήκει
σ' ένα στερεότυπο που αντέχει στο χρόνο.»²⁶⁰*

Φεντερίκο Μαγιόρ, Γενικός Διευθυντής UNESCO

Ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας των σχολικών εγχειριδίων δεν αποτελεί φαινόμενο που απαντάται μόνο στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στις σύγχρονες κοινωνίες, ο ρόλος του σχολείου δεν περιορίζεται στην απλή μετάδοση γνώσεων αλλά και στην προετοιμασία της ένταξης των μαθητών στο κοινωνικό «γίγνεσθαι» με γνώμονα πάντα τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες²⁶¹. Σε αυτό το πλαίσιο, η καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, ως κύριος στόχος του μαθήματος της ιστορίας σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα, συνδέεται άμεσα με την εικόνα του «εθνικού εαυτού» ο οποίος όμως καθορίζεται πάντα σε αντιδιαστολή με την εικόνα κάθε φορά του «άλλου», του «εχθρού». Η ανωτερότητα του «εθνικού εαυτού» αναδεικνύεται μέσα από τη σύγκρισή του με τον εκάστοτε «εχθρό» που σχεδόν πάντα παρουσιάζεται με στερεοτυπικό και κυρίως αρνητικό τρόπο²⁶².

Ο «άλλος», ο «εχθρός», αλλάζει ανάλογα με την εξεταζόμενη ιστορική περίοδο, όμως ο «διαχρονικός» εχθρός των Ελλήνων αναντίρρητα είναι οι Τούρκοι²⁶³. Ο υπερτονισμός των ελαττωμάτων ή των βιαιοτήτων των Τούρκων θεωρείται αναγκαίος έτσι ώστε «να αποκτήσει η ίδια η Επανάσταση την επιθυμητή της έννοια: οι θυσίες άξιζαν, η νέα κατάσταση σαφώς είναι καλύτερη κ.λ.π. Ένας καλός «Άλλος» θα αποτελούσε οξύμωρο σχήμα, παραλογοισμό, ανυπέβλητη αντίφαση»²⁶⁴. Έτσι στα σχολικά εγχειρίδια της ΣΤ' δημοτικού που μελετήσαμε οι Τούρκοι παρουσιάζονται σαν μια νομαδική φυλή που η μόνη τους ασχολία είναι ο πόλεμος²⁶⁵. Δεν είχαν καμιά σχέση με ασχολίες πιο «πολιτισμένες», όπως είναι το

²⁶⁰ Στενού Κατερίνα, *Εικόνες του Άλλου, Η ετερότητα: Από τον μύθο στην προκατάληψη*, Αθήνα 1998 σελ.9

²⁶¹ Βλέπε σχετικά Φραγκουδάκη Α. , *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης , Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Αθήνα 1985

²⁶² Βλέπε σχετικά Αβδελά Έφη, *Ιστορία και σχολείο*, Αθήνα 1998, σελ.52-60

²⁶³ Κουλούρη Χ. , *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις*, Αθήνα 1988, σελ.395

²⁶⁴ Μηλλάς Ηρ. , *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων, Σχολικά βιβλία, Ιστοριογραφία, Λογοτεχνία και Εθνικά στερεότυπα*, Αθήνα 2005, σελ.301

²⁶⁵ ΣΤ₁₂ σελ. 10, ΣΤ₄ σελ. 24, ΣΤ₂₆ σελ. 19, ΣΤ₂₀ σελ.16

εμπόριο και οι τέχνες²⁶⁶. Είναι άπιστοι,²⁶⁷ απολίτιστοι και βάρβαροι²⁶⁸, θρησκευτικά φανατισμένοι²⁶⁹, σκληροί²⁷⁰, άδικοι²⁷¹, ύπουλοι²⁷², εκδικητικοί²⁷³, αμόρφωτοι²⁷⁴, άπληστοι²⁷⁵, τεμπέληδες, αμαθείς και νωθοί²⁷⁶, που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις πολιτικές και διπλωματικές ανάγκες του κράτους τους με την πολιτισμένη Ευρώπη χωρίς την βοήθεια των Ελλήνων²⁷⁷. Δεν σέβονται και δεν αποδίδουν δικαιοσύνη²⁷⁸. Οργανώνουν σκλαβοπάζαρα²⁷⁹, προσπαθούν να εξοντώσουν τον ελληνισμό με το παιδομάζωμα και με αναγκαστικούς εξισλαμισμούς²⁸⁰, έχουν άγρια ένστικτα και διαπράττουν φριχτά εγκλήματα (σφαγές, απαγχονισμούς κ.λ.π.)²⁸¹. Φέρονται απάνθρωπα²⁸², σκυλεύουν τα πτώματα των αντιπάλων τους²⁸³ και σκοτώνουν αδιακρίτως γυναίκες και παιδιά. Προβαίνουν σε λεηλασίες²⁸⁴, βανδαλισμούς²⁸⁵ και καταστροφές έμψυχων και άψυχων²⁸⁶, πολλές φορές όμως την ώρα όμως που έρχονται αντιμέτωποι με τους επαναστατημένους Έλληνες

²⁶⁶ ΣΤ₇ σελ. 15, ΣΤ₁₀ σελ. 18

²⁶⁷ ΣΤ₇ σελ. 10

²⁶⁸ ΣΤ₅ σελ. 5, ΣΤ₆ σελ. 7, ΣΤ₂₅ σελ. 10, ΣΤ₁ σελ. 142, ΣΤ₂₃ σελ. 17, ΣΤ₁₂ σελ. 10, ΣΤ₁₉ σελ. 13, ΣΤ₂₅ σελ.11, ΣΤ₂₂ σελ.74, ΣΤ₂₀ σελ.12

²⁶⁹ ΣΤ₅ σελ. 5, ΣΤ₆ σελ. 7, ΣΤ₇ σελ. 10, ΣΤ₁₀ σελ. 61, ΣΤ₁₁ σελ. 11

²⁷⁰ ΣΤ₂₄ σελ. 8,

²⁷¹ ΣΤ₂₄ σελ. 8

²⁷² «Ο Αλής επειδή κατάλαβε ότι δεν ήταν εύκολο να πείσει το Σούλι με πόλεμο κατά μέτωπο, μεταχειρίστηκε την κατεργαριά και την απάτη», ΣΤ₂₄ σελ. 27. Επίσης στα ΣΤ₆ σελ. 22, ΣΤ₁ σελ. 56

²⁷³ «Μόλις έμαθε ο Σουλτάνος την επανάσταση της Στερεάς, έστειλε δεκαπέντε χιλιάδες Αλβανούς[...]Οι δυστυχησμένοι Έλληνες δέχτηκαν όλη τη μανία των Τούρκων...», ΣΤ₂₄ σελ. 20. Επίσης στα ΣΤ₆ σελ. 20, ΣΤ₇ σελ. 35, ΣΤ₁ σελ. 36, ΣΤ₁₉ σελ. 36, 59, ΣΤ₁₁ σελ. 56, ΣΤ₈ σελ. 24, ΣΤ₂₀ σελ.43, ΣΤ₂₁ σελ.27, ΣΤ₁₆ σελ.60

²⁷⁴ ΣΤ₇ σελ. 20, ΣΤ₂₄ σελ. 18, ΣΤ₁₉ σελ. 21, ΣΤ₁₁ σελ. 26, ΣΤ₈ σελ. 17, ΣΤ₄ σελ. 24, ΣΤ₂₆ σελ. 19, ΣΤ₂₈ σελ.7, ΣΤ₂₂ σελ.25, ΣΤ₂₀ σελ.16, ΣΤ₂₁ σελ.23, ΣΤ₁₆ σελ.27

²⁷⁵ ΣΤ₂₅ σελ. 10

²⁷⁶ ΣΤ₆ σελ. 11, ΣΤ₉ σελ. 11,

²⁷⁷ «Από Ασιατικό κράτος η Τουρκία τώρα με την υποδούλωσι της Ελλάδος έγινε Ευρωπαϊκό και σαν τέτοιο δεν μπορούσε παρά να έρθη σε διάφορες σχέσεις με τους Ευρωπαίους. Αλλά για να το κάνει αυτό, θα έπρεπε να έχη ανθρώπους μορφωμένους[...]. Αλλά πού να τους βρη;», ΣΤ₆ σελ. 11. Επίσης στα ΣΤ₇ σελ. 20, ΣΤ₁₀ σελ. 15, ΣΤ₄ σελ. 24

²⁷⁸ «Οι Τούρκοι καθήδες πάντα έδιναν το δίκαιο στον Τούρκο», ΣΤ₆ σελ. 7. Επίσης στα ΣΤ₇ σελ. 10, ΣΤ₁₂ σελ. 14

²⁷⁹ ΣΤ₅ σελ. 88, ΣΤ₆ σελ. 8, ΣΤ₂₄ σελ. 8,

²⁸⁰ ΣΤ₅ σελ. 6, ΣΤ₆ σελ. 8, ΣΤ₇ σελ. 10, ΣΤ₁₀ σελ. 10, ΣΤ₁₂ σελ. 12, ΣΤ₁₉ σελ. 12, ΣΤ₂₀ σελ.6

²⁸¹ ΣΤ₆ σελ. 32, 41,49, 70, ΣΤ₇ σελ. 10, 75,85,101,104, ΣΤ₅ σελ. 67, ΣΤ₂₄ σελ. 22, ΣΤ₁₀ σελ. 44, ΣΤ₁₃ σελ. 61, 71, ΣΤ₁₉ σελ. 69, 88, 90, 99, ΣΤ₁₁ σελ. 48, ΣΤ₈ σελ. 48, 81, ΣΤ₄ σελ. 56, ΣΤ₂₆ σελ. 22,70, ΣΤ₂₈ σελ.29, ΣΤ₂₂ σελ.52, ΣΤ₂₁ σελ.51, ΣΤ₁₆ σελ.86

²⁸² «Τους δε ιερείς έδεσαν όλους μαζί και τους έκαυσαν επί μεγάλης πυράς[...]Τας γυναίκας τας γεροντοτέρας τας εκλωτισοπάτησαν οι ιππείς και τας εθανάτωσαν, τας δε νεωτέρας τας επώλησαν σκλάβας», ΣΤ₁ σελ. 125. Επίσης ΣΤ₂₇ σελ.38, ΣΤ₂₀ σελ.21, ΣΤ₂₀ σελ.43,52, ΣΤ₂₁ σελ.58, ΣΤ₁₆ σελ.72

²⁸³ ΣΤ₆ σελ. 32, ΣΤ₇ σελ. 64, ΣΤ₂₄ σελ. 46, ΣΤ₅ σελ. 43, ΣΤ₁ σελ. 87, ΣΤ₁₃ σελ. 61, ΣΤ₁₂ σελ. 60, ΣΤ₁₁ σελ. 52, ΣΤ₄ σελ. 61 ΣΤ₂₀ σελ.45, ΣΤ₁₆ σελ.62

²⁸⁴ ΣΤ₆ σελ. 7, ΣΤ₁ σελ. 116, ΣΤ₂₅ σελ. 76,84, ΣΤ₂₆ σελ. 8,

²⁸⁵ ΣΤ₁ σελ. 86, ΣΤ₁₂ σελ. 58,

²⁸⁶ ΣΤ₆ σελ. 56, ΣΤ₅ σελ. 88, ΣΤ₁₀ σελ. 81, ΣΤ₁₅ σελ. 67, 76, 109, ΣΤ₁₂ σελ. 82, 104, 120, ΣΤ₁₁ σελ. 78, 83, 84, 96, ΣΤ₄ σελ. 84, 104, ΣΤ₂₈ σελ.58, ΣΤ₂₇ σελ.71,72,76, ΣΤ₂₂ σελ.84, ΣΤ₂₀ σελ.75, 77, 84, ΣΤ₂₁ σελ.62, 72, 83, 84, ΣΤ₁₆ σελ.110, 123

δειλιάζουν²⁸⁷. Είναι δόλιοι²⁸⁸ και ανέντιμοι, δεν τηρούν τις συμφωνίες και τις υποσχέσεις τους²⁸⁹, παραβιάζουν τις συνθήκες²⁹⁰ και πάντα συνωμοτούν και συνάπτουν συμμαχίες με τους εχθρούς της Ελλάδας²⁹¹.

Άλλοι χαρακτηρισμοί που τους αποδίδονται είναι: «αιμοβόροι»²⁹², «φιλοχρήματοι»²⁹³, «ραδιούργοι»²⁹⁴, «σκληροτράχηλοι»²⁹⁵, «αιμοδιψείς»²⁹⁶, «πλεονέκτες»²⁹⁷, «χυδαίοι»²⁹⁸, «καθυστερημένοι»²⁹⁹, «πονηροί»³⁰⁰, «πανούργοι»³⁰¹, «αιμοσταγείς τύραννοι»³⁰², «λυσσασμένοι»³⁰³, «αιμοβόρα θηρία»³⁰⁴, «άνανδροι»³⁰⁵, «αιμοχαρείς Ασιάτες»³⁰⁶ με «κακά ένστικτα»³⁰⁷.

Εν ολίγοις δεν είναι άτοπο να ισχυριστούμε πως οι Τούρκοι παρουσιάζονται στα σχολικά βιβλία ως η ενσάρκωση του απόλυτου κακού και το μόνο θετικό που τους πιστώνεται είναι οι πολεμικές τους ικανότητες. Ακόμα και όπου αναφέρονται αρετές μεμονωμένων Τούρκων πολεμιστών, όπως για παράδειγμα ο Ιμπραήμ που παρουσιάζεται ως ικανός, μορφωμένος και με στρατηγικά προσόντα, αμέσως μετά καταγράφονται οι φρικαλεότητες που διέπραξε καθώς και τα κτηνώδη και απάνθρωπα ένστικτά του³⁰⁸.

²⁸⁷ «Οι Τούρκοι κλείστηκαν στα φρούρια, ενώ οι Έλληνες με δάκρυα χαράς φιλούσαν τη σημαία...», ΣΤ₂₄ σελ. 39. Επίσης στο ΣΤ₂₁ σελ.47

²⁸⁸ «Τότε ο Καρά- Αλής έβγαλε μια ψεύτικη προκήρυξη ότι δήθεν ο Σουλτάνος δίνει σε όλους αμνηστία», ΣΤ₁₃ σελ. 88 .Επίσης στα ΣΤ₂₅ σελ. 43, ΣΤ₁₆ σελ.46, 51

²⁸⁹ «Οι Νεότουρκοι υποσχέθηκαν ότι θα δώσουν σε όλες τις φυλές του κράτους , πολιτική ισότητα.[...]αλλά δεν κράτησαν το λόγο τους», ΣΤ₂₄ σελ. 106 . Επίσης στα ΣΤ₇ σελ. 125, ΣΤ₁₀ σελ. 113, ΣΤ₁₃ σελ. 37, ΣΤ₂₆ σελ. 147

²⁹⁰ ΣΤ₅ σελ. 115,

²⁹¹ ΣΤ₁₀ σελ. 105

²⁹² ΣΤ₆ σελ. 22, ΣΤ₇ σελ. 44, ΣΤ₁₀ σελ. 60, ΣΤ₁₂ σελ. 45, ΣΤ₁₁σελ. 41, ΣΤ₂₆ σελ. 37, ΣΤ₂₇ σελ.26, ΣΤ₂₂ σελ.70, ΣΤ₂₀ σελ.30, ΣΤ₂₁ σελ.35, ΣΤ₁₆ σελ.44

²⁹³ ΣΤ₂₅ σελ. 17, 43

²⁹⁴ ΣΤ₂₅ σελ. 43

²⁹⁵ ΣΤ₆ σελ. 22,

²⁹⁶ ΣΤ₆ σελ. 32, ΣΤ₅ σελ. 43, ΣΤ₁₀ σελ. 62

²⁹⁷ ΣΤ₇ σελ. 44, ΣΤ₁₆ σελ.44

²⁹⁸ ΣΤ₂₇ σελ.43

²⁹⁹ ΣΤ₁₆ σελ.27

³⁰⁰ ΣΤ₇ σελ. 44, ΣΤ₁₉ σελ. 46, ΣΤ₁₁σελ. 40, ΣΤ₂₇ σελ.26, ΣΤ₂₁ σελ.35

³⁰¹ ΣΤ₂₈ σελ.21, ΣΤ₁₆ σελ.44

³⁰² ΣΤ₇ σελ. 52, ΣΤ₁₃ σελ. 37, ΣΤ₁₁σελ. 52

³⁰³ ΣΤ₅ σελ. 76, ΣΤ₁₉ σελ. 50, ΣΤ₂₂ σελ.61,

³⁰⁴ ΣΤ₁ σελ. 52, ΣΤ₁₁σελ. 100, ΣΤ₂₁ σελ.36

³⁰⁵ ΣΤ₅ σελ. 60

³⁰⁶ ΣΤ₁₀ σελ. 62

³⁰⁷ ΣΤ₂₀ σελ.30

³⁰⁸ ΣΤ₉ σελ.101

Μετά τους Τούρκους, τη θέση του «προαιώνιου εχθρού» παίρνουν οι Βούλγαροι. Η διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας έχει ως επακόλουθο την διεκδίκηση από μέρους των Βούλγαρων των εδαφών αυτής, κυρίως εις βάρος των ελληνικών διεκδικήσεων. Παρά τη μεσολάβηση περιόδων ύφεσης της εχθρότητας εναντίον των Βούλγαρων, όπως στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, αυτή παραμένει και επανέρχεται δριμύτερη κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου όπως και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, λόγω του σφοδρού αντικομμουνιστικού χαρακτήρα της³⁰⁹. Στο πλαίσιο του αντισλαβισμού, τα σχολικά εγχειρίδια παρουσιάζουν τους Βούλγαρους με μελανά χρώματα και χρησιμοποιούν απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς.

Έτσι παρουσιάζονται ως λαός χωρίς διαμορφωμένη εθνική συνείδηση³¹⁰ (εν αντιθέσει με τους Έλληνες) που με τη βοήθεια της Ρωσίας αυτονομήθηκαν από το Πατριαρχείο και μετέπειτα προσπαθούσαν να αποκτήσουν κρατική υπόσταση. «Δεν ήταν μορφωμένοι, ούτε γράμματα ήξεραν, ούτε πολιτισμό είχαν»³¹¹. Με όπλα τους τις απειλές, την προπαγάνδα³¹², τη βία και τις καταστροφές³¹³ υποχρέωναν τους σλαβόφωνους Έλληνες να δηλώνουν εξαρχηκοί³¹⁴. Ήταν εκδικητικοί,³¹⁵ επίμονοι και πανούργοι³¹⁶, βάρβαροι³¹⁷ και απάνθρωποι³¹⁸, δόλιοι και πλεονέκτες³¹⁹. Η απληστία τους έκανε να στραφούν εναντίον των πρώην συμμάχων τους³²⁰ και να προβούν σε απίστευτες θηριωδίες εναντίον του άμαχου πληθυσμού³²¹. Η αγριότητά τους πολλές

³⁰⁹ Βλέπε σχετικά : Κουλούρη Χρ, *Φανατισμός, Δογματισμός, Συγκρότηση ταυτότητας. Μια προσέγγιση στο λόγο των σχολικών εγχειριδίων*, σελ.144-155, *Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης* <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.543> (ημ. πρόσβασης 3/5/19)

³¹⁰ «Οι Βούλγαροι ως ο 1870 δεν είχαν συνείδηση εθνική», ΣΤ₂₈ σελ.84

« Η Βουλγαρική φυλή δεν είχε φανή ακόμη να έχη εθνική συνείδηση, ούτε είχαν εντοπίους αρχηγούς. Οι Ευρωπαίοι την εθεωρούσαν απλώς, ως ένα Χριστιανικό λαόν, ανάμεσα εις τους άλλους της Βαλκανικής.», ΣΤ₁₁ σελ.126

³¹¹ ΣΤ₂₂ σελ.118, ΣΤ₂₁ σελ.117

³¹² ΣΤ₂₂ σελ.118, ΣΤ₂₁ σελ.117, ΣΤ₁₅ σελ.111

³¹³ ΣΤ₂₀ σελ.117, ΣΤ₁₆ σελ.145

³¹⁴ «Με φοβερή προπαγάνδα , ακόμα και δια της βίας ανάγκαζαν τους Έλληνες κατοίκους της Μακεδονίας να δεχθούν τη γλώσσα και τη θρησκεία τους», ΣΤ₂₇ σελ.98 .Επίσης στα ΣΤ₁₉ σελ.129, ΣΤ₁₅ σελ.111, ΣΤ₈ σελ.119, ΣΤ₁ σελ.161

³¹⁵ ΣΤ₂₈ σελ.87

³¹⁶ « Ο Βούλγαρος στρατηγός Θεοδωρόφ, με επιμονή και πανουργία κατόρθωσε να μπει και ο βουλγαρικός στρατός στη Θεσσαλονίκη.», ΣΤ₂₈ σελ.91

³¹⁷ ΣΤ₂₀ σελ.133, ΣΤ₁₅ σελ.117, ΣΤ₂₄ σελ.121, ΣΤ₉ σελ.128

³¹⁸ ΣΤ₂₇ σελ.98

³¹⁹ « Μόνο οι Βούλγαροι φάνηκαν δόλιοι και πλεονέκτες», ΣΤ₂₇ σελ.103, 105. Επίσης στο ΣΤ₂₁ σελ.120, ΣΤ₁₆ σελ.150, ΣΤ₁₂ σελ.138, ΣΤ₈ σελ.126

³²⁰ ΣΤ₂₈ σελ.95, ΣΤ₂₇ σελ.10 ΣΤ₁₅ σελ.1114, ΣΤ₂₀ σελ.117, ΣΤ₁₆ σελ.150, ΣΤ₁₉ σελ.133, ΣΤ₁₄ σελ.99, ΣΤ₁₃ σελ.143, ΣΤ₄ σελ.132, ΣΤ₂₆ σελ.152

³²¹ ΣΤ₂₁ σελ.117, ΣΤ₁₉ σελ.129,139, ΣΤ₁₄ σελ.114, ΣΤ₁₂ σελ.138, ΣΤ₈ σελ.127, ΣΤ₂₄ σελ.104, ΣΤ₉ σελ.128

« Στη Δράμα οι Βούλγαροι έκαψαν πολλά χωριά το 1941 και έσφαζαν πολλές χιλιάδες σε δύο νύχτες μονάχα.», ΣΤ₂₁ σελ.127

φορές ξεπερνούσε και αυτή των Τούρκων³²². Στο εγχειρίδιο του Αγγελόπουλου (ΣΤ₁) διαβάζουμε χαρακτηριστικά: « *Ανεκδιήγητα είναι τα όργανα της βουλγαρικής κατοχής εις τας Ελληνικάς εκείνας χώρας. Αι λεηλασίες, αι σφαγαί, αι πυρπολήσεις οικιών, οι βασανισμοί και τα παντός είδους δεινά των δυστυχών Ελλήνων είναι ανωτέρα πάσης περιγραφής. Υπερέβαλλον εις βιαιοπραγίας και εγκλήματα τας βαρβάρους ορδάς του προγόνου των Κρούμου*»³²³.

Άλλοι χαρακτηρισμοί που τους αποδίδονται είναι: «θρασύδειλοι»³²⁴, «παράσιτα τσακάλια»³²⁵, «αιμοβόροι»³²⁶, «αιμοχαρείς»³²⁷, «μανιασμένοι»³²⁸, «ύπουλοι»,³²⁹ «απαιτητικοί»³³⁰, «καταχθόνιοι»³³¹, «όργανα Ρώσων και Τούρκων»³³², «φιλόδοξοι»³³³, «μεγαλομανείς»³³⁴, «παράλογοι»³³⁵, «θρασείς»³³⁶, «αχάριστοι»³³⁷, «άπληστος κακός γείτονας»³³⁸.

Η νοηματοδότηση των Βουλγάρων ως «εχθρός» παραμένει στα σχολικά εγχειρίδια και κατά την μεταπολεμική περίοδο, μέσα από την κατασκευή ενός καινούριου εχθρού που οι «προαιώνιοι εχθροί» μας δημιούργησαν ως άλλον «Δούρειο Ίππο» έτσι ώστε να αφανίσουν την εθνική μας συνείδηση και ταυτότητα. Πλέον το Έθνος κινδυνεύει από έναν «εσωτερικό εχθρό» τον κομμουνισμό. Οι κομμουνιστές παίρνουν τη σκυτάλη του «εχθρού», του «άλλου», εκπροσωπώντας με τη σειρά τους το απόλυτο κακό. Οι κίνδυνοι του «εκσλαβισμού» είναι ορατοί και κυρίως μόνιμοι, όπως και τα μέτρα αντιμετώπισής του.

« Κατά την υποχώρησι από την Αν. Μακεδονία οι Βούλγαροι έδειξαν μεγάλη βαρβαρότητα[...] δεν ελυπόνταν ούτε τα βρέφη». ΣΤ₁₅ σελ.117

³²² « Οι Βούλγαροι έκαναν άγριες σφαγές εις βάρος των Ελλήνων της Μακεδονίας μας και ξεπέρασαν σε βαρβαρότητα και τους Τούρκους ακόμη», ΣΤ₂₂ σελ.118, ΣΤ₂₁ σελ.117

³²³ ΣΤ₁ σελ.172

³²⁴ ΣΤ₇ σελ.133

³²⁵ «[...]κουβάλησαν μαζί τους (οι Γερμανοί) σαν παράσιτα τσακάλια και τους αιμοβόρους Βούλγαρους...», ΣΤ₂₇ σελ.109

³²⁶ ΣΤ₂₇ σελ.109, ΣΤ₁₆ σελ.157

³²⁷ ΣΤ₁₀ σελ.105,114

³²⁸ ΣΤ₂₀ σελ.118,

³²⁹ ΣΤ₁₁ σελ.129,134

³³⁰ ΣΤ₂₀ σελ.122, ΣΤ₂₄ σελ.107

³³¹ ΣΤ₂₁ σελ.119, ΣΤ₁₁ σελ.129

³³² ΣΤ₁₁ σελ.127

³³³ ΣΤ₁₁ σελ.134

³³⁴ ΣΤ₁₁ σελ.134

³³⁵ ΣΤ₁₀ σελ.108

³³⁶ ΣΤ₁₁ σελ.134

³³⁷ ΣΤ₁₀ σελ.108

³³⁸ ΣΤ₁₅ σελ.116

Ο «εσωτερικός εχθρός» κάνει την εμφάνισή του ήδη από τον μεσοπόλεμο³³⁹ και απειλεί την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, την εθνική υπόσταση και συνείδηση³⁴⁰. Οι κομμουνιστές εξορμούν από τις εχθρικές χώρες των βορείων συνόρων μας³⁴¹, δρουν κατά παραγγελία των «εξωτερικών εχθρών»³⁴² προωθώντας τα δικά τους συμφέροντα³⁴³. Δρουν υστερόβουλα, μονοπωλώντας τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα με μοναδικό σκοπό την μετά τον πόλεμο επικράτησή τους³⁴⁴.

Διαπράττουν φρικτά εγκλήματα εις βάρος ομοεθνών τους³⁴⁵. Τα εγκλήματα που τους καταλογίζονται κατά την περίοδο του εμφυλίου καλύπτουν όλο το φάσμα της παρανομίας. Έτσι κατηγορούνται για ανταρσία κατά την νόμιμη κυβέρνηση της χώρας³⁴⁶, αρπαγές³⁴⁷, εμπρησμούς, αναγκαστική στρατολόγηση του πληθυσμού³⁴⁸, δολοφονίες, σφαγές³⁴⁹, παιδομάζωμα³⁵⁰. Ακόμα και όταν το Έθνος τους δείχνει την επιείκειά του, αυτοί αμετανόητοι εξακολουθούν την άνομη και αντεθνική τους δράση³⁵¹. Τα εγχειρίδια τους αποκαλούν «συμμορίτες», «ληστοσυμμορίτες», «κομμουνιστοσυμμορίτες» ή ακόμα και με τα τρία συνθετικά μαζί «κομμουνιστοληστοσυμμορίτες». Τα επίθετα που συνοδεύουν κάθε αναφορά σε αυτούς, κουβαλούν ένα εξαιρετικά αρνητικό φορτίο τονίζοντας κυρίως τις εκτός

³³⁹ ΣΤ₁₈ σελ.128

³⁴⁰ « Οι συμμορίται ήσαν Έλληνες ,τους οποίους εξώπλιζον και έστελλον εναντίον της πατρίδος μας οι βόρειοι γείτονές μας, οι οποίοι ηγωνίζοντο μεταπολεμικώς δια να αποσπάσουν τα Ελληνικά εδάφη της Μακεδονίας.», ΣΤ₁₆ σελ.158

³⁴¹ « Εάν επετύγχανον τα σχέδια των βορείων εχθρών μας, η Ελληνική φυλή θα εξηφανίζετο από προσώπου γης.», ΣΤ₁₂ σελ.145, ΣΤ₄ σελ.140, ΣΤ₁₅ σελ.140, ΣΤ₁₆ σελ.158, ΣΤ₁₈ σελ.136

³⁴² ΣΤ₁₃ σελ.149, ΣΤ₁₅ σελ.140,142, ΣΤ₁₆ σελ.158, ΣΤ₂₄ σελ.123

³⁴³ « Ο απαίσιος τρίτος γύρος υπό τη μορφή του συμμοριτοπολέμου εζητούσε πάλι[...] να παραδώση την αιωνίαν Ελλάδα στη βουλμία των Σλαβικών λαών», ΣΤ₁₃ σελ.151

³⁴⁴ « Οι Βούλγαροι προσεπάθησαν με τας Κομμουνιστικές δυνάμεις να εξοντώσουν εις την κατεχόμενην ακόμη Ελλάδα τας ομάδας της Εθνικής Αντιστάσεως.», ΣΤ₁₉ σελ.141. Επίσης στα ΣΤ₁₅ σελ.138, ΣΤ₁₃ σελ.149, ΣΤ₁₈ σελ.136, ΣΤ₂₆ σελ.170

³⁴⁵ ΣΤ₁₅ σελ.141

³⁴⁶ « Οι εχθροί της Ελλάδος ώθησαν τους οργανωμένους Σλαβοκομμουνιστάς[...]να επαναστατήσουν κατά του επίσημου κράτους, δια να κυβερνήσουν», ΣΤ₁₉ σελ.141

³⁴⁷ ΣΤ₁₅ σελ.142, ΣΤ₂₆ σελ.174

³⁴⁸ ΣΤ₂ σελ.146

³⁴⁹ ΣΤ₂₁ σελ.128, ΣΤ₂₆ σελ.172

³⁵⁰ « Και σαν να μην έφθαναν όλα αυτά με βάρβαρες απαγωγές εμάζευναν ελληνόπουλα και τα έστελναν σε χώρες του Σιδηρού Παραπετάσματος. Εκεί τα εκσλάβιζαν και τα προετοίμαζαν να επανδρώσουν τον συμμοριακό στρατό.[...] Αυτό το απαίσιο παιδομάζωμα είναι πιο εγκληματικό από το γνωστό μας της Τουρκοκρατίας γιατί το έκαναν Έλληνες...» , ΣΤ₁₅ σελ.141. Επίσης στα ΣΤ₈ σελ.138, ΣΤ₁₈ σελ.137 ΣΤ₂₆ σελ.176

³⁵¹ ΣΤ₁₉ σελ.142

χώρας ρίζες τους όπως : «ξενόδουλοι»³⁵², «ξενοκίνητοι»³⁵³, «εθνοκτόνοι»³⁵⁴, «κακοί» Έλληνες³⁵⁵, «εγκληματίες»³⁵⁶, «διεστραμμένοι»³⁵⁷.

Τους υπόλοιπους εχθρούς που η χώρα αντιμετώπισε στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, δηλαδή τους Γερμανούς και τους Ιταλούς, τα σχολικά εγχειρίδια δεν τους αντιμετωπίζουν όπως τους προαναφερόμενους. Αναφέρουν βέβαια το άδικο της επιθέσεώς τους, τις θηριωδίες που διέπραξαν εναντίον του ελληνικού λαού, εξαίρουν τη γενναιότητα με την οποία ο λαός μας τους αντιμετώπισε, αλλά δεν καταφεύγουν σε στερεοτυπικούς ή φανατικούς χαρακτηρισμούς. Ίσως υποσυνείδητα αποτελούν έναν «παροδικό» εχθρό, σε αντιδιαστολή με τους Τούρκους και τους Βούλγαρους που αποτελούν τους «προαιώνιους» εχθρούς και που η απειλή τους είναι πάντα υπαρκτή.

³⁵² ΣΤ₁₅ σελ.142, ΣΤ₁₃ σελ.151

³⁵³ ΣΤ₁₃ σελ.150

³⁵⁴ ΣΤ₁₃ σελ.150

³⁵⁵ ΣΤ₁₁ σελ.144, ΣΤ₂₁ σελ.128

³⁵⁶ ΣΤ₂₃ σελ.138

³⁵⁷ ΣΤ₁₁ σελ.144

Δ7. Η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και ο «εθνικός εαυτός»

« Η μικρά αλλά ένδοξος πατρίς μας Ελλάς κατοικείται από το 1500 π.Χ. έως σήμερα από τον ελληνικόν λαόν. Οι Έλληνες που κατοικούν εις την χώραν αυτήν επί 3.500 έτη, αποτελούν μίαν φυλήν, έν έθνος. Ο ελληνικός λαός έχει συνεχή ιστορικήν ενότητα από τους παλαιούς χρόνους. Η ενότης αυτή οφείλεται εις το ότι είχε την ιδίαν θρησκείαν, την ιδίαν γλώσσαν και τα ιδανικά της ελευθερίας, της προόδου και του Πολιτισμού. Πολλοί ξένοι, βάρβαροι λαοί, οι οποίοι ηπέιλησαν την ύπαρξιν του ελληνισμού, εξηφανίσθησαν και το Ελληνικό Έθνος εξακολουθεί μέχρι σήμερα να αγωνίζεται δια τα αγαθά της ανθρωπότητος.»³⁵⁸. Το παραπάνω απόσπασμα επαναλαμβάνεται στα περισσότερα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας που μελετήσαμε και αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της ιστορικής αφήγησης. Η σχολική ιστοριογραφία υιοθετεί την αντίληψη του Παπαρρηγόπουλου περί της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού έθνους και την τριμερή διαίρεση της ελληνικής ιστορίας εντάσσοντας σε αυτή και την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

« Η ελληνική Φυλή είναι μία, αδιαίρετη και αναλλοίωτη, από τότε που παρουσιάσθηκε στο προσκήνιο της ιστορίας, έως σήμερα[...] Η Ελλάδα ζη και θα ζη για να υπενθυμίζει σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα ότι αυτή είναι Ιδέα και δεν θα πεθάνη ποτέ»³⁵⁹. Το έθνος, λοιπόν, παρουσιάζεται ως μια συμπαγής και αδιαίρετη οντότητα, που μετρά αιώνες ζωής και που αναμετράται διαρκώς με τους «βαρβάρους» για την υπεράσπιση όχι μόνο της δικής του υπόστασης αλλά και της ανθρωπότητας. Η καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, επομένως, γίνεται με βάση την παραπάνω αδιαπραγμάτευτη παραδοχή. Βάσει αυτής της παραδοχής, το εθνικό παρελθόν εξιδανικεύεται, το παρόν ατενίζεται με αμηχανία και το μέλλον με φόβο³⁶⁰. Η συνέχεια, η ομοιογένεια, η ανωτερότητα και η αντίσταση στις έξωθεν παρεμβάσεις και επιβουλές αποτελούν στοιχεία της διαμορφωθείσας ελληνικής ταυτότητας.

Ιδιαίτερα κατά την περιγραφή της περιόδου της Τουρκοκρατίας η ιστορική αφήγηση κάνει λόγο για ένα έθνος- κράτος που βρέθηκε υπό κατοχή και που ζητά την ανεξαρτησία του³⁶¹. Οι τέσσερις αιώνες σκλαβιάς αποτελούν μια απλή παρένθεση στην αδιάλειπτη ιστορική πορεία του ελληνικού έθνους αφού το νήμα δεν κόπηκε και

³⁵⁸ Γενική ανασκόπησης της ελληνικής ιστορίας, ΣΤ₁₉ σελ.143

³⁵⁹ Γενική ανασκόπησης της ελληνικής ιστορίας, ΣΤ₅ σελ.123

³⁶⁰ Αβδελά Έφη, *Ιστορία και σχολείο*, Αθήνα 1998, σελ.54

³⁶¹ ΣΤ₂₂ σελ.8, ΣΤ₂₄ σελ.6, ΣΤ₂₀ σελ.134

ο ελληνισμός δεν έσβησε με την κατάκτησή του από τους Ρωμαίους αλλά συνέχισε να ζει μέσα στη βυζαντινή αυτοκρατορία³⁶².

Η υπεροχή του ελληνικού πολιτισμού, όπως και η επί τρεις χιλιάδες έτη αδιάλειπτη συνέχειά του, είναι οι βασικές συνιστώσες της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και βάσει αυτών θα αναπαραχθεί και θα νοσηματοδοτηθεί τόσο ο «εθνικός εαυτός» όσο και ο «άλλος». «Οι αναπαραστάσεις του “εθνικού εαυτού” συγκροτούνται σε άμεση αντιδιαστολή με τις αναπαραστάσεις για τους κάθε λογής εθνικούς «άλλους».³⁶³ Τα σχολικά εγχειρίδια αποτυπώνουν την εικόνα του «εθνικού μας εαυτού» με τον ίδιο τρόπο που, όπως περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, καλλιεργούν την εικόνα του εχθρικού «άλλου», δηλαδή στερεοτυπικά και με μεγάλη δόση μονομέρειας και προκατάληψης. Ο «εθνικός εαυτός» είναι πάντα ανώτερος από τον «άλλον», ομοιογενής, αναλλοίωτος και διαχρονικός. Ταυτίζεται πάντα το «καλό» όπως ο «άλλος» εκπροσωπεί σχεδόν πάντα το «κακό».

Έτσι στα σχολικά εγχειρίδια οι Έλληνες αγαπούν και υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον³⁶⁴, αντιστέκονται πάντα στους εχθρούς³⁶⁵, είναι αδάμαστοι³⁶⁶, ανυπότακτοι,³⁶⁷ άφοβοι,³⁶⁸ δραστήριοι³⁶⁹, ακούραστοι³⁷⁰, υπερήφανοι³⁷¹, ανίκητοι³⁷², δυνατοί³⁷³, γενναίοι³⁷⁴, λεβέντες³⁷⁵, ανδρείοι³⁷⁶, ωραίοι³⁷⁷, έξυπνοι και μυαλωμένοι³⁷⁸, φλογεροί και ακράτητοι πατριώτες³⁷⁹, αποφασιστικοί³⁸⁰, ριψοκίνδυνοι³⁸¹, ευγενείς³⁸²,

³⁶² ΣΤ₁₉ σελ.144, ΣΤ₂₈ σελ.3, ΣΤ₂₄ σελ.5, ΣΤ₅ σελ.124

³⁶³ Αβδελά Έφη, ό.π., σελ.35

³⁶⁴ ΣΤ₁₀ σελ.18, ΣΤ₂₂ σελ.17, ΣΤ₁₆ σελ.21, ΣΤ₁ σελ.97,

³⁶⁵ ΣΤ₁₉ σελ.22, ΣΤ₂₂σελ.14, 20, ΣΤ₂₈ σελ.21, ΣΤ₂₄ σελ.11, ΣΤ₁ σελ.21, ΣΤ₂₀ σελ.131, ΣΤ₅ σελ.16

³⁶⁶ ΣΤ₂₂ σελ.21, ΣΤ₂₈ σελ.9, ΣΤ₁₆ σελ.19, ΣΤ₂₄ σελ.12, ΣΤ₈ σελ.38, ΣΤ₁₂ σελ.44

³⁶⁷ ΣΤ₁₀ σελ.16, ΣΤ₁₉ σελ.22,24,44 ΣΤ₂₂ σελ.97, ΣΤ₁₆ σελ.21,24, ΣΤ₁ σελ.51, ΣΤ₅ σελ.16, ΣΤ₁₂ σελ.20

³⁶⁸ ΣΤ₂₂ σελ.23, ΣΤ₂₈ σελ.10, ΣΤ₂₈ σελ.50, 59, ΣΤ₁₆ σελ.89,124, ΣΤ₂₄ σελ.62,66, ΣΤ₅ σελ.79

³⁶⁹ ΣΤ₁₀ σελ.19, ΣΤ₁₉ σελ.19, ΣΤ₂₂ σελ.23,25,48, ΣΤ₁ σελ.31, ΣΤ₂₀ σελ.16, ΣΤ₅ σελ.85, ΣΤ₁₂ σελ.26

³⁷⁰ ΣΤ₂₂ σελ.48, ΣΤ₂₀ σελ.31,

³⁷¹ ΣΤ₁₉ σελ.24, ΣΤ₂₂ σελ.59

³⁷² ΣΤ₁₉ σελ.27, ΣΤ₂₂ σελ.37,71

³⁷³ ΣΤ₂₂ σελ.60, ΣΤ₁₉ σελ.70,

³⁷⁴ ΣΤ₁₀ σελ.29, ΣΤ₁₉ σελ.22,62,78, 91,93 ΣΤ₂₂ σελ.37,55,72,74,86, ΣΤ₂₈ σελ.42, ΣΤ₁ σελ.31,42, ΣΤ₂₀ σελ.70, ΣΤ₂₇ σελ.54

³⁷⁵ ΣΤ₂₂ σελ.49, ΣΤ₁₆ σελ.76, ΣΤ₂₀ σελ.31, ΣΤ₂₀ σελ.52,

³⁷⁶ ΣΤ₁₀ σελ.45, ΣΤ₁₉ σελ.45, ΣΤ₂₂ σελ.55,93, ΣΤ₁₆ σελ.44,73,91,124,156, ΣΤ₁ σελ.95, ΣΤ₅ σελ.73,79, ΣΤ₁₂ σελ.71

³⁷⁷ ΣΤ₂₂ σελ.58

³⁷⁸ ΣΤ₁₀ σελ.47, 57, 66, ΣΤ₁₉ σελ.21, ΣΤ₂₂ σελ.56,60,86, ΣΤ₂₈ σελ.31, 67, ΣΤ₁₆ σελ.58,65,73,101, ΣΤ₁ σελ.31,149, ΣΤ₂₀ σελ.91,120, ΣΤ₁₂ σελ.71,115

³⁷⁹ ΣΤ₁₀ σελ.28,41 ΣΤ₂₂ σελ.58,65,100, ΣΤ₁₆ σελ.43,

³⁸⁰ ΣΤ₂₈ σελ.43, ΣΤ₁₆ σελ.71, ΣΤ₂₀ σελ.58

³⁸¹ ΣΤ₁₆ σελ.85, ΣΤ₁ σελ.63,117, ΣΤ₂₀ σελ.63, ΣΤ₅ σελ.61,81,85, ΣΤ₈ σελ.61,66, ΣΤ₁₂ σελ.81, ΣΤ₂₇ σελ.58

θαρραλέοι³⁸³, συνετοί και σεμνοί,³⁸⁴ επιτήδαιοι³⁸⁵, μεγαλόψυχοι³⁸⁶ έχουν παλικαριά και τόλμη³⁸⁷, δεν παραδίδονται ποτέ³⁸⁸ και προτιμούν τον ηρωικό θάνατο από μια άτιμη και ντροπιασμένη ζωή³⁸⁹, πολεμούν μέχρις εσχάτων³⁹⁰, προκαλούν τον θαυμασμό όλης της ανθρωπότητας³⁹¹, έχουν στρατηγικές ικανότητες³⁹² και ως ημίθεοι³⁹³ εφορμούν πάνω στον εχθρό τον νικούν και τον «καταντροπιάζουν»³⁹⁴.

Αξίζει δε εδώ να αναφερθεί, πως στο εγχειρίδιο της χούντας (ΣΤ₂₆) υπάρχει ιδιαίτερη ενότητα σχετική με τις αρετές αλλά και τα ελαττώματα της ελληνικής φυλής. Αναδεικνύονται ως κυριότερες αρετές των Ελλήνων η φιλοθρησκεία τους, η φιλοπατρία τους και ο φιλελευθερισμός τους, η καρτερία, η αντοχή, η λιτότητα, η αποφασιστικότητα, το «ενθουσιώδες και το ριψοκίνδυνον» του χαρακτήρα τους³⁹⁵. Στον αντίποδα, τα αιώνια ελαττώματά τους είναι η αρχομανία, ο ατομικισμός τους καθώς επίσης «το ασίκορον, το ευμετάβλητον των γνώμων και αποφάσεων, το φίλερι, ο στενός τοπικισμός...»³⁹⁶.

Είναι χαρακτηριστικό δε, πως η οποιαδήποτε αστοχία, αποτυχία, ήττα ή καταστροφή οφείλεται αποκλειστικά σε αυτά τα ελαττώματα, που κρατούν «πίσω» το Έθνος από το «πεπρωμένο» του και όχι στα τυχόν προτερήματα του «άλλου»³⁹⁷.

³⁸² ΣΤ₂₈ σελ.42,

³⁸³ ΣΤ₂₂ σελ.62, ΣΤ₂₈ σελ.49, ΣΤ₅ σελ.79

³⁸⁴ ΣΤ₂₂ σελ.86, ΣΤ₁₆ σελ.71,101,

³⁸⁵ ΣΤ₂₂ σελ.86, ΣΤ₂₈ σελ.48, 65, ΣΤ₅ σελ.55

³⁸⁶ ΣΤ₂₈ σελ.42

³⁸⁷ ΣΤ₁₉ σελ.28,72, ΣΤ₂₂ σελ.20,37,62,65, ΣΤ₂₈ σελ.22, 25, ΣΤ₁₆ σελ.85, ΣΤ₂₄ σελ.105,107,116, ΣΤ₂₀ σελ.32,59,91,120, ΣΤ₈ σελ.50,

³⁸⁸ ΣΤ₁₉ σελ.48,69 ΣΤ₂₂ σελ.92, ΣΤ₂₈ σελ.53, ΣΤ₁₆ σελ.56,71,115, ΣΤ₁ σελ.53,112,159, ΣΤ₂₀ σελ.35,

³⁸⁹ ΣΤ₁₀ σελ.18,33,40,51, 81, 85, ΣΤ₁₉ σελ.50, 69, 103, 109, ΣΤ₂₂ σελ.39, 40,60,96, ΣΤ₂₈ σελ.61, 82, ΣΤ₁₆ σελ.111,143, ΣΤ₂₄ σελ.30, 53,80, 83, ΣΤ₁ σελ.57,60,95,137, ΣΤ₅ σελ.30, ΣΤ₈ σελ.38,54,89, ΣΤ₁₂ σελ.49, ΣΤ₂₇ σελ.48

³⁹⁰ ΣΤ₁₉ σελ.55, ΣΤ₂₂ σελ.47,59,90, ΣΤ₂₈ σελ.29, 38, ΣΤ₁₆ σελ.75, ΣΤ₂₄ σελ.36,99, ΣΤ₁ σελ.78,136, ΣΤ₂₀ σελ.40,51,83, ΣΤ₅ σελ.39,41,53, ΣΤ₈ σελ.44,95,115, ΣΤ₁₂ σελ.55,69,108, ΣΤ₂₇ σελ.76,37

³⁹¹ ΣΤ₁₀ σελ.106, 113, ΣΤ₁₉ σελ.139, ΣΤ₂₂ σελ.40, ΣΤ₁₆ σελ.148,151, ΣΤ₂₄ σελ.120, ΣΤ₂₀ σελ.131, ΣΤ₅ σελ.109,118, ΣΤ₈ σελ.137, ΣΤ₁₂ σελ.136

³⁹² ΣΤ₁₀ σελ.45,71, ΣΤ₁₉ σελ.85,111, ΣΤ₂₂ σελ.54,91, ΣΤ₂₈ σελ.31, ΣΤ₁₆ σελ.65,68,99,124, ΣΤ₂₄ σελ.65, ΣΤ₁ σελ.111,147, ΣΤ₂₀ σελ.67, ΣΤ₅ σελ.45,85, ΣΤ₈ σελ.56, ΣΤ₁₂ σελ.115

³⁹³ ΣΤ₂₂ σελ.59, ΣΤ₁₆ σελ.71, ΣΤ₅ σελ.55,112

³⁹⁴ ΣΤ₂₂ σελ.55, ΣΤ₁₉ σελ.65, ΣΤ₂₈ σελ.91,92,96, 99, ΣΤ₁₆ σελ.64,67, ΣΤ₂₄ σελ.55,77, ΣΤ₁ σελ.85,91, 93, ΣΤ₂₀ σελ.47,49,67,79,82, ΣΤ₅ σελ.47,49,51,113,114, ΣΤ₈ σελ.53,69,123,127, ΣΤ₁₂ σελ.65,67,73,91, ΣΤ₂₇ σελ.50,47

³⁹⁵ ΣΤ₂₆ σελ.135

³⁹⁶ ΣΤ₂₆ σελ.135

³⁹⁷ ΣΤ₂₆ σελ.135

Η έντονα εθνοκεντρική ιστορική αφήγηση αναπαράγεται στα σχολικά ιστορικά εγχειρίδια, επιβάλλεται και παίρνει τη μορφή μιας κοινά αποδεκτής ιστορικής αλήθειας χωρίς κανένα περιθώριο αμφισβήτησης.

Δ8. Η «δύσκολη» δεκαετία 1940-1950

Αρκετές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η δεκαετία 1940-1950 στα σχολικά εγχειρίδια της εποχής. Αυτό εύκολα εξηγείται, αν ληφθεί υπόψη, πως έπρεπε να συμπεριλάβουν στην ιστορική τους αφήγηση γεγονότα πολύ πρόσφατα και πολύ επώδυνα, τόσο για τον ελληνικό λαό όσο βέβαια και για όλη την ανθρωπότητα. Οι μνήμες και τα τραύματα ήταν πολύ νωπά για να μπορεί να υπάρξει μια αντικειμενική καταγραφή και αξιολόγηση των ιστορικών γεγονότων. Δεν υπήρχαν εξάλλου καταγεγραμμένες αξιόπιστες και αντικειμενικές ιστορικές πηγές, ώστε να αντληθούν οι απαιτούμενες για την ιστορική αφήγηση πληροφορίες, οπότε αυτές έπρεπε να αντληθούν από την τρέχουσα επικαιρότητα και ειδησεογραφία. Μην ξεχνάμε άλλωστε πως οι σχολικοί συγγραφείς ήταν κατά κύριο λόγο εκπαιδευτικοί και όχι ιστορικοί, με αποτέλεσμα την υιοθέτηση από μέρους τους μιας ανάγνωσης καθώς και μιας ερμηνευτικής προσέγγισης των γεγονότων ανάλογα με το πολιτικό σκηνικό, το οποίο σημειωτέον ήταν εξαιρετικά ρευστό.

Έτσι παρατηρούνται διαφοροποιήσεις τόσο ως προς το σημείο στο οποίο σταματούν την ιστορική τους αφήγηση όσο και ως προς το ιδεολογικό περιεχόμενο αυτής. Στοιχεία, καταστάσεις και γεγονότα σε άλλα εγχειρίδια αποσιωπούνται και σε άλλα υπερτονίζονται, διαφορετικές εξηγήσεις και ερμηνείες δίνονται και εναλλακτικά ιστορικά σχήματα διαμορφώνονται.

Έτσι κάποια εγχειρίδια επιλέγουν ως τέρμα της ιστορικής αφήγησης το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και την απελευθέρωση της Ελλάδας³⁹⁸ ενώ άλλα φτάνουν μέχρι και τη λήξη του εμφυλίου πολέμου³⁹⁹.

Η περίοδος της δικτατορίας του Μεταξά είναι ένα γεγονός στο οποίο παρατηρούνται σημαντικές παρεκκλίσεις στην παρουσίασή του. Παρόλο που οι απαρχές της ήταν πριν την έναρξη της δεκαετίας που εξετάζουμε, λόγω του ότι συνδέθηκε με την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, λίγα είναι τα εγχειρίδια που

³⁹⁸ ΣΤ₃ (έως τη μικρασιατική καταστροφή), ΣΤ₅, ΣΤ₆, ΣΤ₁₀, ΣΤ₁₄, ΣΤ₂₀, ΣΤ₂₂, ΣΤ₂₅, ΣΤ₂₇, ΣΤ₂₈ (έως τη μικρασιατική καταστροφή, έκδοση 1946)

³⁹⁹ ΣΤ₁ (έως την προσάρτηση της Δωδεκανήσου 1948), ΣΤ₂, ΣΤ₄, ΣΤ₇, ΣΤ₈, ΣΤ₉, ΣΤ₁₁, ΣΤ₁₂, ΣΤ₁₃, ΣΤ₁₅, ΣΤ₁₆, ΣΤ₁₇, ΣΤ₁₈, ΣΤ₁₉, ΣΤ₂₁, ΣΤ₂₃, ΣΤ₂₄, ΣΤ₂₆

την αναφέρουν ως ξεχωριστή περίοδο. Οι περισσότερες αναφορές στον Μεταξά έχουν σχέση με το ρόλο του στην έναρξη του πολέμου για την Ελλάδα. Ιδιαίτερη μνεία σε ξεχωριστό κεφάλαιο στη διακυβέρνηση Μεταξά, γίνεται στο εγχειρίδιο του Μάνιου (ΣΤ₁₇), το οποίο δικαιολογεί την επιβολή της δικτατορίας λέγοντας : « Ο βασιλεύς Γεώργιος ο Β΄ επειδή αντελήφθη τον πολύ μεγάλο κίνδυνον της Ελλάδος από τους κομμουνιστάς... εκάλεσε ως Πρωθυπουργόν τον Ιωάννην Μεταξάν. Ούτος επειδή έβλεπεν ότι τα πολιτικά κόμματα δεν ημπορούσαν να συμφωνήσουν και δια τούτο κομμουνισμός ειργάζετο ελεύθερα , την 4^{ην} Αυγούστου 1936 διέλυσε την Βουλήν και ήρχισε να κυβερνά με το Υπουργικόν Συμβούλιον. Την πράξιν αυτήν ενέκρινε και ο βασιλεύς»⁴⁰⁰. Συνεχίζει εξυμνώντας διακυβέρνησή του:« Η πρώτη ενέργεια ήτο η διοργάνωσις του στρατού[...]. Έστρεψεν την προσοχήν του εις τα δημοσία υπηρεσία, αι οποίαι ελειτούργουν πλέον θαυμάσια, έκαμε κοινωνικάς μεταρρυθμίσεις, εχάρισε τα χρέη των αγροτών προς την Αγροτικήν Τράπεζα[...]. Ίδρυσε τας κοινωνικάς ασφαλίσεις των εργαζομένων[...]. Με αυτά και άλλα μέτρα ανεδημιουργήθη το κράτος μας....»⁴⁰¹. Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και το εγχειρίδιο της επταετίας του Κ. Σακκαδάκη (ΣΤ₂₆)⁴⁰² καθώς και αυτό των Αντωνόπουλου- Παπαευθυμίου (ΣΤ₅)⁴⁰³.

Στο εντελώς αντίθετο άκρο βρίσκονται τα εγχειρίδια των Παπασπύρου (ΣΤ₂₀), Πάτση (ΣΤ₂₁), Πάτση- Σίβα (ΣΤ₂₂), Δαμβουνέλλη- Σακκά (ΣΤ₉) και Δούκα (ΣΤ₁₃) στα οποία δεν υπάρχει αναφορά ούτε καν στο όνομα του Μεταξά. Απουσιάζει πλήρως από την ιστορική αφήγηση η τετραετία 1936-1940. Στα ΣΤ₆, ΣΤ₁₈ και ΣΤ₂₂ δε γίνεται καν αναφορά στο ΟΧΙ ενώ στο ΣΤ₂₀ αναφέρεται πως το ΟΧΙ το είπε ο βασιλιάς με την Κυβέρνηση⁴⁰⁴. Γενικά το ΟΧΙ πιστώνεται στον Μεταξά στα εγχειρίδια ΣΤ₁⁴⁰⁵, ΣΤ₇⁴⁰⁶, ΣΤ₁₇⁴⁰⁷, ΣΤ₂₆⁴⁰⁸, ΣΤ₂₇⁴⁰⁹. Στα υπόλοιπα εγχειρίδια είτε πιστώνεται αποκλειστικά

⁴⁰⁰ ΣΤ₁₇ σελ.128

⁴⁰¹ ΣΤ₁₇ σελ.128-129

⁴⁰² «Η ασυνεννοησία του πολιτικού κόσμου[...] ο θάνατος έμπειρων πολιτικών και η εκτραχνομένη διεθνής κατάστασις ωδήγησαν τον Ι. Μεταξάνα κηρύξη δικτατοριάν. Ο Ι. Μεταξάς εφήρμοσε κοινωνική πολιτικήν και απέβλεψε εις την ανάπτυξιν της χώρας...», ΣΤ₂₆

⁴⁰³ « Ο Ι.Μεταξάς επέτυχε να συντρίψη τον κομμουνιστικό κίνδυνον, να οχυρώση τα σύνορα της χώρας, να επαναφέρη τον στρατό στα καθαυτά καθήκοντά του , να τον οπλίση και να εφοδιάση και να εξυψώση την εργατική και γεωργική τάξι.», ΣΤ₅ σελ.117

⁴⁰⁴ « Η Κυβέρνηση τότε και ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β΄ έδωσαν την περίφημη απάντηση : «Οχι δε θα περάσης», ΣΤ₂₀ σελ. 130

⁴⁰⁵ «Ο Μουσολίνι[...] όταν απήτησε δια του πρεσβευτού του από τον Κυβερνήτην Ιωάννην Μεταξάν διάδρομον και βάσεις εις την Ελλάδ, ευρέθη έκπληκτος προ του υπερηφάνου Οχι που απήτησεν ο Κυβερνήτης...», ΣΤ₁ σελ.169

⁴⁰⁶ « ΟΧΙ, απήτησεν εντόνωσ ο Μεταξάς. ΟΧΙ απήτησεν και ο ελληνικός λαός», ΣΤ₇ σελ.131

⁴⁰⁷ « Ο Ι. Μεταξάς εκείνην την στιγμήν εσκέφθην μόνον την τιμήν της Ελλάδος. Δια τούτο απήτησε με μίαν λέξιν: ΟΧΙ», ΣΤ₁₇, σελ. 130

⁴⁰⁸ ΣΤ₂₆ σελ. 167

στον βασιλιά⁴¹⁰, είτε ως κοινή απάντηση βασιλιά και Μεταξά⁴¹¹. Τέλος σε δύο εγχειρίδια το ΟΧΙ πιστώνεται ως περήφανη απάντηση συνολικά της χώρας⁴¹².

Στη διερεύνηση των αιτιών που οδήγησαν την ανθρωπότητα στον καταστροφικότερο πόλεμο που γνώρισε ποτέ, τα περισσότερα εγχειρίδια καταλήγουν στην άρνηση της Γερμανίας να δεχθεί τους ταπεινωτικούς όρους που της επεβλήθησαν με τη συνθήκη των Βερσαλλιών⁴¹³ και στην φιλοδοξία της Γερμανίας «να πραγματοποιήσει το παγγερμανικόν όνειρο»⁴¹⁴.

Αξίζει εδώ να μνημονεύσουμε ξεχωριστά τρία εγχειρίδια στα οποία παρατηρήσαμε διαφοροποίηση ως προς την ανάλυση των αιτιών του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Στα δύο από αυτά, των Πάτση (ΣΤ₂₁) και Πάτση- Σίβα (ΣΤ₂₂), οι αιτίες έχουν τις ρίζες τους στον ανταγωνισμό μεταξύ Αγγλίας – Γερμανίας⁴¹⁵. Στο δε τρίτο, στο εγχειρίδιο των Γιαννιά- Γιαννάκου (ΣΤ₈), υπάρχει μια τελείως διαφορετική ανάλυση. Ο συγγραφέας του, αφού αναφέρει τον αφοπλισμό που επέβαλλαν οι σύμμαχοι στη Γερμανία μετά την ήττα της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, συνεχίζει: «Τότε επεκράτησεν στη Ρωσία ένα νέον είδος πολιτεύματος ανελεύθερον και τυραννικόν, ο κομμουνισμός [...] Προβλέποντας οι δυτικοί τον κίνδυνον, επέτρεψαν εις την Γερμανίαν να επανεξοπλισθεί δια να σταθεί προπύργιον εναντίον των ρωσικών σχεδίων [...] επικράτησεν όμως εις την Γερμανίαν έναν νέον ισχυρόν κόμμα με αρχηγόν τον Χίτλερ [...] ο οποίος εσκέφθη να εκμεταλλευθή τον επαναξοπλισμόν όχι προς το καλόν της Ευρώπης και του κόσμου, αλλά προς το συμφέρον της Γερμανίας.»⁴¹⁶

Στις σελίδες των εγχειριδίων σπάνια θα συναντήσουμε ιδεολογικοπολιτικά φορτισμένους όρους όπως φασισμός⁴¹⁷ ή εθνικοσοσιαλισμός⁴¹⁸ ενώ σε μερικές

⁴⁰⁹ «Η Ελλάδα ... με το στόμα του Πρωθυπουργού της Μεταξά είπε το ιστορικό ΟΧΙ...», σελ.109

⁴¹⁰ ΣΤ₂₃ σελ.132, ΣΤ₂₄, σελ. 113

⁴¹¹ ΣΤ₄ σελ.137, ΣΤ₈ σελ.135, ΣΤ₁₀ σελ.113 (μαζί και ο λαός), ΣΤ₁₁ σελ.140, ΣΤ₁₂ σελ.143, ΣΤ₁₆ σελ.156, ΣΤ₁₉ σελ.138, ΣΤ₂₀ σελ.130, ΣΤ₂₅ σελ.137,

⁴¹² ΣΤ₅ σελ. 118, ΣΤ₆ σελ.76

⁴¹³ ΣΤ₁ σελ.168, ΣΤ₁₁ σελ.139, ΣΤ₁₅ σελ.124, ΣΤ₂₃ σελ.129, ΣΤ₂₆ σελ.165

⁴¹⁴ ΣΤ₂ σελ.142, ΣΤ₄ σελ.137, ΣΤ₅ σελ.117, ΣΤ₆ σελ.76, ΣΤ₇ σελ.76, ΣΤ₉ σελ.135, ΣΤ₁₀ σελ.112, ΣΤ₁₂ σελ.142, ΣΤ₁₇ σελ.126, ΣΤ₁₉ σελ.137, ΣΤ₂₀ σελ.129, ΣΤ₂₇ σελ.108,

⁴¹⁵ ΣΤ₂₁ σελ.125, ΣΤ₂₂ σελ.125

⁴¹⁶ ΣΤ₈ σελ.132, ΣΤ₁₆ σελ.154,

⁴¹⁷ ΣΤ₁₃ σελ.148, ΣΤ₁₄ σελ.108, ΣΤ₁₉ σελ.139, ΣΤ₂₃ σελ.128, ΣΤ₂₇ σελ.108

⁴¹⁸ ΣΤ₁ σελ.168, ΣΤ₁₄ σελ.108, ΣΤ₂₃ σελ.128

περιπτώσεις υπάρχουν μειωτικοί χαρακτηρισμοί των υπαίτιων του αιματοκυλίσματος Μουσολίνι και Χίτλερ⁴¹⁹. Σε κανένα εγχειρίδιο δεν συναντήσαμε τον όρο ναζισμός.

Στο κομμάτι του ελληνοϊταλικού πολέμου η ιστορική αφήγηση δεν παρεκκλίνει από το, υιοθετημένο μέχρι και τις μέρες μας, μοτίβο Δαβίδ- Γολιάθ. Η Ελλάδα στον ρόλο του Δαβίδ μάχεται «με τη βοήθεια της Μεγαλόχαρης»⁴²⁰ και κατορθώνει να γράψει στα βουνά της Αλβανίας το περίφημο « Βορειο-ηπειρωτικόν ή Αλβανικό έπος»⁴²¹ δίνοντας « εις την οικουμένην δια μια ακόμη φοράν το παράδειγμα της θυσίας δια την ελευθερίαν και τον πολιτισμόν»⁴²². Και είχε τέτοια δυναμική « που θα μπορούσε να ρίξει τους Ιταλούς στη θάλασσα»⁴²³ αν δεν ερχόταν ο Χίτλερ « σε συνεννόηση με τους ύπουλους Βουλγάρους...»⁴²⁴. Εντύπωση προκαλούν δύο αναφορές: Η πρώτη κάνει λόγο για «λίγους, απaráσκευους και χωρίς αξιόλογο οπλισμό Έλληνες»⁴²⁵ και την επισημαίνουμε λόγω της αντίφασης που παρατηρήσαμε με προηγούμενη αναφορά του ίδιου εγχειριδίου στον Μεταξά, ο οποίος « επέτυχε να [...] επαναφέρει τον στρατό στα καθαυτό καθήκοντά του, να τον οπλίση και να τον εφοδιάση...»⁴²⁶. Η δεύτερη βρίσκεται στο εγχειρίδιο του Καμπανά (ΣΤ₁₅), που σημειωτέον είναι το μοναδικό που αφιερώνει 19 σελίδες στην παρουσίαση της περιόδου από την έναρξη έως τη λήξη του Παγκόσμιου Πολέμου, και είναι η μοναδική που αναφέρεται στην συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού λέγοντας πως «... μερικοί από τους τοπικούς ηγέτες του στρατού εσυνθηκολόγησαν με τους Γερμανούς, παρά τις αντίθετες διαταγές της κυβερνήσεως»⁴²⁷.

Η περίοδος της Κατοχής παρουσιάζεται με τα μελανότερα χρώματα και οι κατακτητές στηλιτεύονται για τα εγκλήματα τους και χαρακτηρίζονται οι μεν Γερμανοί «νεώτεροι Ούνοι»⁴²⁸, οι δε Βούλγαροι ως «απόγονοι του Κρούμου και του Σαμουήλ»⁴²⁹. Άλλοι σχολικοί συγγραφείς επιλέγουν να μην προβούν σε αναλυτικές

⁴¹⁹ « ... ανέλαβε τη διοίκηση το κόμμα των Εθνικοσοσιαλιστών με αρχηγό τον Αδόλφο Χίτλερ, άνδρα μωροφιλόδοξο [...] Σύμμαχό της είχε την Ιταλία με άλλον επίσης φανασιόπληκτο δικτάτορα, τον Μουσολίνι... », ΣΤ₅ σελ. 117, ΣΤ₆ σελ.76,

« Βρέθηκε ένας φιλόδοξος και παράφρων αρχηγός , ο Χίτλερ..», ΣΤ₂₂ σελ.125

⁴²⁰ ΣΤ₁₅ σελ.128

⁴²¹ ΣΤ₁₃ σελ.148

⁴²² ΣΤ₁₂ σελ.143

⁴²³ ΣΤ₁₄ σελ.113

⁴²⁴ ΣΤ₁₄ σελ.113

⁴²⁵ ΣΤ₅ σελ.118

⁴²⁶ ΣΤ₅ σελ.117

⁴²⁷ ΣΤ₁₅ σελ.133

⁴²⁸ ΣΤ₁ σελ.172

⁴²⁹ ΣΤ₇ σελ.133

περιγραφές των δεινών του ελληνικού λαού στην Κατοχή γράφοντας πως « ...οι Έλληνες υπέφεραν πολλά από τους βάρβαρους κατακτητές»⁴³⁰ ενώ άλλοι προβαίνουν σε εκτενείς αναφορές στις σφαγές, εκτελέσεις, κακουχίες, πείνα που υπέστη ο λαός⁴³¹. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη σκληρότητα των Βούλγαρων κατακτητών⁴³².

Ο λαός υποφέρει τα πάνδεινα μα δεν πτοείται, αντιστέκεται, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό. Ενώ για την αντίσταση στο εξωτερικό ακολουθείται σε όλα σχεδόν τα εγχειρίδια κοινό σχήμα: Κυβέρνηση- βασιλιάς καταφεύγουν στο εξωτερικό και μαζί με τους Συμμάχους συνεχίζουν από εκεί τον αγώνα εναντίον των κατακτητών, για την αντίσταση στο εσωτερικό της χώρας οι αναφορές ποικίλουν. Σε κάποια από αυτά, δεν αναφέρεται καν η λέξη αντίσταση απλά σημειώνεται πως « τίποτε δεν κατώρθωσε να κάμψη την αδόμαστη θέληση, την αποφασιστικότητα και τον πατριωτισμό των Ελλήνων. Όλα τα υπέφεραν[...]ως την τελική νίκη»⁴³³. Σε άλλα, γίνεται απλή αναφορά για τη δημιουργία αντίστασης στις πόλεις και στα βουνά⁴³⁴, ή γίνεται λόγος για τους τρόπους αντίστασης χωρίς ονομαστικές αναφορές σε αντιστασιακές ομάδες⁴³⁵. Υπάρχουν και κάποια στα οποία αναφέρονται ως αντιστασιακές ομάδες αυτή του ΕΔΕΣ, του Ψαρρού καθώς και άλλες μικρότερες αποσιωπώντας τελείως την ύπαρξη της μεγαλύτερης αντιστασιακής οργάνωσης αυτής του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ⁴³⁶.

Έχουμε και δύο εγχειρίδια στα οποία είναι φανερή η ιδεολογική τους τοποθέτηση στο θέμα της Αντίστασης. Το ένα είναι το εγχειρίδιο του Ι. Καμπανά (ΣΤ₁₅), στο οποίο αφού παρατίθενται όλες οι παραπάνω αντιστασιακές οργανώσεις καθώς και άλλες μικρότερες, γίνεται και αναφορά στο ΕΑΜ με τον ακόλουθο όμως

⁴³⁰ ΣΤ₂₀ σελ.133 καθώς και στα ΣΤ₅ σελ.121, ΣΤ₉ σελ.136, ΣΤ₁₅ σελ.137, ΣΤ₁₈ σελ.145

⁴³¹ ΣΤ₁₄ σελ.114, ΣΤ₁₇ σελ.134, ΣΤ₂₁ σελ.127, ΣΤ₂₂ σελ.127

⁴³² « Οι Βούλγαροι εφάνησαν αγριώτεροι των άλλων κατακτητών[...]εδίωξαν όλους τους ιερείς μας και διδασκάλους [...]δεν επέτρεπον εις τους Έλληνας να ομιλούν ελληνικά. Ήρπαζον τα τρόφιμά μας...», ΣΤ₁₇ σελ.134

« Εις την υπόδουλον όμως πατρίδα τρεις κατακτητές οργιάζουν: οι Γερμανοί, οι νικημένοι Ιταλοί και οι θρασυδείλοι Βούλγαροι. Οι τελευταίοι ιδίως... ελεηλάτησαν, επυρπόλησαν, εφόνευσαν, κατέστρεψαν και ηρήμωσαν τον τόπον.», ΣΤ₇ σελ.133

⁴³³ ΣΤ₅ σελ.121, ΣΤ₆ σελ.78 καθώς και στα ΣΤ₇ σελ.133, ΣΤ₈ σελ.138, ΣΤ₉ σελ.136, ΣΤ₁₂ σελ.144

⁴³⁴ ΣΤ₁ σελ.172, ΣΤ₄ σελ.139, ΣΤ₁₄ σελ.115, ΣΤ₁₆ σελ.157, ΣΤ₁₈ σελ.145, ΣΤ₁₉ σελ.140, ΣΤ₂₁ σελ.128, ΣΤ₂₂ σελ.128, ΣΤ₂₃ σελ.136, ΣΤ₂₅ σελ.138,

⁴³⁵ « Ο λαός [...] οργανώσε την εθνικήν του αντίστασι κατά τρόπον αξιοθαύμαστο. Με τα παντός είδους σαμποτάζ, την παθητική του στάσι στις εργασίες των στρατευμάτων κατοχής, την οργάνωσι του επισιτισμού του...», ΣΤ₁₃ σελ.149

⁴³⁶ « Ο ελληνικός λαός [...] οργανώσεν εθνικάς ομάδαςαντιστάσεως. Η μια ομάς ήτο ο ΕΔΕΣ[...] με αρχηγόν τον Ναπολέοντα Ζέρβα, εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και Θράκην με αρχηγόν τον Αντώνιον Φωστερίδη, εις την Φωκίδα με τον Ψαρρόν και άλλα μέρη με άλλους αρχηγούς», ΣΤ₁₇ σελ.135

τρόπο: « *Ο αγώνας των εθνικών ομάδων αντιστάσεως θα ολοκληρωνόταν αν η οργάνωσις ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που είχε γίνει πολύ ισχυρή, περιωριζόταν σε καθαρό εθνικό απελευθερωτικό αγώνα. Αντίθετα[...]* με την καθοδήγησι του Κ.Κ.Ε. επιδίωξε πολιτικούς σκοπούς, δηλαδή την εγκαθίδρυση μετά την απελευθέρωσι κομμουνιστικού καθεστώτος στην Ελλάδα.⁴³⁷ Και το δεύτερο, είναι το εγχειρίδιο της επταετίας του Σακκαδάκη (ΣΤ₂₆) το οποίο και αναφέρει: «*Αι εσωτερικά διενέξεις των κομμάτων και η έλλειψις κοινής οργανώσεως επέτρεψαν εις τους κομμουνιστάς να δώσουν εις το ΕΑΜ ευρυτάτην βάση. Αντιθέτως περιόρισαν τας εθνικάς οργανώσεις(ΕΔΕΣ) και εξώντωσαν άλλες (Ψαρρόν). Τελικώς μετέτρεψαν τον ΕΑΜ εις καθαρώς κομμουνιστικόν όργανον και αντί του αγώνος κατά των εχθρών ησχολήθησαν με την μεταπελευθερωτικήν επικράτησίν των*»⁴³⁸. Στο ίδιο εγχειρίδιο βλέπουμε να γίνεται και νύξη για την ύπαρξη εγχώριων συνεργατών με τον κατακτητή με την επισήμανση βέβαια πως επρόκειτο για μεμονωμένες περιπτώσεις⁴³⁹.

Τα 10 από τα 28 εγχειρίδια που μελετήσαμε σταματούν, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, την ιστορική τους αφήγηση στην απελευθέρωση της Ελλάδας, χωρίς να κάνουν την παραμικρή νύξη στις εμφύλιες διαμάχες, ενώ τα υπόλοιπα 18 έχουν συμπεριλάβει στην ύλη τους και τον εμφύλιο πόλεμο (1946-1949). Κάποια από αυτά κάνουν μια σύντομη, διακριτική αναφορά σε αυτό το πρόσφατο και εξαιρετικά οδυνηρό γεγονός και χωρίς να προβαίνουν σε λεπτομέρειες μαχών, γεγονότων όπως και σύνθεσης των αντίπαλων παρατάξεων ή χαρακτηρισμούς αυτών⁴⁴⁰. Το εγχειρίδιο των Ράλλη – Τοξόπουλου (ΣΤ₂₄) κάνει λόγο για «*εσωτερικό εμφύλιο πόλεμο που άφησε στη χώρα μας η κατοχή κι ο τρομερός εμφύλιος πόλεμος υποκινούμενον από ξένους*»⁴⁴¹. Εντύπωση προκαλεί η οπτική των Δαμβουνέλη- Σακκά (ΣΤ₇), για τη νηφαλιότητά της και για τις ισορροπίες που προσπαθεί να κρατήσει, κόντρα στο γενικότερο πνεύμα της εποχής με την επιβολή του ιδεολογικού φρονηματισμού ιδίως

⁴³⁷ ΣΤ₁₅ σελ.138

⁴³⁸ ΣΤ₂₆ σελ.170

⁴³⁹ « Όλοι συμμετείχον εις μιαν καθολικήν παθητικήν ή ενεργητικήν αντίστασιν κατά των εχθρών. Ελάχιστοι ήσαν οι καιροσκόποι και οι δοσίλογοι», ΣΤ₂₆ σελ.170

Επίσης: « Δεν έχει καμιά σημασία αν –ελάχιστοι εντυχώς- εφάνηκαν κακοί Έλληνες. Γιατί απ' όλα τα καταληφθέντα κράτη, η Πατρίδα μας είχε τους ολιγότερους συνειδητούς προδότες. Αυτοί παραδίδονται στην περιφρόνησιν του ηρωικού λαού μας...», ΣΤ₁₅ σελ.138

⁴⁴⁰ « Παρουσιάσθη όμως οξύ το εσωτερικό πρόβλημα της Ελλάδος. Εμφύλιοι πόλεμοι ήρχισαν και τέλος έγιναν αι εκλογαί της 31^{ης} Μαρτίου αι οποίαι ανέδειξαν λαοπρόβλητον Κυβέρνησιν.», ΣΤ₇ σελ.132,

« μετά την αγαλλίασιν που ησθάνθη ο ελληνικός λαός δια την απελευθέρωσιν[...] αι κομματικά διαμάχαι δεν τον αφήνουν να χαρή [...]αντί της ομονοίας, της περισυλλογής των ερειπίων μας και της ανασυγκρότησεώς μας εγεννήθησαν πολλάι ανωμαλίας», ΣΤ₁ σελ.173

⁴⁴¹ ΣΤ₂₄ σελ.123

στον χώρο της εκπαίδευσης. Σε αυτό διαβάζουμε: «*Τεράστια είναι τα ερείπια που ακολούθησε. Χρειάζονται πολλά να γίνουν για να κλείσουν οι πληγές της. Πάνω απ' όλα όμως χρειάζεται ο λαός της ενότητα, ομόνοια κι ειρήνη*»⁴⁴². Στο εγχειρίδιο της Πάτση (ΣΤ₂₁) δε γίνεται καν λόγος για κομμουνιστές αλλά για μερικούς «*κακούς Έλληνες*» που «*άρχισαν να αναστατώνουν και πάλι την πατρίδα*» και που «*οι καλοί πατριώτες, δεν τους άφησαν να την καταστρέψουν*»⁴⁴³.

Αν για τα εγχειρίδια που γράφτηκαν με την προκήρυξη του 1949 και εγκρίθηκαν το 1950 δεν υπήρχε σαφής αναφορά στο πού ακριβώς θα τελείωνε η ιστορική αφήγηση, αυτό δε συνέβη στα εγχειρίδια του '56 που βάσει της προκήρυξης τους υποχρεούνταν να εντάξουν στην ύλη τους και τον «*συμμοριτοπόλεμο*». Για αυτό και προκαλεί εντύπωση πώς ένα εγχειρίδιο, αυτό του Γ.Σακκά (ΣΤ₂₅), μην έχοντας καμία αναφορά σε αυτόν, κατορθώνει να εγκριθεί. Επομένως όλα σχεδόν τα εγχειρίδια του '56 αναφέρονται στον εμφύλιο χρησιμοποιώντας τον πολύ πιο έντονα φορτισμένο όρο «*συμμοριτοπόλεμος*»⁴⁴⁴. Υιοθετείται η λογική του «*εσωτερικού εχθρού*»⁴⁴⁵ ο οποίος ήταν ξενοκίνητος και «*εξώπλιζον οι βόρειοι γείτονές μας και έστελλον εναντίον της Πατρίδος*»⁴⁴⁶ «*δια να αποσπάσουν τα ελληνικά εδάφη της Μακεδονίας*»⁴⁴⁷.

Στο εγχειρίδιο του Δούκα (ΣΤ₁₃), το ΕΑΜ παρουσιάζεται ως «*μια αντεθνική οργάνωσις*» που δημιουργήθηκε «*στα χρόνια της Κατοχής με την καθοδήγηση της Ρωσικής κομμουνιστικής Κυβερνήσεως[...]* υπό το πρόσχημα της αντιστάσεως εναντίον των κατακτητών, ειργάζετο δολίως για την ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος και την καταστροφή της Ελλάδος.»⁴⁴⁸. Αλλού διαβάζουμε πως η συμμετοχή των κομμουνιστών στην Αντίσταση μέσω του ΕΑΜ ήταν υστερόβουλη αφού «*εις την πραγματικότητα επεδίωκον να καταλάβουν την εξουσίαν της χώρας δια να εγκαθιδρύσουν εις αυτήν το κομμουνιστικόν καθεστώς*»⁴⁴⁹. Οι κομμουνιστές εμφανίζονται να υποκινούνται από τους «*προαιώνιους εχθρούς της φυλής μας, τους*

⁴⁴² ΣΤ₇ σελ.136

⁴⁴³ ΣΤ₂₁ σελ.129

⁴⁴⁴ «*Επιλέχθηκε τελικά κάτι ενδιάμεσο: ο όρος «συμμοριτοπόλεμος» περιείχε μεν την απαραίτητη για την καριέρα των αξιωματικών λέξη, συνοδευόμενη όμως, με τον απαξιοτικό για τους αντιπάλους προσδιορισμό.*», Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Αθήνα 2005, σελ. 49-50

⁴⁴⁵ ΣΤ₄ σελ.140

⁴⁴⁶ ΣΤ₁₂ σελ.145

⁴⁴⁷ ΣΤ₁₆ σελ.158,

⁴⁴⁸ ΣΤ₁₃ σελ.149

⁴⁴⁹ ΣΤ₁₈ σελ.147

Βούλγαρους», έτσι ώστε να υπονομεύσουν την αντίσταση κατά του κατακτητή, εξοντώνοντας τις αντίπαλες αντιστασιακές οργανώσεις⁴⁵⁰ και που στην προσπάθειά τους να καταλάβουν την εξουσία, κατά τα Δεκεμβριανά, προβαίνουν σε θηριωδίες σε βάρος αθώων πολιτών⁴⁵¹. Κατά τη διάρκεια δε, του εμφυλίου, οι πράξεις των κομμουνιστών παρουσιάζονται περισσότερο αποτρόπαιες και φρικαλέες ακόμα και από αυτές των κατακτητών⁴⁵². Στο εγχειρίδιο της χούντας αναφέρεται πως «το φρικιαστικότερο έγκλημα του συμμοριτισμού ήτο η αναβίωσις του παιδομαζώματος»⁴⁵³.

Ο επίλογος γράφεται με την συντριβή των «συμμοριτών» στο Γράμμο και στο Βίτσι και την εκδίωξή τους από τη χώρα⁴⁵⁴ με τη συνδρομή των Αμερικάνων⁴⁵⁵. Γενικά ο εμφύλιος περιγράφεται ως ένας πόλεμος κατά του «σλαυισμού»⁴⁵⁶, δηλαδή ως ένας πόλεμος εθνικός εναντίον ενός μεν «εσωτερικού εχθρού», αλλά με τις αιτίες του να βρίσκονται στους έξωθεν εχθρούς της χώρας. Απουσιάζει δηλαδή κάθε αναφορά σε ιδεολογικές, πολιτικές ή κοινωνικές αντιθέσεις μεταξύ των εμφύλιων αντιπάλων.

⁴⁵⁰ ΣΤ₁₉ σελ.141

⁴⁵¹ «Απερίγραπτα είναι τα γεγονότα του κινήματος αυτού: Αρπαγαί, λεηλασίες, καταστροφαι οικοδομών, και το χειρότερον άγριαι σφαγαί αθώων πολιτών, κατά τρόπον τόσον σκληρόν και απάνθρωπον, που επροκάλεσε την φρίκην της ανθρωπότητος», ΣΤ₁₈ σελ.148

« Αι κομμουνιστικάι μεραρχίαι εξεχύθησαν κατά των Αθηνών, ενώ ταυτοχρόνως όλα τα εγκληματικά και ανατρεπτικά στοιχεία εκινήθησαν από όλα τα σημεία. Οι ολίγοι ωπλισμένοι και εγκατεσπαρμένοι εις διάφορα σημεία αστυφύλακες εσφάγησαν [...] χιλιάδες ήσαν τα θύματα της κομμουνιστικής θηριωδίας.», ΣΤ₂₆ σελ.171

⁴⁵² «Μόνο εις την Μακεδονίαν και Θράκην εφόνευσαν 77 ιερείς. Εις το ίδιο τμήμα, οι Γερμανοί εφόνευσαν 22 ιερείς, οι Ιταλοί 6 και οι Βούλγαροι 44. Επίσης έκαυσαν χωρία, εκκλησίας και σχολεία[...]ήρπαζον τρόφιμα και άλλα είδη, εφόνεουν [...].Εφθασαν εις το σημείον να σταυρώσουν ιερείς εις τα δέντρα...», ΣΤ₁₇ σελ.136-137

⁴⁵³ ΣΤ₂₆ σελ.176 Επίσης στο ΣΤ₁₅ σελ.141

⁴⁵⁴ «Τον Αύγουστο του 1948 εξεδίωξε τους κομμουνιστοσυμμοριτας από τας οχυρωμένας θέσεις των της οροσειράς του Γράμμου. Την δε άνοιξην και το θέρος του 1949 συνέτριψε κυριολεκτικώς τας δυνάμεις των εις το Βίτσιν και τους ηνάγκασεν , όσους εσώθησαν , να καταφύγουν εις τας προς τον βορράν εχθρικής χώρας , από τας οποίας άλλως τε και εφωδιάζοντο», ΣΤ₂₃ σελ.138 Επίσης στο ΣΤ₁₈ σελ.148

⁴⁵⁵ «Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Τρούμαν απεφάσισε να ενισχύση τον αγώνα της Ελλάδος και να προστατεύση την ακεραιότητά της. Έστειλε τότε κάθε είδους βοήθεια...», ΣΤ₁₉ σελ.142 . Επίσης στο ΣΤ₁₈ σελ.147

ΣΤ₈ σελ.13, ΣΤ₁₃ σελ.151, ΣΤ₂₆ σελ.174-175

⁴⁵⁶ «ήτο πλέον εθνικός αγώνας κατά του σλαυισμού[...] Η Ελλάς ωρθώθη εναντίον των 250 εκατ. Σλαύων», ΣΤ₂₆ σελ.173, 175

« Η πατρίς μας...εσώθη από τον κίνδυνον του εκσλαβισμού...», ΣΤ₄ σελ.140 . Επίσης στο ΣΤ₁₉ σελ.141, ΣΤ₁₆ σελ.158

Τέλος μερικά εγχειρίδια κάνουν αναφορά και στην ένωση της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα. Αυτή η ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό θεωρείται ως μια ακόμα εθνική επιτυχία αλλά ταυτόχρονα έκδηλη είναι η απογοήτευση που εκφράζεται για την αποτυχία επίτευξης των υπόλοιπων εθνικών επιδιώξεων, δηλαδή την ένωση της Κύπρου ⁴⁵⁷ όπως και της Βορείου Ηπείρου με τη «μητέρα – Ελλάδα»⁴⁵⁸. Στο δε εγχειρίδιο της χούντας, η απογοήτευση αυτή είναι κάτι περισσότερο από έκδηλη και οι ευθύνες καταλογίζονται όχι μόνο στους συμμάχους αλλά και στους ίδιους τους Έλληνες: « *Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έληξεν. Η Ελλάς προσέφερε πολλά, αν μη την νίκην [...] Μετά τον πόλεμον όμως – ως συνήθως- ηγνοήθη. Εις τούτον συνετέλεσαν και οι ίδιοι οι Έλληνες. Όχι μόνον περιεπλάκησαν και αυτήν την φοράν εις εσωτερικάς διχονοίας, αλλ' απεδείχθησαν ανίκανοι κατά την ειρήνην να εκμεταλλευθούν τους τίτλους και τας θυσίας του πολέμου*»⁴⁵⁹.

⁴⁵⁷ ΣΤ₁₃ σελ.150

⁴⁵⁸ «Υπάρχουν και άλλαι Ελληνικαί χώραι, η Βόρειος Ήπειρος, η Θράκη, η μεγαλόνησος Κύπρος κ.ά. που αγωνίζονται και αναμένουν την πολυπόθητην ημέραν, κατά την οποίαν θα ενωθούν με την Ελλάδα[...], όπως η ιστορία αναφέρει ότι ήσαν από των αρχαιοτάτων χρόνων εστία του Ελληνικού πολιτισμού...», ΣΤ₁ σελ.176

« Μόνο τα Δωδεκάνησα ελευθερώθηκαν, ενώ η Β. Ήπειρος, η Κύπρος κ.ά. Ελληνικά μέρη μένουν ακόμη σκλαβωμένα ή σε ξένη κατοχή», ΣΤ₂₀ σελ.133

«Η Ελλάδα εξήτησε από τους αντιπροσώπους όλων των κρατών και ιδιαίτερα από τους μεγάλους της συμμάχους να της αποδώσουν όλα τα εδάφη που κατοικούνται από Έλληνες. Οι σύμμαχοι όμως [...] παραχώρησαν τα Δωδεκάνησα...», ΣΤ₂₄ σελ.123

« Η Ελλάς έλαβεν την Δωδεκάνησον από τους Ιταλούς και τώρα διεκδικεί την Β. Ήπειρον από τους Αλβανούς και την Κύπρον από τους Άγγλους», ΣΤ₂₅ σελ.138

«Δυστυχώς όμως οι Μεγάλοι της Σύμμαχοι δεν την αντάμειψαν όσο της άξιζε κι όπως υπόσχονταν. Μόνο τα Δωδεκάνησα της έδωσαν...», ΣΤ₂₇ σελ.110

«Δυστυχώς όμως οι σύμμαχοι δεν ικανοποίησαν τους πόθους και τας θυσίας του Ελληνικού λαού. Μόνο τα Δωδεκάνησα παρεχώρησαν εις την Ελλάδα, ενώ η Ελληνική Β. Ήπειρος έμεινε πάλι σκλαβωμένη εις τους Αλβανούς και η Κύπρος εις τους Άγγλους», ΣΤ₂ σελ.146

⁴⁵⁹ ΣΤ₂₆ σελ.176

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων

Η εικονογράφηση των σχολικών ιστορικών εγχειριδίων της εξεταζόμενης περιόδου απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί έστω επαρκής. Σε μερικά από αυτά είναι ανύπαρκτη ενώ στα περισσότερα, πενιχρή και κακής ποιότητας. Είναι φανερό, πως για τους σχολικούς συγγραφείς της εποχής, η ύπαρξη εικόνων σχετικών με το κείμενο δεν αποτελούσε όχι προτεραιότητα, αλλά ούτε καν ένα συμπληρωματικό στοιχείο της ιστορικής τους αφήγησης. Αν αναλογιστούμε πως οι εικόνες μέσα σε ένα διδακτικό βιβλίο ήταν, για την εποχή εκείνη, και το μοναδικό εποπτικό μέσο με το οποίο έρχονταν σε επαφή οι μαθητές, καταλαβαίνουμε πως η διδακτική, ιδεολογική και η αισθητική τους λειτουργία δεν αξιοποιήθηκε από τους συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων της περιόδου.

Στο Ν.Δ. 749/1970 «Περί διδακτικών βιβλίων», γίνεται για πρώτη φορά αναφορά στην εικονογράφηση που θα έπρεπε να έχουν τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας. Σε αυτό αναφέρεται πως κάθε προς έγκριση βιβλίο «*δέον να έχη και την κατάλληλον παιδευτικὴν και καλλιτεχνικὴν εικονογράφησιν*»⁴⁶⁰. Επίσης πως «*η Επιτροπή δύναται να απορρίψη υποβληθέν προς έγκρισιν βιβλίον και δια μόνο το λόγο της ελλιπούς ή ακαταλλήλου εικονογραφήσεως.*»⁴⁶¹. Προβλέπει δε και την περίπτωση διαχωρισμού της συγγραφής του κειμένου από αυτή της εικονογράφησης, με τη δεύτερη να μπορεί να ανατεθεί σε «*ειδικόν επιστήμονα ή καλλιτέχνην*» έτσι ώστε να συνδυαστεί «*το καλύτερον κείμενον με την καλύτεραν εικονογράφησιν*»⁴⁶². Πρώτη φορά λοιπόν συναντούμε διατάξεις για την εικονογράφηση των βιβλίων και μάλιστα λεπτομερώς και εκτενώς διατυπωμένες, γεγονός που δείχνει και τη σημασία που είχε για τον νομοθέτη η αισθητική και παιδευτική κυρίως αξία των εικόνων.

Οι περισσότερες εικόνες των εγχειριδίων της περιόδου 1950-1974 είναι ασπρόμαυρες, γεγονός που δεν θα πρέπει να μας προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση αν αναλογιστούμε τις τεχνικές τυπογραφικές δυνατότητες της εποχής που αυτά εκδόθηκαν. Το μεγαλύτερο πάντως μέρος της εικονογράφησης στα περισσότερα

⁴⁶⁰ Ν.Δ. 749, ΦΕΚ 277/18-12-1970, τεύχ. Α΄, άρ.7, παρ. 1

⁴⁶¹ Ν.Δ. 749, ΦΕΚ 277/18-12-1970, τεύχ. Α΄, άρ.7, παρ. 2

⁴⁶² Ν.Δ. 749, ΦΕΚ 277/18-12-1970, τεύχ. Α΄, άρ.7, παρ.3, 4

εγχειρίδια αποτελείται από ασπρόμαυρα σκίτσα ή χαρακτηριστικά, κακής ή μέτριας ποιότητας, που σε συνδυασμό με το μικρό τους μέγεθος δίνουν ένα αποτέλεσμα που απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί καν ικανοποιητικό. Τα περισσότερα από αυτά τα σκίτσα απεικονίζουν προσωπογραφίες ηρώων ή ιστορικών προσωπικοτήτων με τον Ρήγα Φεραίο, τον Λάμπρο Κατσώνη, τον Αλή πασά, τους Φιλικούς, τον Κολοκοτρώνη, τον Καποδίστρια, τους βασιλείς να μην λείπουν σε κανένα από αυτά.

Υπάρχουν και σκίτσα ή χαρακτηριστικά, λιγότερα όμως σε αριθμό, που απεικονίζουν μάχες ή ιστορικά γεγονότα. Το κρυφό σχολειό, το παιδομάζωμα, η ευλογία των αγωνιστών από τον Π. Πατρών Γερμανό, η έξοδος του Μεσολογγίου, ο χορός του Ζαλόγγου, η ανατίναξη στο Κούγκι καθώς και η πυρπόληση της τούρκικης ναυαρχίδας από τον Κανάρη περιέχονται σε όλα σχεδόν τα εγχειρίδια που μελετήσαμε, γεγονός που καταδεικνύει το μεγάλο συναισθηματικό βάρος τους και την τεράστια συμβολική τους αξία. Αρκετά συχνά συναντήσαμε και αναπαραστάσεις του Υψηλάντη να διαβαίνει τον ποταμό Προύθο, του αποκεφαλισμού του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄ όπως και του Νικητάρη του Τουρκοφάγου να σκορπά τον όλεθρο στον εχθρό.

Τα περισσότερα από αυτά τα σκίτσα ή χαρακτηριστικά έχουν μια μικρή λεζάντα με το όνομα του προσώπου που απεικονίζεται ή αναφέροντας απλά το γεγονός που αναπαριστά π.χ. «Ο χορός του Ζαλόγγου». Σε κάποια, στη θέση της λεζάντας υπάρχουν στίχοι π.χ. του Σολωμού⁴⁶³. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η εικόνα «Κρυφό Σχολειό» του Ν. Γύζη, που ενώ βρίσκεται σχεδόν η ίδια σε όλα τα εγχειρίδια, σε αυτό του Χ. Δημητρακόπουλου (ΣΤ₁₁) συνοδεύεται με μία εκτενή παραπομπή, κάτι που δεν το συναντάμε σε καμιά άλλη εικόνα σε κανένα εγχειρίδιο⁴⁶⁴. Δεν μπορούμε βέβαια να γνωρίζουμε αν αυτό το μακροσκελές σχόλιο υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να αναλυθούν και να αποκωδικοποιηθούν οι λεπτομέρειες της εικόνας που λόγω της κακής εκτύπωσης δεν ήταν ευκρινείς ή αν επεδίωκε μέσω αυτής, τη μέγιστη

⁴⁶³ ΣΤ₁, σκίτσο που αναπαριστά τον χορό του Ζαλόγγου με αντίστοιχη λεζάντα τους στίχους του Σολωμού: «Σαν να παν σε πανηγύρι σ' ανθισμένη πασχαλιά

Και στον Άδη κατεβαίνουν με τραγούδια και χαρά...», σελ. 59

⁴⁶⁴ «Ο πίναξ αυτός δεικνύει καθαρά; πως κάτω από τας εικόνας του Χριστού και της Παναγίας και εις το θαμπόν φως των κανδηλιών του Μοναστηριού ο σεβάσμιος Γέροντας της Μονής, ο Γέροντας με τα ολόασπρα γένια και την κατάχλωμον όψιν, ωμιλούσεν εις τα παιδιά- στις ελπίδες του σκλαβωμένου Γένους- δια τα περασμένα μεγαλεία της Πατρίδος, δια την μεγάλην δύναμιν της Πίστεως! Και ακόμα δεικνύει φανερά με πόσον τρόμον εγένετο η θεία εκείνη μυσταγωγία εις τη θύραν της εκκλησίας και έχει το ένα αυτί εις την μυσταγωγίαν και το άλλο εις την αυλήν μην τύχη και έλθη τυράννου ποδάρι να ταράξη εκείνο το πότισμα του δέντρου της ελευθερίας!..» ΣΤ₁₁, σελ.29

συναισθηματική φόρτιση των αναγνωστών- μαθητών και την τόνωσης της εθνικής τους ταυτότητας και υπερηφάνειας.

Μια άλλη διαφοροποίηση πάνω στα σκίτσα των εγχειριδίων συναντούμε σε αυτό του Μιχ. Μπίγκα (ΣΤ₁₈). Τα σκίτσα που περιέχονται σε αυτό αν και είναι λίγα, είναι μεγαλύτερα σε μέγεθος (καταλαμβάνουν περίπου τη μισή σελίδα) και έχουν κάποιες λεπτομέρειες τους τονισμένες με κόκκινο χρώμα. Γενικά το μέγεθος των σκίτσων είναι μικρό και μόνο σε λίγα εγχειρίδια υπάρχουν κάποια ολοσέλιδα. Τα δε ολοσέλιδα αναφέρονται στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα κυρίως της ελληνικής επανάστασης (ο Π. Πατρών Γερμανός στη μονή της Αγ. Λαύρας, η έξοδος του Μεσολογγίου, το Ζάλογο, ο Κανάρης να πυρπολεί τη τούρκικη ναυαρχίδα κ.λ.π.).

Υπάρχουν επίσης και κάποιοι γνωστοί πίνακες που αναπαριστούν την καταστροφή της Χίου⁴⁶⁵, την άφιξη του βασιλιά Όθωνα στο Ναύπλιο ή του στρατοπέδου του Καραϊσκάκη στο Φάληρο⁴⁶⁶ χωρίς όμως να αναφέρεται πουθενά η πηγή προέλευσής τους.

Λίγες είναι οι φωτογραφίες που υπάρχουν στα εγχειρίδια της περιόδου και αυτές αφορούν τους βασιλείς και γενικά τη βασιλική οικογένεια και κάποιες τον Βενιζέλο και τον Μεταξά. Έτσι βρίσκουμε ολοσέλιδες ή και λίγο μικρότερες σε μέγεθος φωτογραφίες του βασιλιά Γεώργιου του Α'⁴⁶⁷, Γεώργιου του Β'⁴⁶⁸, του Κωνσταντίνου,⁴⁶⁹ του Παύλου του Α'⁴⁷⁰, της Φρειδερίκης⁴⁷¹, του Κωνσταντίνου του Β'⁴⁷², του Κωνσταντίνου του Β' και της πριγκίπισσας Σοφίας⁴⁷³, του Κωνσταντίνου του Α' να συνομιλεί με τον Βενιζέλο⁴⁷⁴, του Βενιζέλου⁴⁷⁵, του Μεταξά⁴⁷⁶ και του στρατάρχη Παπάγου⁴⁷⁷.

⁴⁶⁵ ΣΤ₂₇ (παράρτημα)

⁴⁶⁶ ΣΤ₁₃ σελ.135, στο ίδιο σελ.124

⁴⁶⁷ ΣΤ₁₂ σελ.130, ΣΤ₁₆ σελ.141, ΣΤ₅ σελ. 104 (ο Βασιλεύς Γεώργιος εισέρχεται στη Θεσσαλονίκη)

⁴⁶⁸ ΣΤ₂₃, σελ.127, ΣΤ₂₆ σελ.164, ΣΤ₂₀ σελ.129, ΣΤ₂₄ σελ.110, ΣΤ₁₁ σελ.140, ΣΤ₁₂ σελ.143, ΣΤ₁ σελ.168

⁴⁶⁹ ΣΤ₂₆ σελ.151, ΣΤ₁₂ σελ.137, ΣΤ₁₅ σελ.115, ΣΤ₁₆ σελ.151, ΣΤ₅ σελ.100

⁴⁷⁰ ΣΤ₂₃ σελ.135, ΣΤ₂₆ σελ.174, ΣΤ₂₄ σελ.124, ΣΤ₁₃ σελ.152, ΣΤ₁₅ σελ.128, ΣΤ₁₃ σελ.4

⁴⁷¹ ΣΤ₂₃ σελ. 137, ΣΤ₂₄ σελ.124

⁴⁷² ΣΤ₂₆ σελ.181

⁴⁷³ ΣΤ₂₀, σελ.121

⁴⁷⁴ ΣΤ₂₄, σελ.108

⁴⁷⁵ ΣΤ₂₆, σελ.158, ΣΤ₂₀ σελ.119, ΣΤ₁₂ σελ.135, ΣΤ₁₅ σελ.120, ΣΤ₁₆ σελ.147

⁴⁷⁶ ΣΤ₂₆ σελ.165

⁴⁷⁷ ΣΤ₂₆ σελ.175

Το εγχειρίδιο στο οποίο συναντήσαμε τις πιο πολλές φωτογραφίες είναι αυτό του Ι. Καμπανά (ΣΤ₁₅). Σε αυτό υπάρχουν τέσσερις φωτογραφίες που δεν συναντήσαμε σε κανένα άλλο εγχειρίδιο και η μία απεικονίζει την προέλαση του ελληνικού ιππικού στον Σαγγάριο ποταμό⁴⁷⁸, η δεύτερη τον βασιλιά Παύλο στο μέτωπο⁴⁷⁹, η τρίτη Έλληνες φαντάρους που εξορμούν για την κατάληψη του Πόγραδετς⁴⁸⁰ και η τέταρτη την Κλεισούρα⁴⁸¹. Στο ίδιο υπάρχουν επίσης και τρεις ακόμα μικρές φωτογραφίες από τόπους στους οποίους διεξήχθησαν μάχες όπως η Χασάναγα στη Χαλκιδική⁴⁸², η μονή Δορβά στη Βέροια⁴⁸³ και οι καταρράκτες του ποταμού Αραπίτσα στη Νάουσα⁴⁸⁴. Στο (ΣΤ₁₂) των Δημητροκάλλη- Πετρίδου υπάρχει επίσης μια φωτογραφία της περικεφαλαίας και των όπλων του Κολοκοτρώνη από το Εθνολογικό Μουσείο⁴⁸⁵ και άλλη μια από το μνημείο πεσόντων της Ορεινής Ταξιαρχίας στο Ρίμινι⁴⁸⁶.

Τέλος, στο εγχειρίδιο των Δαμβουνέλλη-Σακκά (ΣΤ₉), υπάρχει μια φωτογραφία που δεν την συναντήσαμε σε κανένα άλλο εγχειρίδιο και θεωρούμε πως αξίζει την προσοχή μας. Απεικονίζει ένοπλες γυναίκες με λεζάντα « Η Μάχη της Κρήτης»⁴⁸⁷. Είναι η μοναδική φωτογραφία που απεικονίζει μαχόμενους αντάρτες και μάλιστα γυναίκες.

Στις σελίδες των εγχειριδίων σποραδικά απεικονίζονται και διάφορα σύμβολα όπως ο δικέφαλος αετός, λάβαρα ή σφραγίδες της Φιλικής Εταιρείας, του Κολοκοτρώνη, της Πελοποννησιακής Γερουσίας κ.λ.π.⁴⁸⁸.

Αισθητή είναι η απουσία σχεδιαγραμμάτων και χαρτών αφού ο αριθμός τους κυμαίνεται από μηδενικός (ΣΤ₆, ΣΤ₂₆, ΣΤ₁₈, ΣΤ₂₃) έως 10 (ΣΤ₄, ΣΤ₂) και εκεί που υπάρχουν είναι υποτυπώδεις, χωρίς λεπτομέρειες. Συνήθως είναι χάρτες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, της Μολδοβλαχίας ή του ελληνικού κράτους με τις διαδοχικές επεκτάσεις των συνόρων του καθώς και σχεδιαγράμματα μαχών π.χ. της

⁴⁷⁸ ΣΤ₁₅ σελ.121

⁴⁷⁹ ΣΤ₁₅ σελ.128

⁴⁸⁰ ΣΤ₁₅ σελ.129

⁴⁸¹ ΣΤ₁₅ σελ.129

⁴⁸² ΣΤ₁₅ σελ.58

⁴⁸³ ΣΤ₁₅ σελ.63

⁴⁸⁴ ΣΤ₁₅ σελ.66

⁴⁸⁵ ΣΤ₁₂ σελ.63

⁴⁸⁶ ΣΤ₁₂ σελ.144

⁴⁸⁷ ΣΤ₉ σελ.137

⁴⁸⁸ ΣΤ₁ σελ.93, 100, 104, 106, 122, 126, 132, 156, ΣΤ₁₆ σελ.79

μάχης στα Δερβενάκια ⁴⁸⁹, της Τριπολιτσάς ⁴⁹⁰, των επιχειρήσεων κατά τον πόλεμο του 1912-1913⁴⁹¹ και σε αυτόν του 1940-1941⁴⁹², της αποχώρησης του ελληνικού στρατού από τη Μ. Ασία⁴⁹³. Τους περισσότερους χάρτες τους περιέχει το εγχειρίδιο των Αλεξίου, Αντυπάτη, Κατσαδήμα (ΣΤ₂), με χάρτες μεταξύ των άλλων και της Μολδοβλαχίας, της Πελοποννήσου, της Στερεάς, των νησιών του Αιγαίου και με σχεδιαγράμματα της εξόδου του Μεσολογγίου και της ναυμαχίας του Γέροντα.

Η αναλογία σελίδων κειμένου – εικόνων και σχεδιαγραμμάτων στα σχολικά εγχειρίδια παρουσιάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα (Πίνακας 2) καθώς και τα θέματα των εικόνων (Πίνακας 3).

Όσον αφορά τα εξώφυλλα των εγχειριδίων, δυστυχώς δεν κατέστη δυνατόν να διαμορφώσουμε μια ολοκληρωμένη άποψη διότι σε πολλά από τα ψηφιοποιημένα εγχειρίδια από το ΙΕΠ δεν είναι ευκρινείς οι λεπτομέρειες ή τα χρώματα των εξωφύλλων, ενώ σε άλλα δεν υπάρχουν καν. Σε αυτά που έχουν διασωθεί τα εξώφυλλά τους, παρατηρούμε πως χρησιμοποιούνται εικόνες που σχετίζονται με την επανάσταση, αφού όπως έχουμε ήδη αναφέρει αυτή κατέχει το μεγαλύτερο μέρος της ύλης των εγχειριδίων. Προτιμούνται ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονται με δεσπόζουσες προσωπικότητες του αγώνα, όπως ο Κολοκοτρώνης (ΣΤ₁₀, ΣΤ₁₅, ΣΤ₁₇) ή με περιστατικά που προκαλούν έντονη συγκινησιακή φόρτιση, όπως η ευλογία του λάβαρου της επανάστασης από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό (ΣΤ₄, ΣΤ₈, ΣΤ₂₄), ή η πυρπόληση της τούρκικης ναυαρχίδας από τον Κανάρη (ΣΤ₂₁, ΣΤ₂₅, ΣΤ₂₆).

Στο εγχειρίδιο του Δημητρακόπουλου (ΣΤ₁₁), το εξώφυλλο κοσμεί ένας φουστανελοφόρος με όψη ασκητική που δε θυμίζει πολεμιστή αλλά άγιο και ο οποίος κρατά στα χέρια του ένα εκκλησιαστικό λάβαρο στο οποίο διακρίνονται δύο φιγούρες, προφανώς αγίων. Σαν τίτλο έχει «Οι απελευθερωτικοί αγώνες των Ελλήνων». Είναι προφανής η προσπάθεια σύνδεσης των αγώνων με τη χριστιανική θρησκεία, υπογραμμίζοντας έτσι το δίκαιο χαρακτήρα τους και την ευλογία και συνδρομή του θείου παράγοντα. Παρόμοια προσπάθεια συναισθηματικής φόρτισης και υπενθύμισης της συμπαράστασης του Θεού στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες των Ελλήνων παρατηρείται και στο εξώφυλλο του ΣΤ₁₉ στο οποίο υπάρχει

⁴⁸⁹ ΣΤ₁₅ σελ.71, ΣΤ₁₆ σελ.98, ΣΤ₂ σελ.84

⁴⁹⁰ ΣΤ₁₀ σελ.46

⁴⁹¹ ΣΤ₅, σελ.100

⁴⁹² ΣΤ₅ σελ.119

⁴⁹³ ΣΤ₁₅ σελ.122

μια αναπαράσταση μάχης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, με τους Έλληνες να αντικρούουν την επίθεση του εχθρού προασπίζοντας το κάστρο τους και με την ύπαρξη στο φόντο δύο αγγέλων οι οποίοι κρατούν δάφνινα στεφάνια για να στεφανώσουν τους ήρωες.

Ο Παπασπύρου έχει επιλέξει ως εξώφυλλο στο βιβλίο του (ΣΤ₂₀) έναν φουστανελά, πιθανώς πρόκριτο, αν κρίνουμε από την περιποιημένη αμφίεσή του και τη ράβδο(;) που κρατά στα χέρια του. Στο (ΣΤ₁₈) απεικονίζεται ένας αγωνιστής, ντυμένος με νησιώτικη φορεσιά, που κρατά στο ένα χέρι του καριοφύλι και στο άλλο γιαταγάκι, ενώ στο φόντο αχχοφαίνεται δεξιά ένα κάστρο και αριστερά ένα πολεμικό πλοίο, υπογραμμίζοντας έτσι την ταυτόχρονη διεξαγωγή του αγώνα σε στεριά και θάλασσα.

Τα εγχειρίδια ΣΤ₂₂, ΣΤ₂₈ έχουν ως εξώφυλλα σκίτσα με γυναικείες μορφές που κρατούν την ελληνική σημαία, σύμβολα ίσως της ίδιας της Ελλάδας ή της Ελευθερίας. Μια τέτοια μορφή δεσπόζει και στο εξώφυλλο του ΣΤ₂₃ και αυτή τη φορά είναι ντυμένη με ένα μπλε χιτώνα, κρατά στο χέρι της κλαδί δάφνης και είναι δαφνοστεφανωμένη. Στην πλάτη της δε, ξεπροβάλλει από την αριστερή πλευρά ένα φτερό αγγέλου και από τη δεξιά η ελληνική σημαία. Οι συμβολισμοί είναι ξεκάθαροι, ο χιτώνας παραπέμπει στην αρχαιότητα, η παρουσία του θεϊκού στοιχείου και εδώ έντονη ενώ τονίζεται ο ηρωισμός και το μεγαλείο της φυλής. Οι ίδιοι συμβολισμοί υπάρχουν και στο εξώφυλλο του ΣΤ₃ στο οποίο μια γυναικεία μορφή στο κέντρο της εικόνας κρατά την ελληνική σημαία, πίσω της φαίνεται η Ακρόπολη, ενώ δυο φιγούρες, μια ανδρική και μια γυναικεία, την ατενίζουν κρατώντας σπαθιά στα χέρια τους, υπογραμμίζοντας ίσως την ισότιμη συμμετοχή των δύο φύλων στους αγώνες του έθνους.

Διάφορα σύμβολα (όπλα, περικεφαλαίες, λάβαρα, σταυροί, δάφνινα στεφάνια) κοσμούν τα εξώφυλλα των ΣΤ₅, ΣΤ₇ και ΣΤ₉. Ιδιαίτερα στο ΣΤ₇ απεικονίζεται ένα δάφνινο στεφάνι που στην κάτω μεριά του υπάρχουν όπλα τοποθετημένα χιαστί και στο εσωτερικό του μια αρχαιοελληνική μορφή που κάτι γράφει σε ένα βιβλίο. Έχουμε δηλαδή και σε αυτό μια ευθεία παραπομπή στην αρχαία Ελλάδα, θέλοντας να τονιστεί έτσι, προφανώς, η συνέχεια του ελληνικού έθνους και της ιστορίας του στα βάθη των αιώνων.

Τέλος, εντύπωση προκαλεί το εξώφυλλο του εγχειριδίου ΣΤ₂ των Αλεξίου, Αντιπάτη, Κατσαδήμα διότι είναι το μοναδικό που επιλέγει ένα εξώφυλλο το οποίο αντιπροσωπεύει το σύνολο της περιεχόμενης ύλης του και δεν εστιάζει μόνο στην επανάσταση. Σε αυτό το εξώφυλλο δεσπόζουν δυο μορφές, μπροστά ένας στρατιώτης με κράνος στο κεφάλι και ντυμένος στα χακί και πίσω ένας φουστανελοφόρος με το χαρακτηριστικό φέσι. Και οι δύο κοιτάζουν προς τα δεξιά τους, σοβαροί και αποφασισμένοι, ενώ στο φόντο κυματίζει η ελληνική σημαία. Υπογραμμίζεται δηλαδή η συνέχεια των αγώνων για την απελευθέρωση του έθνους, δείχνοντας έτσι τον απαιτούμενο σεβασμό και αναγνωρίζοντας την σημαντικότητα των -μετά την απελευθέρωση- αγώνων του ανεξάρτητου πλέον ελληνικού κράτους.

Στο παράρτημα παρατίθενται μερικά χαρακτηριστικά εξώφυλλα από τα παραπάνω σχολικά εγχειρίδια.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η περίοδος 1950-1974 είναι αυτή, κατά την οποία αναπτύσσονται και διαμορφώνονται οι ιδεολογικές και εκπαιδευτικές κατευθύνσεις του μεταπολεμικού ελληνικού κράτους και σχηματοποιούνται οι βασικοί πυρήνες γύρω από τους οποίους θα κινηθεί, όχι μόνο το μάθημα της ιστορίας, αλλά το σύνολο των μαθημάτων όλων των τάξεων και στις δυο εκπαιδευτικές βαθμίδες. Οι κατευθυντήριες δε αυτές γραμμές φάνηκαν εξαιρετικά ανθεκτικές, επιβίωσαν για δεκαετίες και επηρέασαν τον ελληνικό εκπαιδευτικό τοπίο έως το τέλος του εικοστού αιώνα.

Μέσα από τη μελέτη των εκπαιδευτικών νομοθετημάτων της εποχής και των αναλυτικών προγραμμάτων, διαπιστώσαμε την έντονη προβολή του ελληνοκεντρισμού, του ηθικού φρονηματισμού, του εθνικού ιδεώδους και της ανωτερότητας της ελληνικής φυλής. Τα εγχειρίδια επωμίζονται την κύρια ευθύνη για τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και εξυπηρετούν τους παραπάνω σκοπούς, με το περιεχόμενό τους να καθορίζεται, κυρίως, από τις ιδεολογικοπολιτικές επιταγές του συντηρητικού μετεμφυλιακού κράτους και όχι από τα πορίσματα της ιστορικής έρευνας και μελέτης. Οικοδομούν μια σχολική ιστορία με θεμέλιους λίθους την εθνική συνέχεια, ομοιογένεια και ανωτερότητα. Έτσι κατασκευάζουν μια εθνική εικόνα προσδίδοντάς της μυθικές διαστάσεις, αναπαράγοντας στερεοτυπικές μορφές τόσο του «εθνικού εαυτού» όσο και του «εχθρού», στοχεύοντας έτσι στην ενίσχυση του πρώτου με την ταυτόχρονη αποδυνάμωση του δεύτερου.

Η μετεμφυλιακή σχολική ιστορία είναι μια αφήγηση ηρωικών γεγονότων, εθνικών κατορθωμάτων, θριάμβων και νικών του ελληνικού λαού, έναντι ενός πολυπληθέστερου και πάντα καλύτερα εξοπλισμένου εχθρού. Είναι η ιστορία ενός έθνους που υπερέχει πολιτιστικά από τους αντιπάλους του και καταφέρνει πάντα να διατηρήσει αναλλοίωτα τα χαρακτηριστικά του ενώ μπορεί να ενσωματώσει τις ετερότητες και να τους μεταφέρει τα δικά του πολιτισμικά γνωρίσματα. Ενός έθνους με μια διαρκή παρουσία αιώνων, με ένδοξο παρελθόν και πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική ομοιογένεια. Ενός έθνους, όμως, ανάδελφου, υποχρεωμένου πάντα να αγωνίζεται ενάντια στις επιβουλεύσεις των ισχυρών που το αντιμετωπίζουν συνήθως με δυσμένεια.

Οι εθνικοί μύθοι, ιδιαίτερα αυτός του κρυφού σχολείου και της ανύψωσης της σημαίας της επανάστασεως στην Αγία Λαύρα υπό τις ευλογίες του Παλαιών Πατρών Γερμανού, όχι μόνο αναπαράγονται αλλά κατέχουν κομβική θέση στην ιστορική αφήγηση. Στον αντίποδα, εθνικά λάθη και τραύματα, όπως η μικρασιατική καταστροφή, ο ατυχής πόλεμος του 1897, οι δικτατορίες ή αποσιωπώνται πλήρως ή γίνεται μια απλή αναφορά τους χωρίς καμία ερμηνευτική προσέγγιση.

Με βάση, λοιπόν, το δεδομένο του απόλυτου κρατικού ελέγχου του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων, αναμενόμενο είναι να διαθλώνται σε αυτά οι ιδεολογικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις της εποχής και να παγιώνονται οι κυρίαρχοι κοινωνικοπολιτικοί συσχετισμοί. Κυρίως όμως διαμορφώνεται μέσα από τις σελίδες τους, ένας ιστορικός λόγος που παίρνει την μορφή μιας αδιαμφισβήτητης ιστορικής αλήθειας, η οποία παραμένει κυρίαρχη ακόμα και σήμερα. Αποτέλεσμα αυτής της παγίωσης είναι η δημιουργία έντονων ιδεολογικών αντιπαραθέσεων, πολιτικών διαμαχών και συγκρουσιακών καταστάσεων έναντι οποιασδήποτε παρέκκλισης από την «ορθή» εθνοκεντρική ιστορική αφήγηση.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πηγές

1. Αρχεία

- Αρχείο Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας (ΔΟΕ): «Το Διδασκαλικό Βήμα»
- Αρχείο Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας (ΔΟΕ): «Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου»

2. Νόμοι- Διατάγματα

- Νόμος 1911/1951
- Α.Ν. 1823/1951 «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδευσεως», άρθρο 1
- Β.Δ. 10/9/1913 Φ.Ε.Κ.174 τ. Α', «Περί ορισμού των μαθημάτων, του διέκαστον τούτων προς διδασκαλίαν αναγκαίου χρόνου, και περί της κατά τάξης κατανομής της διδακτέας ύλης εις τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων»
- ΥΠΕΠΘ, αρ. 47525/5.5.1954 (Φ.Ε.Κ.41/7.5.1954,Παράρτημα), *Περί συγγραφής βοηθητικών βιβλίων ιστορίας δια την Ε'και ΣΤ'τάξιν του Δημοτικού Σχολείου*
- ΥΠΕΠΘ, αρ.17465/28.5.1949 (Φ.Ε.Κ. 43/10.6.1949 Παράρτημα) , *Περί του τρόπου συντάξεως του χρόνου της υποβολής και της κρίσεως εγχειριδίων ιστορίας προς χρήσιν των Ε'και ΣΤ'τάξεων του Δημοτικού σχολείου»*
- Ν.Δ. 4379/64 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδευσεως»
- Ν.Δ. 4425/64 «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων»
- Ν.Δ. 735/64 «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων»
- Β.Δ. 827/65 «Περί του κανονισμού λειτουργίας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου»
- Β.Δ. 702, «Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού σχολείου», ΦΕΚ 218 , τεύχ.Α',31/10/1969

- Ν.Δ. 749/1970, ΦΕΚ 277/18-12-1970, τεύχ. Α΄, άρθρο 2

3. Σχολικά εγχειρίδια

- Αγγελόπουλος Ιωάν., *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδας*, Δια την ΣΤ΄ τάξιν του Δημοτικού και δια το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄και ΣΤ΄, Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- Αλεξίου Ε. - Αντυπάτης Ν.- Κατσαδήμας Δ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Στ΄ Δημοτικού, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι. Κολλάρου & Σιας Α.Ε. Αθήναι 1956
- Αλοΐζου Αθ, *Νεώτερη Ελλάδα, Ελληνική Ιστορία Έκτης δημοτικού*, Εκδ. Οίκος Νικ. Αλικιώτη, Αθήνα 1950
- Αντιπάτης Νικ. - Αλεξίου Ελ.- Κατσαδήμας Δ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Δια την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων και το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄και ΣΤ΄ τάξεως, Εκδ. Οίκος «Ο Σοφός Κένταυρος» Π. Γ. Μαυριά & Σια, Αθήναι 1956
- Αντωνόπουλος Θ., Παπαευθυμίου Θ., Σαντικός Γ., Σουλιώτης Χρ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Για την ΣΤ΄τάξι, Σχολικός Κλάδος «Αετού» & «Φοίβου», Αθήναι 1949
- Αντωνόπουλος Θ., Παπαευθυμίου Θ., Σαντικός, Γ. Σουλιώτης Χρ, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Για την ΣΤ΄τάξι, Σχολικός Κλάδος «Αετού» & «Φοίβου», Αθήναι 1950
- Γιαννακόπουλου Κ.Θ., *Ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού*, ΣΤ΄ Δημοτικού, Εκδόσεις Α. Ματαράγκα, Αθήναι 1946
- Γιαννιάς Δ.- Γιαννάκος Δ., *Νέοι Χρόνοι*, τάξις ΣΤ΄, Εκδ. Οίκος Δημ. Γιαννιά, Αθήναι 1956
- Δαμβουνέλης Ε.- Σακκάς Γ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, δια την ΣΤ΄τάξι του δημοτικού σχολείου, Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- Δασκαλογιάννης Στ.- Μεγαλόπουλος Λεμ, *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*, Δια την ΣΤ΄τάξιν των Δημοτικών Σχολείων, Εκδ. Δ.& Β. Λουκόπουλου, Αθήναι 19? (έγκρισις 12-6-50)

- Δημητρακόπουλος Χ., *Οι απελευθερωτικοί αγώνες του Έθνους*, Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού, Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- Δημητροκάλλης Νικ.–Πετρίδου Λάζ, *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Δια την Έκτην τάξιν των Δημοτικών Σχολείων, Εκδοτικός Οίκος Πέτρου Δημητράκου, Αθήναι 1950
- Δούκας Δημ., *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*, Προς χρήσιν των μαθητών της ΣΤ τάξεως του Δημ. Σχολείου και Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε- Στ, σχολικά βιβλία «Φεραίος», Αθήναι 1956
- Θεοδωρίδης Χ.- Λαζάρου Α., *Τα νέα χρόνια*, Για την ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου, Εκδοτικός Οίκος Δημ. Δημητράκου, 1946
- Καμπανάς Ιωάν., *Ιστορία της Νέας Ελλάδος*, ΣΤ΄ Δημοτικού, εκδ. Οίκος Ιωάν, Καμπανά, Νέα Έκδοσις, Αθήνα 1956
- Κυριαζόπουλος Α.- Διαμαντόπουλος Ν., *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*, Δια την ΣΤ΄ τάξιν και Β΄ έτος συνδιδασκαλίας, (νέα έγκριση 2/7/1967), Εκδ. Οίκος Καγιάφα, Αθήναι 1967
- Μάνιος Γ., *Ιστορία της Νέας Ελλάδος*, Τάξις ΣΤ΄ (και Β΄ έτος συνδιδασκαλίας), εκδ. Ρέα Σχολικά βιβλία, Αθήναι 1956
- Μπίγκας Μιχ. *Ιστορία των νεωτέρων χρόνων της Ελλάδος*, δια την ΣΤ΄ τάξιν των δημοτικών σχολείων, Σχολικός Εκδοτικός Κόσμος, Αθήναι 1956
- Παπαδόπουλος Παν.- Δούκλιας Βασ., *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*, εκδ. Οίκος «Προμηθευτική», Αθήναι 1960
- Παπασπύρου Νικ., *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*, Για την έκτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου, Εκδ. Οίκος Δ.Ν. Τζάκα & Σ. Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1950
- Πάτση. (Ζαχαροπούλου) Αγγ. Χ., *Ελληνική Ιστορία Νέων Χρόνων*, Για την ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού, Εκδόσεις «Νέο Σχολείο», Αθήναι 1950
- Πάτση Αγγ. Χ. – Σίβας Αλ, *Ελληνική Ιστορία Νέων Χρόνων*, Για την ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού, Εκδ. Οίκος Αλικιώτης & Υιοί, Αθήναι 1950
- Πετρούνιας Βασ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, δια την ΣΤ΄ τάξιν, εκδ. Οίκος Δημ. Δημητράκου, Αθήναι 1950
- Ράλλης Σπ. –Τοξόπουλος Ανδρ.– Τοξοπούλου Αδαμ., *Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδας*, Για την ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού και για το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας, εκδ. Α.Ι. Ράλλης, Αθήνα 1950

- Σακκάς Γ., *Ιστορία Νέων Χρόνων* , Για την ΣΤ΄τάξη του Δημοτικού, Εκδοτικός Οίκος Χάρη Πάτση, Αθήναι 1956
- Σακκαδάκης Κ., *Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού* , ΟΕΔΒ , Αθήναι 1969
- Σταματίου Αντ., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδας*, Για την Έκτη τάξη του Δημοτικού και για το Β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄και ΣΤ, Εκδ. Οίκος Ι.& Π. Ζαχαρόπουλου , Αθήνα 1950
- Χωραφάς – Ποταμιάνος, *Νέα Ελληνική Ιστορία* , Για την ΣΤ΄ του Δημοτικού, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» « Ι. Κολλάρου & Σιας Α.Ε. Αθήναι 1946

4. Ηλεκτρονικές πηγές

- Ιμβριώτη Ρόζα, «*Το Φρονιστήριο της Τύρνας*», Επιθεώρηση Τέχνης τ.87-88, Μάρτιος- Απρίλιος 1962 <http://politis.eu.org/index.php/details/1/68-087-88-3-4-1962> (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)
- Παπαμαύρος Μ., «*Η παιδεία στην Ελεύθερη Ελλάδα τον καιρό της Κατοχής*» στο Επιθεώρηση Τέχνης τεύχος 87-88, Μάρτιος - Απρίλιος 1962 <http://politis.eu.org/index.php/details/1/68-087-88-3-4-1962>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)
- Χαραλάμπους Δ., *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1990, <https://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/1471>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)
- *Σύνταγμα της Ελλάδος*, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 1 Ιανουαρίου 1952, τεύχος 1^ο αρ. φυλ.1, άρθρο 16, <https://library.parliament.gr>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)
- Μαριόλης Δ., *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού της μετεμφυλιακής περιόδου, μεταπτυχιακή εργασία* , Αθήνα 2013 <https://docplayer.gr/386732-Ethniki-taytotita-kai-ideologia-sta-sholika-egheiridia-istorias-tis-st-dimotikoy-tis-metemfyliakis-periodoy-1950-1974-mariolis-dimitris.html>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)

- Κουλούρη Χρ, *Φανατισμός, Δογματισμός, Συγκρότηση ταυτότητας. Μια προσέγγιση στο λόγο των σχολικών εγχειριδίων* Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.543>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)
- Μεταξούδης Ε., «*Η εκπαίδευση στη μετεμφυλική Ελλάδα. Ανάλυση των εκπαιδευτικών εργασιών και πολιτικών μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '50*», άρθρο στο <https://www.academia.edu/37867846/>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)
- Εμμανουηλίδου Ε., *Ιστορικά γεγονότα και ιδεολογήματα κατά τη διδασκαλία της Ιστορίας , 1950-1960, Διδακτορική διατριβή , Θεσσαλονίκη 2002* <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/15155#page/1/mode/2up>, (τελευταία προσπέλαση 1/6/2019)

B. Βιβλιογραφία

- Αβδελά Έφη, *Ιστορία και σχολείο*, Αθήνα 1998
- Αβδελά Έφη, *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι» στο Φραγκουδάκη Αν- Δραγώνα Θ. «Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση»*, Αθήνα
- Αθανασιάδης Χ., *Τα αποσυρθέντα βιβλία, Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, Αθήνα 2015
- Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974): Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1986
- Ανδρέου Ανδ., *Η διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*, Αθήνα 2008
- Αρχιμανδρίτης Ι., *Τι παρατηρεί, τι ελέγχει, τι αξιολογεί ο επιθεωρητής κατά την επιθεώρηση*, Πάτρα 195?

- Βεργόπουλος Κ., *«Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης 1944-1952»*, Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση, Αθήνα 2006
- Βούρβερης Κ., *Το πρόβλημα της Ιστορίας εις τα δημοτικά σχολεία και τα γυμνάσια*, Αθήναι 1970
- Γεωργούλης Κ., *«Η Ελληνική Εκπαίδευσις»*, εγκυκλοπαίδεια Ήλιος, τόμ. Ζ' (Ελλάς), Αθήνα
- Γεωργούλης Κ., *Γενική Διδακτική*, Αθήνα 1974
- Γιανναράς Χρ., *«Καταφύγιο Ιδεών»*, Αθήνα 1988
- Γιανναράς Χρ., *«Ορθοδοξία και Δύση»*, Αθήνα 1996
- Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, τ. Β' 1895-1967*, Αθήνα 1987
- Εξαρχόπουλος Ν., *Ειδική Διδακτική*, Αθήνα 1962
- Θωμαδάκης Σ., *«Μαύρη αγορά, πληθωρισμός και βία στην οικονομία της κατεχόμενης Ελλάδας»*, Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση, Αθήνα 2006
- Καραφύλλης Α., *Νεοελληνική Εκπαίδευση, Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Αθήνα 2002
- Καραφύλλης Α., *Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις «Εκθέσεις Επιθεωρηθέντων Σχολείων και Δημοδιδασκάλων» στη δεκαετία 1950-1960*, στο Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης, 2001, τεύχ.58
- Κάτσικας Χ. – Κ.Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2004
- Καψάλης Α., Χαραλάμπους Δ., *Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Αθήνα 2008
- Κουλούρη Χρ. *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις*, Αθήνα 1988

- Λυμπεράτος Μ. , *Στα πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου, Κοινωνική Πόλωση , Αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα 2006
- Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Αθήνα 2005
- Μηλλάς Ηρ. , *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων, Σχολικά βιβλία, Ιστοριογραφία, Λογοτεχνία και Εθνικά στερεότυπα*, Αθήνα 2005
- Μπονίδης Κυρ., *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας, Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα 2004
- Μπουζάκης Σ. *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)* , Αθήνα 1991
- Μπουζάκης Σ., *«Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση»*, τομ. Β΄, Αθήνα 2006
- Νούτσος Χ. , *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική αλλαγή στην Ελλάδα: 1944-1946*, Αθήνα 2003
- Νούτσος Χ., *Το σχολείο της εθνοφροσύνης» 1945-1952*, Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα , Ανασυγκρότηση- Εμφύλιος- Παλινόρθωση 1945-1952 , τ. Δ2 Αθήνα 2009
- Παλαιολόγου- Γκικοπούλου Κων., *Ένα διεθνές Curriculum τη διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αναλυτικά προγράμματα σε Ελλάδα και Γερμανία. Χθες- Σήμερα- Προοπτικές*, Αθήνα 2005
- Σακελλαρίου Χ. , *Η παιδεία στην Αντίσταση*, Αθήνα 2003
- Στενού Κατ., *Εικόνες του Άλλου, Η ετερότητα: Από τον μύθο στην προκατάληψη*, Αθήνα 1998
- Σωτηρίου Κ. *Ο αναλφαβητισμός και η αγραμματοσύνη στην Ελλάδα*, Αθήνα 1946

- Τζάνη Μ.- Παμουκτσόγλου Τ., *Το ελληνικό Εκπαιδευτικό σύστημα «Ταυτόν και αλλοτριομορφοδίαιτον»*, Αθήνα 1998
- Τσουκαλάς Κ. «*Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου»*, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 2006
- Τσουκαλάς Κ., «*Για τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας»* στο Κ.Τσουκαλάς, Θ.Μαλούτας «*Προσεγγίσεις.Κοινωνική δομή και αριστερά»*, Αθήνα 1990
- Τσιρίμπας Β., *Η διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα 1969
- Φραγκουδάκη Α. , *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Αθήνα 1985
- Φραγκουδάκη- Θ. Δραγώνα «*Τι είν' η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα
- Χατζηστεφανίδης Θ. , *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2010
- Bloch Marc, *Απολογία για την ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού*, Αθήνα 1994
- Ferro Marc, *Πώς αφηγούνται την ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο*, Αθήνα 2016
- Le Goff J., *Ιστορία και μνήμη*, Αθήνα 1998

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Πίνακες

Πίνακας 1. Κατανομή της ύλης στα σχολικά εγχειρίδια

Κωδικός σχολικού εγχειριδίου	Τουρκοκρατία (σελίδες)	Επανάσταση '21 (σελίδες)	Η Ελλάδα ως ανεξάρτητο κράτος (σελίδες)
ΣΤ ₁	59	82	21
ΣΤ ₂	48	76	19
ΣΤ ₃	26	63	29
ΣΤ ₄	43	71	18
ΣΤ ₅	36	51	35
ΣΤ ₆	25	34	14
ΣΤ ₇	44	65	13
ΣΤ ₈	36	58	30
ΣΤ ₉	40	65	20
ΣΤ ₁₀	28	57	20
ΣΤ ₁₁	36	70	26
ΣΤ ₁₂	42	70	21
ΣΤ ₁₃	40	79	22
ΣΤ ₁₄	30	56	28
ΣΤ ₁₅	30	62	41
ΣΤ ₁₆	44	80	24
ΣΤ ₁₇	33	61	40
ΣΤ ₁₈	45	71	26
ΣΤ ₁₉	42	64	22
ΣΤ ₂₀	32	65	28
ΣΤ ₂₁	30	64	22
ΣΤ ₂₂	29	63	20
ΣΤ ₂₃	32	61	29
ΣΤ ₂₄	26	62	35
ΣΤ ₂₅	40	68	17
ΣΤ ₂₆	43	78	52
ΣΤ ₂₇	29	53	20
ΣΤ ₂₈	23	48	24

Πίνακας 2: Αναλογία κειμένου- εικόνων στα εγχειρίδια ιστορίας 1950-1974

Κωδικός σχολικού εγχειριδίου	Αριθμός σελίδων	Αριθμός εικόνων	Αριθμός χαρτών-σχεδιαγραμμάτων
ΣΤ ₁	176	34	9
ΣΤ ₂	147	36	10
ΣΤ ₃	125	39	5
ΣΤ ₄	142	40	10
ΣΤ ₅	126	34	4
ΣΤ ₆	78	25	-
ΣΤ ₇	133	22	1
ΣΤ ₈	139	30	2
ΣΤ ₉	138	34	1
ΣΤ ₁₀	117	24	5
ΣΤ ₁₁	144	25	2
ΣΤ ₁₂	148	40	2
ΣΤ ₁₃	154	36	3
ΣΤ ₁₄	115	15	2
ΣΤ ₁₅	149	33	5
ΣΤ ₁₆	160	35	2
ΣΤ ₁₇	155	24	4
ΣΤ ₁₈	148	20	-
ΣΤ ₁₉	145	28	1
ΣΤ ₂₀	135	45	5
ΣΤ ₂₁	129	26	2
ΣΤ ₂₂	128	34	2
ΣΤ ₂₃	139	36	2
ΣΤ ₂₄	133	36	6
ΣΤ ₂₅	139	24	2
ΣΤ ₂₆	185	51	-
ΣΤ ₂₇	123	17	6
ΣΤ ₂₈	100	19	6

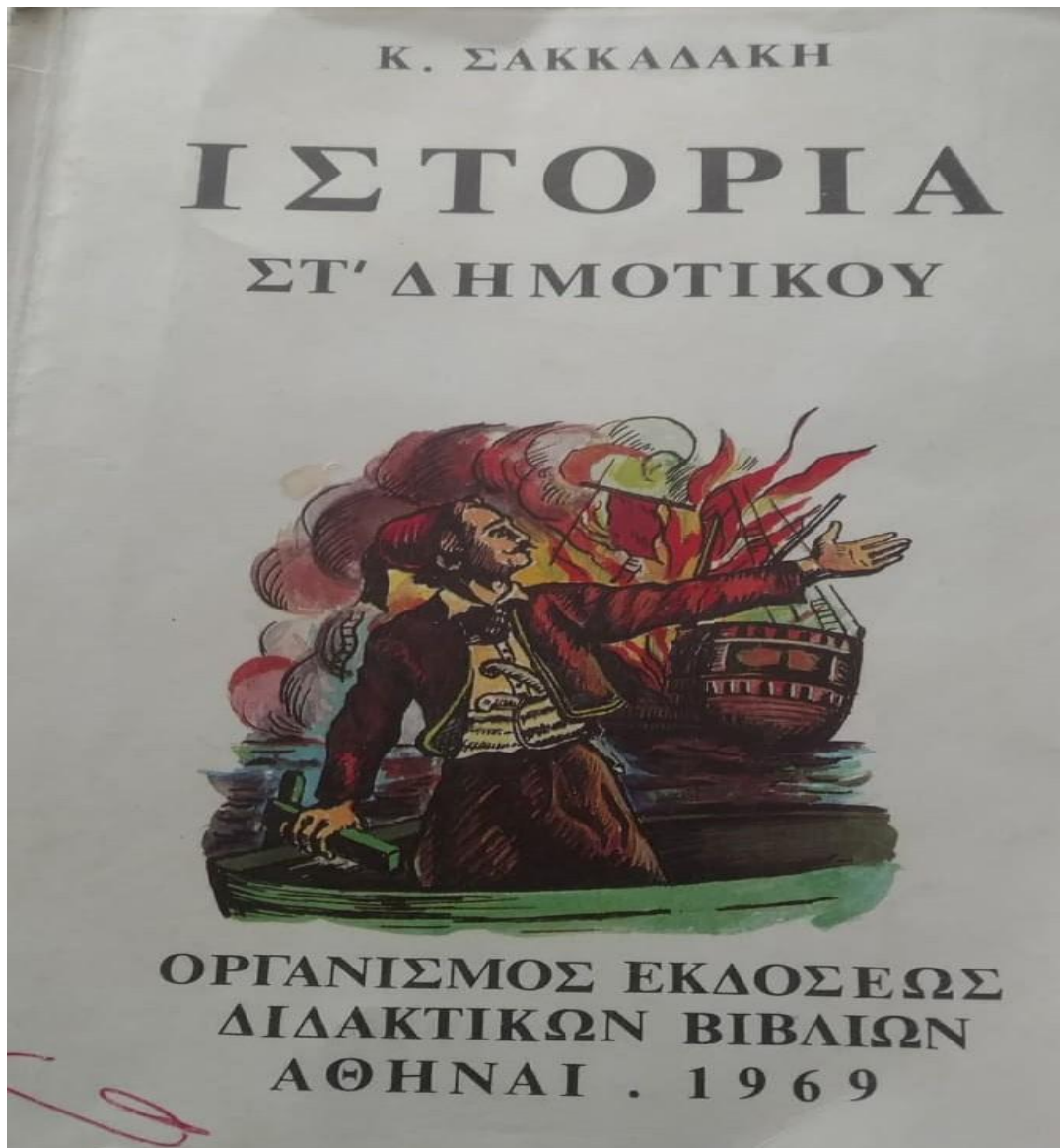
Πίνακας 3: Θέματα εικόνων στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας 1950-1974

Κωδικός σχολικού εγχειριδίου	Σύνολο εικόνων	Ιστορικές προσωπικότητες	Αναπαραστάσεις ιστορ. γεγονότων- ιστορικοί τόποι- πολεμικές εικόνες
ΣΤ ₁	34	25	9
ΣΤ ₂	36	30	6
ΣΤ ₃	39	25	14
ΣΤ ₄	40	28	12
ΣΤ ₅	34	28	6
ΣΤ ₆	25	23	2
ΣΤ ₇	22	12	10
ΣΤ ₈	30	-	30
ΣΤ ₉	34	20	14
ΣΤ ₁₀	24	9	15
ΣΤ ₁₁	25	20	5
ΣΤ ₁₂	40	33	7
ΣΤ ₁₃	36	22	14
ΣΤ ₁₄	15	6	9
ΣΤ ₁₅	33	20	11
ΣΤ ₁₆	35	30	5
ΣΤ ₁₇	24	23	1
ΣΤ ₁₈	20	15	5
ΣΤ ₁₉	28	22	6
ΣΤ ₂₀	45	41	4
ΣΤ ₂₁	26	23	3
ΣΤ ₂₂	34	24	10
ΣΤ ₂₃	36	33	3
ΣΤ ₂₄	36	20	16
ΣΤ ₂₅	24	20	4
ΣΤ ₂₆	51	46	5
ΣΤ ₂₇	17	16	1
ΣΤ ₂₈	19	19	-

Β. Εξώφυλλα εγχειριδίων

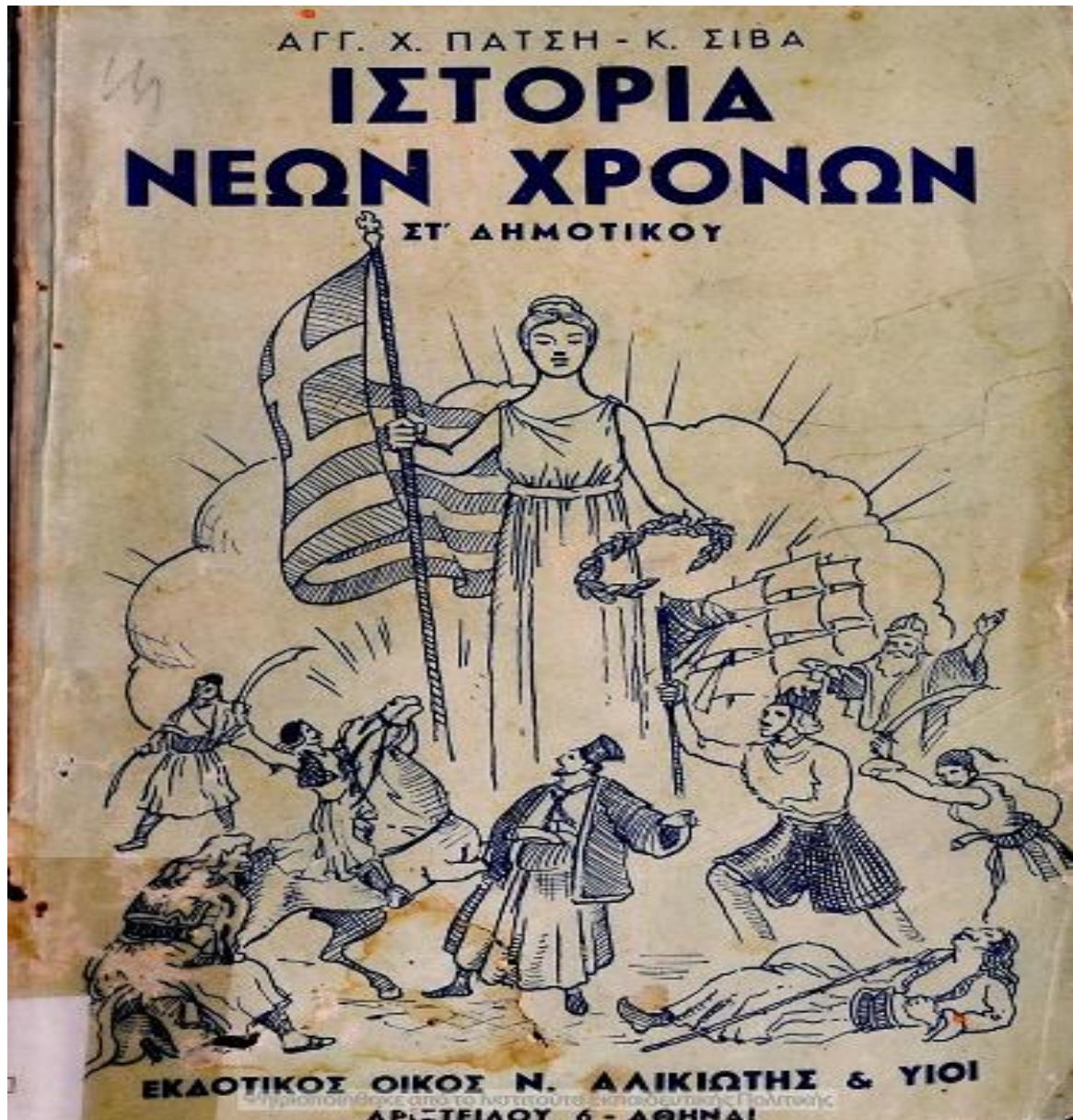
Α. Χ. ΠΑΤΣΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΤ' ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ - «ΝΕΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ» - ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΑΘΗΝΑΙ - ΙΩΚΡΑΤΟΥΣ 37 - ΤΗΛ. 25.169

Προσληνισθήναι επί το Ιστορικό Εκπαιδευτικό Πολιτικό

Δ. ΓΙΑΝΝΙΑ - Δ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ

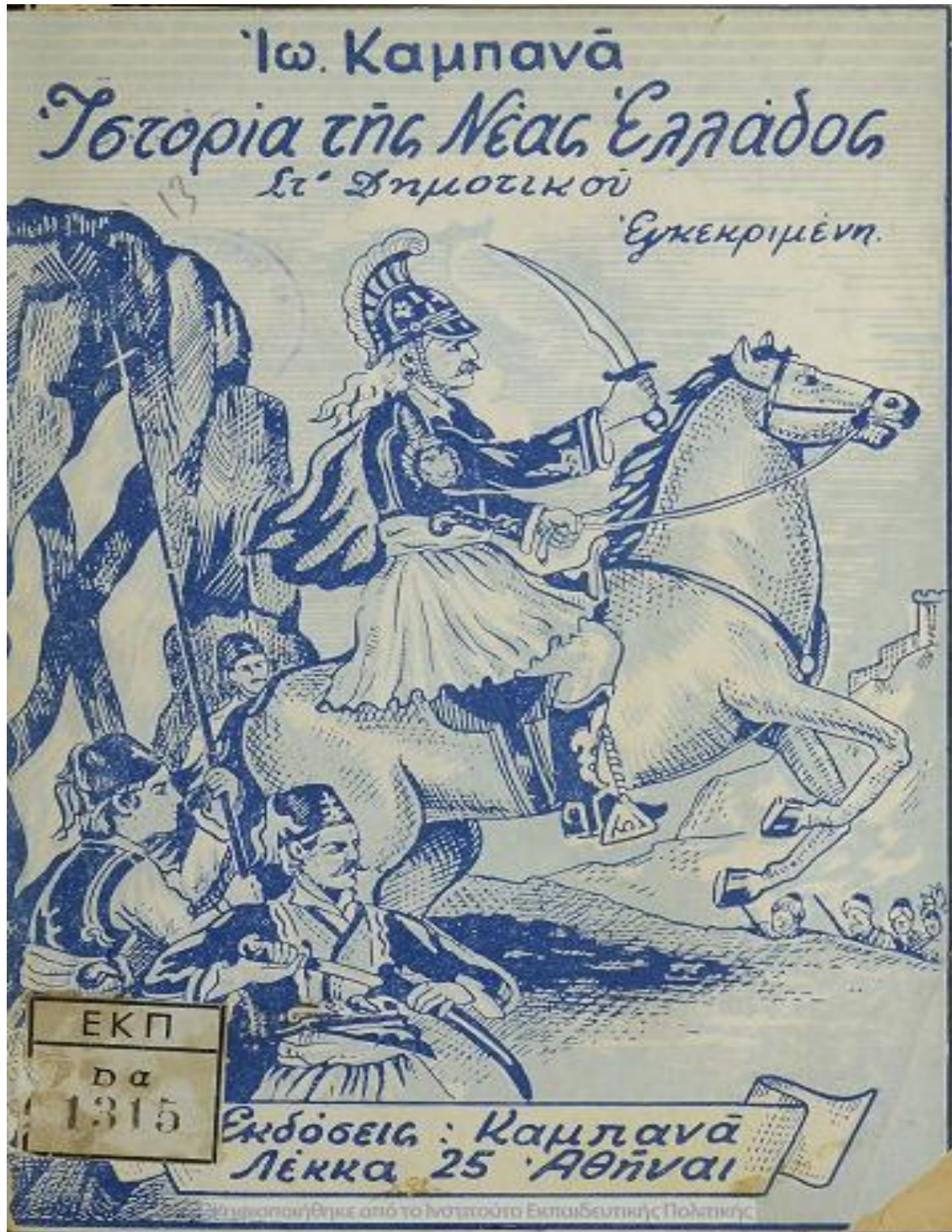

ΝΕΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

τάξις ΣΤ' 62

Επίσημο έργο του Ινστιτούτου Εκκλησιαστικής Πολιτικής

ΝΙΚ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ - Διευθ. του 2ου Δημοτ. Σχολείου 'Αθηνών

Ίστορία Νεωτέρας Έλλάδος

69 ΠΔΒ
Παπασπύρου/Μικρ.

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ
Για την έκτη τάξη
του
Δημοτικού Σχολείου

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Α
1154

ΟΣ ΟΙΚΟΣ Δ. Ν. ΤΖΑΚΑ & Σ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ - ΟΔΟΣ ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 55
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΥΡΟΥ ΡΑΛΛΗ
ΑΝΔΡ. ΤΣΕΣΠΟΥΛΟΥ
ΑΥΑΜ. ΤΣΕΣΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΣΤ: ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

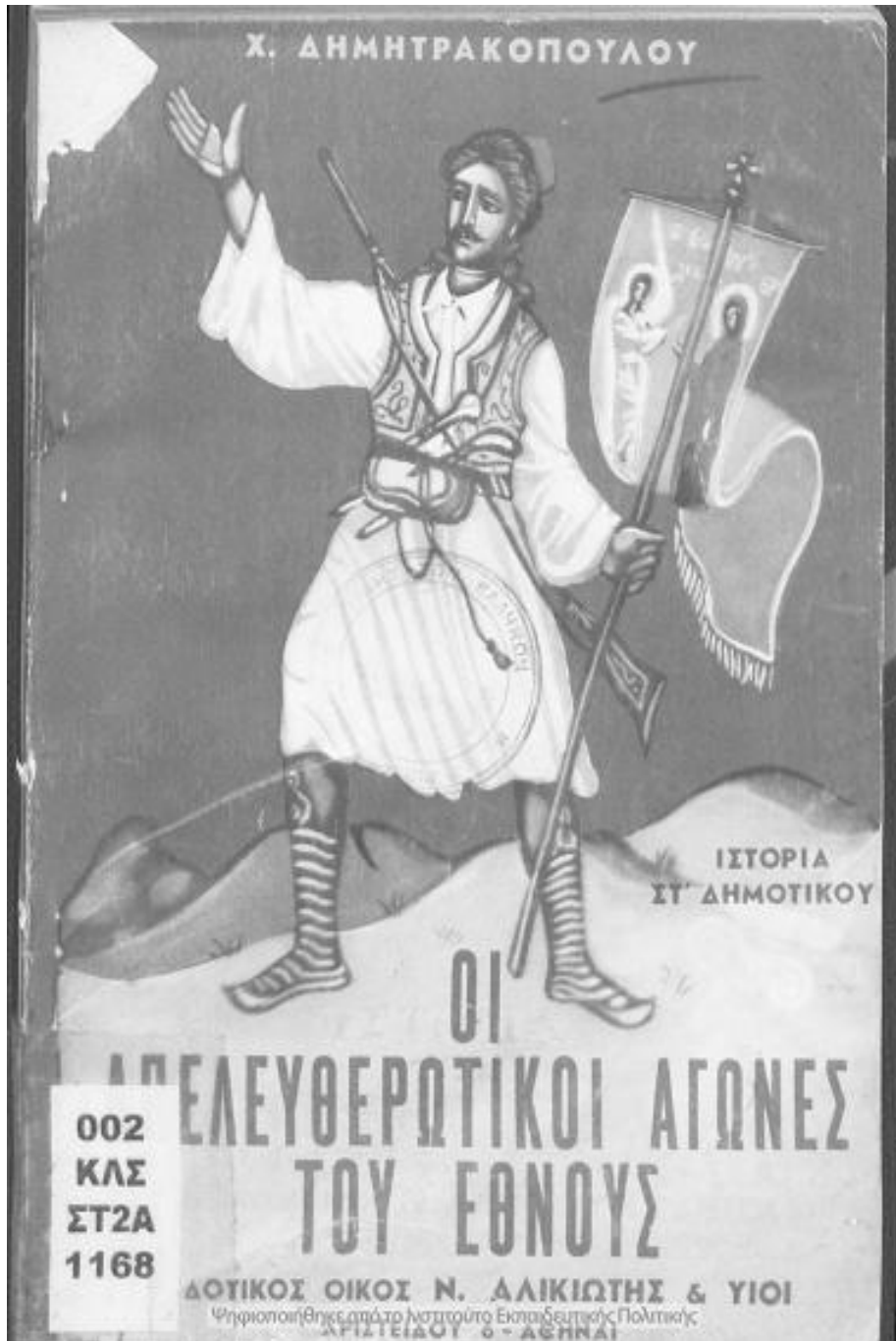
ΕΚΔΟΥΣΕΙΣ

Α. ΡΑΛΛΗ

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6 - ΑΘΗΝΑΙ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Α. ΔΑΛΟΪΖΟΥ

ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ἑλληνική Ἱστορία Ἑκτῆς Δημοτικῆς

002
 ΚΛΣ
 ΣΤ2Α
 1142

ΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚ... ΩΤΗ - ΑΘΗΝΑΙ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εστίασε στη μελέτη των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας της περιόδου 1950-1974, φιλοδοξώντας να καταγράψει τόσο τους γνωστικούς όσο και τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς τους. Το μετεμφυλιακό κράτος έθεσε ως προτεραιότητά του την οικοδόμηση μιας συμπαγούς εθνικής ταυτότητας, διαφυλάσσοντας ως «κόρη οφθαλμού» τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και αποκηρύσσοντας μετά βδελυγμίας κάθε διαφορετική πολιτική ιδεολογία ως παρέκκλιση και ως εκ τούτου «μη εθνικώς αποδεκτή».

Πολύτιμο εργαλείο για τη διαμόρφωση αυτής της ταυτότητας αποτέλεσε ο σχολικός μηχανισμός και κυρίως τα ιστορικά σχολικά εγχειρίδια. Το ιδιαίτερα συγκεντρωτικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, με τη χρήση ενός μοναδικού εγχειριδίου που ακολουθεί απαρέγκλιτα τις οδηγίες των αναλυτικών προγραμμάτων, δεν αφήνει κανένα περιθώριο αμφισβήτησης των επιλογών της πολιτικής εξουσίας.

Το κυριότερο χαρακτηριστικό των σχολικών εγχειριδίων που μελετήσαμε, είναι η υιοθέτηση της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού έθνους και ο έντονα εθνοκεντρικός τους προσανατολισμός. Το έθνος παρουσιάζεται ως μια συμπαγής και ενιαία οντότητα και οτιδήποτε υπονομεύει αυτήν την εικόνα ή ανασκευάζεται ή αποσιωπάται. Ο ελληνικός πολιτισμός αποτελεί μήτρα του σύγχρονου πολιτισμού και ο ελληνικός λαός διαρκώς μάχεται εναντίον «βαρβάρων» και «προαιώνιων εχθρών». Η υπεροχή της ελληνικής φυλής αποτελεί απαράβατο δόγμα και βάσει αυτού, διαμορφώνεται και η εικόνα του εκάστοτε «εχθρού». Οτιδήποτε δε συμβαδίζει με αυτή την παραδοχή, χαρακτηρίζεται ως εξαίρεση.

Τα σχολικά εγχειρίδια επομένως, προσαρμόζονται και οδεύουν πάνω στις κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής ηγεσίας, προωθώντας και αναπαράγοντας τις κυρίαρχες ιδεολογικοπολιτικές αντιλήψεις της εποχής τους. Απολύτως προσανατολισμένα στην καλλιέργεια του «εθνικού φρονήματος», δε φαίνεται να προάγουν αντίστοιχα την καλλιέργεια της ιστορικής συνείδησης και κρίσης των μαθητών.

